

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Fakulta humanitních studií

Bakalářská práce

Genderové stereotypy v Poradně dětského zábavního portálu

Alík

Autorka: Martina Mlynářová

Vedoucí práce: Ing. Petr Pavlík, Ph.D.

Praha 2010

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze dne 02.02.2010

.....

Poděkování

Především chci poděkovat panu Pavlíkovi, vedoucímu mé práce, a to zejména za poskytnutí rad a efektivní kritiky a dále za vynaložený čas a trpělivost v průběhu vzniku celé práce.

Obsah

1 ÚVOD	4
1.1 Vymezení tématu, volba tématu.....	4
1.2 Struktura práce.....	5
2 TEORETICKÁ ČÁST	7
2.1 ODDÍL: Mediální prostředky.....	9
2.1.1 Média jako instituce.....	9
2.1.2 Recepce mediálních sdělení.....	10
2.1.2.1 Jedinec jako aktivní příjemce/kyně mediálního obsahu.....	11
2.1.2.2 Reprodukce stereotypů.....	13
2.1.3 Kulturní studia.....	14
2.1.3.1 Britská kulturní studia.....	15
2.1.4 Teoretické nástroje analýzy genderu v médiích.....	16
2.2 ODDÍL: Gender, socializace.....	22
2.2.1 Gender, genderová studia.....	22
2.2.2 Feministické teorie.....	22
2.2.2.1 Feministická kulturní politika.....	24
2.2.2.2 Feministická věda.....	25
2.2.3 Sociální konstrukce reality a feministická teorie.....	26
2.2.4 Teorie socializačního procesu.....	29
2.2.4.1 Freudova teorie.....	30
2.2.4.2 Teorie sociálního učení.....	30
2.2.4.3 Kognitivně-vývojová teorie.....	31
2.2.4.4 Pierre Bourdieu.....	31
2.2.4.5 Teorie Sandry Bem.....	32
2.2.5 Funkce, role médií v procesu genderové socializace.....	33
2.2.5.1 Vliv mediálních reprezentací na recipienta/ku – dítě.....	33
2.2.6 Genderová ne/vyváženost, genderová polarizace.....	35
2.3 ODDÍL: Jazyk.....	38
2.3.1 Povaha jazyka.....	38
2.3.2 Jazyk jako nástroj genderové stereotypizace a nekorektního vyjadřování.....	38
2.3.2.1 Jazykové prohřešky vůči genderové korektnosti a vyváženosti.....	39

2.3.3	Metafory	40
2.4	Shrnutí teoretické části	42
3	METODOLOGICKÁ ČÁST	43
3.1	Výzkumná strategie – průběh a podoba výzkumu	43
3.1.1	Dětský zábavní portál Alík.....	43
3.1.2	Stanovení výzkumného problému a metodologických východisek	44
3.1.3	Výběr vzorku.....	46
3.1.4	Obsahová analýza, analytické proměnné	47
3.1.4.1	Výskyt konkrétních dětmi dotazovaných témat s ohledem na gender	47
3.1.4.2	Výskyt genderových stereotypů a konstruktů v reakcích týmu Poradny	58
3.2	Shrnutí metodologické části	63
4	ZÁVĚR.....	65
5	BIBLIOGRAFIE	67
5.1	Citované zdroje	67
5.2	Další pomocné zdroje.....	68
6	PŘÍLOHY	70
6.1	Kódovací kniha	70
6.2	Instrukce ke kódování	75

1 ÚVOD

1.1 Vymezení tématu, volba tématu

Internet a jeho globální demokratické a do značné míry svobodné prostředí poskytuje svým (nejen) dětským uživatelům a uživatelkám obrovské množství informací, ale i aktivit, her atd. Děti tyto zdroje masivně využívají a zároveň si nevědomě osvojují určité představy o společnosti, o světě, ale i o ženách a o mužích. Podílejí se tak na svém vlastním vývoji, sebehodnocení a na základě přijímaných sdělení si do budoucna budují i určitý přístup k okolí. Jinými slovy, moderní komunikační prostředky nabízejí (nejen) dětem téměř neomezené možnosti sebereflexe a sebeprojekce, stejně jako jim otvírají prostor pro uchopení své genderové identity.

Zda se tento prostor vyznačuje sděleními – hodnotami, činnostmi, osobnostní rysy, apod. – považovanými za tradiční nebo se jim sdělení v některých ohledech vymykají, záleží mimo jiné na autorech a autorkách různých portálů. Zda mají nějaké povědomí o existenci genderu, o upevňování genderových stereotypů prostřednictvím sociálních institucí jako jsou rodina, škola, kamarádi atd. a o dalších souvisejících aspektech jako např.: Zda jsou obeznámeni a případně do jaké míry se svojí určitou funkcí či mocí předávat utvářejícím se bytostem společenské, ale i individuální vzorce a představy? Zda si jsou vědomi určité nepopíratelné míry zodpovědnosti za genderový vývoj dětských uživatelů, která jim jakožto tvůrcům nebo poskytovatelům dětské zábavy připadá? Atd.

To vše se promítá do komunikace mezi dětským webovým portálem a dítětem, kterou ve své práci analyzuji na příkladě jednoho konkrétního dětského zábavního portálu Alík. Účelem mé studie ale není nalézt konkrétní odpovědi na všechny vznesené otázky. Můj záměr spočívá v analyzování obsahu vybraných rubrik portálu a způsobu komunikace z genderové perspektivy.

Díky své seminární práci zabývající se ne/korektností vyjadřování a zobrazování na dětských zábavních portálech¹ jsem se přesvědčila o různé úrovni těchto produktů, a to jak z genderového hlediska, tak i z hlediska celkové úrovně. Tedy i díky mým předchozím zkušenostem se genderová korektnost, vyváženost a schopnost předávat popřípadě upevňovat genderové stereotypy prostřednictvím komunikace opět stávají tématem, které detailněji zpracuji a nahlédnu ze třech základních hledisek: z hlediska kulturních mediálních studií, z hlediska sociologie – respektive genderových studií – a konečně z hlediska sémiotiky.

¹ Mlynářová M. 2006. Seminární práce Gender v jazyce. Analýza dětských zábavních portálů – korektnost vyjadřování a zobrazování vzhledem k udržování genderových stereotypů.

Oproti předchozímu výzkumu v rámci seminární práce jsem tentokrát zvolila analýzu pouze jednoho produktu, což mi umožní mnohem podrobněji sledovat a popsat vyskytující se znaky a tendence genderové stereotypizace a následně vyvodit ze získaných dat konkrétní závěry. Pro účely této práce byl z původních tří portálů vybrán právě Alík (www.alik.cz). Hlavní důvody proč došlo k upřednostnění produktu z mediální skupiny iDNES před dvěma ostatními (www.martanci.cz, www.dagmarpatrasova.cz) jsou: 1) portál Mart'anci ani portál zaštitěný Dagmar Patrasovou se nemohou těšit zdaleka takové návštěvnosti jako již zmiňovaný Alík; 2) celková úroveň zmíněných portálů – struktura portálů, jejich texty, animace, hry, poskytované informace atd. – nedosahuje kvalit portálu Alík; 3) portál Alík neplní jako jediný primárně komerční funkci; 4) portál Alík svým obsahem pokrývá a láká k návštěvě děti mnohem širšího věkového spektra než ostatní dva portály.²

Problematika mediální komunikace ve vztahu k udržování a předávání genderových stereotypů tedy představuje v širším slova smyslu ústřední téma práce, která vychází ze všeobecného přesvědčení o vlivu médií na jedince (jeho vývoj, sebehodnocení), přičemž chápe recipienta/ku – dítě – jako aktivního příjemce/kyni mediálních sdělení. Téma jsem si zvolila s vědomím toho, jaká role a moc médiím náleží a dále s ohledem na stále narůstající čas, který děti věnují právě konzumaci mediálních produktů. Právě propojením mediální problematiky a formy mediální komunikace s oblastní sociologie a genderu se jeví jako naprosto aktuální.

1.2 Struktura práce

Práce má následující strukturu: V teoretické části práce nejprve poukážu na některé stěžejní myšlenky kulturních studií respektive mediálních studií. Prostřednictvím nich upozorním na významné jevy a tendence charakteristické jak pro média, tak pro jejich příjemce/kyně. Poté se budu věnovat procesu socializace ve vztahu k budování genderové identity, přičemž jako východisko využiji koncepty feministického diskursu. Na jejichž základě objasním a popíši vliv médií v souvislosti s utvářením genderové identity v dětství. Dále se budu zabývat funkcí a významem jazyka z genderové perspektivy.

Empirická část práce, tedy detailní analýza forem zobrazování a jazykových prostředků používaných konkrétním portálem v komunikaci s dětmi, je vystavěna na poznacích a předpokladech získaných v rámci teoretické části a využívá metody obsahové analýzy. Konkrétně se věnuje genderově ne/korektnímu vyjadřování na dětském zábavním

² Podrobněji o Alíkovi viz kapitola 3.1.1

portálu. Přesněji řečeno, předmět studie představují dotazy a obavy dětí směřující do sekce Poradna na dětském portálu, stejně jako odpovědi na ně. Dětská komunikace bude s ohledem na gender podrobena analýze četnosti výskytu konkrétních starostí a problémů v rámci daných rubrik. Reakce týmu Poradny budou analyzovány z hlediska toho, zda a případně jak ne/udržují genderové stereotypy a jak konstruuji genderovou identitu dítěte, ale i z hlediska užívané jazykové formy.

2 TEORETICKÁ ČÁST

Jak již bylo řečeno, má práce se z genderové perspektivy zaměřuje na specifickou a úzce vymezenou interakci probíhající mezi dětským internetovým portálem, respektive jeho autory/kami a jeho uživateli/kami. Proto v teoretické části postupně diskutuji témata relevantní této problematice, přičemž začnu diskusí médií jako jedné z klíčových institucí moderní společnosti.

Úvodem lze poznamenat, že komunikační prostředky můžeme v celosvětovém měřítku považovat za velice živý systém a katalyzátor dnešního dění. Jejich vztah a role vůči společnosti nebo jedinci jsou již od samotného vzniku moderního mediálního prostoru³ podrobovány různým kritickým studiím a popisovány odlišnými teoriemi. Od Frankfurtské školy, přes Britská kulturní studia až po postmodernu vědci zastávají myšlenku, že je třeba mediálním prostředkům přičítat vliv na lidský život a chápání okolního prostředí. Tedy spatřovat v nich formující element celospolečenské struktury, řádu, kategorií, sociálních významů, rolí či hodnot, ale také sílu formující životní zkušenosti konkrétního jedince. Shodnou se také v tom, že z hlediska funkce a vztahu médií ke společenskému a individuálnímu životu se jedná o oboustranný vztah. Tím mám na mysli skutečnost, že i jednotlivé životní zkušenosti a hodnoty dané osoby ovlivňují samotný obsah médií.

Obdobně jako se každý den setkáváme s televizí či Internetem, patří k naší každodennosti i naše osobnostní znaky či specifika, tzn. kulturně-sociální charakteristiky. Kromě sociální třídy, rasy, etnicity, věku, sexuality, popřípadě lokality, v jaké žijeme, je to především *gender*⁴.

Teoretická část mé práce proto začíná diskusí vybraných témat z teorie médií, sociologie a sémiotiky. Ve snaze poukázat na ovlivňování procesu tvorby dětské genderové identity ze strany médií kombinuje některé již existující genderové teorie. V obecné rovině se teoretická část práce věnuje vlivu médií na jedince-příjemce/kyni, přičemž v popředí mého zájmu stojí vyjadřovací prostředky, prostředky zobrazování a forma komunikace, jež autoři/rky konkrétního média používají v komunikaci s příjemci/kyněmi.

³ Moderní komunikační prostor se dle Thompsona vyznačuje především komunikací probíhající mimo sdílený čas a prostor. Počátek moderní komunikační éry lze ztotožňovat s přechodem k telekomunikačním technologiím na konci 19. století (Thompson, 2004).

⁴ Pojem *gender* použila jako první antropoložka G. Rubben roku 1975. „Lidské pohlaví jako biologická danost tu slouží jako základ, na němž lidé konstruují společenskou kategorii zvanou gender - maskulinitu či femininitu“ (Curran, Renzetti, 2003: 20).

Druhou, rovinnou teoretické části práce vymezuje pojem gender. To znamená, že vliv médií – komunikace a její forma – na jedince bude nahlížen a zkoumán z genderové perspektivy. Tím se dostávám k podstatě samotného tématu, tedy k genderové diferencovanosti, k udržování genderových stereotypů a ke korektnosti vyjadřování a zobrazování vzhledem k formování dětské genderové identity.

Tato genderová úroveň práce se samozřejmě odvíjí od vymezení a pochopení všeobecné problematiky médií a jejich vztahu k příjemci/kyni stejně jako na základě definování procesu socializace. Tím mimo jiné poukáži i na vzájemnou provázanost obou rovin, jak té všeobecné mediálně-sociální, tak té genderové. Vzájemný a významný „bod dotyku“ představuje právě proces socializace. Tento společenský mechanismus formuje prostřednictvím zaměstnanců/kyň neboli autorů/ek jak média jako taková, tak i přístup k nim, stejně jako ovlivňuje očekávání týkající se rolí žen a mužů, jejich fyzických i psychických vlastností a jejich aktivit, dělby práce, oblékání apod.

Další oblast mého zájmu představuje jazyk a jeho role při předávání či upevňování genderových stereotypů a jeho genderově ne/korektní užívání. Jako všudypřítomný komunikační prostředek ovlivňuje i formování, učení se genderové identity a s ní související očekávání či postoje.

Jak je patrné z toho, co jsem výše předoslala, komplexní uchopení problematiky a podrobné porozumění je nutné založit na třech základních konceptuálních oblastech, z nichž bude i následný výklad vystavěn. Tou první je oblast teorie médií. Znamená to, že první oddíl teoretické části práce se zabývá problematikou médií. Na základě vybraných teorií poukáži na charakteristické znaky, vlastnosti novodobých médií (masmédií) a s nimi související témata ve vztahu k jedinci a jeho osobnosti. Druhý oddíl se věnuje oblasti genderu a socializace. Přesněji řečeno, na základě několika relevantních teorií představím různé názory na možné způsoby dětské socializace a tedy i varianty osvojení genderových stereotypů z pohledu feministické tradice. Ve třetím oddílu se zaměřím na význam jazyka používaného v komunikaci s dítětem.

Všeobecné poznatky z oblasti teorie médií spolu s poznatky z oblasti sociologie, genderových studií a sémiotiky poté shrnu a připravím si tak půdu pro jejich využití v rámci obsahové analýzy komunikace probíhající mezi publikem a daným médiem. V mém případě se jedná o dětský zábavní portál Alík a jeho příjemce/kyně.

2.1 ODDÍL: Mediální prostředky

2.1.1 Média jako instituce

Thompson (2004) médiím přiznává ústřední roli v rámci společnosti. Komunikace jako zdroj informací a jejich sdílení patří ke každodenní rutinní činnosti. Poslední století nás jen utvrzuje v tom, že komunikace a s ní i média budou i v budoucnosti hrát zásadní roli téměř ve všech oblastech lidského konání. Přičteme-li k této skutečnosti globalizační procesy a související aspekty spolu s demokratickými nároky, rýsuje se nám značně široké pole nejrůznějších problematik. Mediální prostředky, ať již „klasické“ tištěné nebo ty novodobé elektronické, musíme považovat za významné faktory utvářející naše povědomí o okolním světě. Moderní svět se zakládá právě na zpracovávání a vstřebávání velkého množství informací. To znamená, že dnes více než v minulosti, bychom se měli starat a zajímat o způsob, jakým s námi média komunikují a tím prezentují dění. Právě média přitom často postrádají vyjadřovací korektnost i tematickou vyváženost vzhledem k genderové diferenciaci.

Komunikace jako zvláštní druh společenského jednání zahrnuje jak produkci, přenos a příjem symbolických sdělení, tak použití nejrůznějších typů zdrojů. Technické médium jakožto prostředek komunikace odkazuje narozdíl od komunikace tváří v tvář ke čtyřem základním rysům zprostředkované komunikace. Zaprvé, umožňuje určitou úroveň uchování symbolického sdělení. Fixuje informace a zpřístupňuje je (Thompson, 2004).

Zadruhé, umožňuje reprodukci sdělení. Díky rozvoji techniky lze vytvořit mnoho kopií téhož, což je jedním z předpokladů pro proces *komodifikace* symbolického sdělení. Tento pojem reflektuje přeměnu mediálního obsahu na zboží, předmět směny.

Zatřetí, technické médium umožňuje prostorovou i časovou odluku. Dochází tak k oddělení symbolického sdělení od kontextu produkce v závislosti na typu komunikačního prostředku (rádio, rozhovor), což v rámci masové komunikace odkazuje ke komerčnímu využívání symbolických sdělení.

Začtvrté, musíme předpokládat určité normy, pravidla – tedy i lidské vlastnosti, schopnosti a znalosti, které umožňují příjemcům/kyním dekodovat symbolická sdělení používaná konkrétním médiem. Právě skrze technické médium se i díky kulturnímu a osobnímu zakotvení utváří pohled a přístup k nabízeným symbolickým sdělením.

Institucionalizovaná povaha mediálních prostředků odkazuje dle Thompsona (2004) k „daným souborům pravidel, prostředků a vztahů, které naplňují obecné cíle“ (Thompson, 2004: 17). Jako takovým jim přiznává jistou časovou stálost a vzájemnou provázanost a spatřuje v nich důležitou základnu pro uplatňování moci. Lidé mají totiž k dispozici množství zdrojů ukotvených právě v konkrétních institucích. Člověk jako člen nějakého společenství

zaujímá různé pozice v rámci jednotlivých institucí a užívá jemu dostupných zdrojů, tzn. prostředků umožňujících dosažení cíle (Thompson, 2004).

Virtuální prostor jakéhokoli média (v našem případě prostor Poradny) se zakládá na každodenních životech a zkušenostech žen a mužů, kteří do něj přispívají. Vytváří se tak jedinečná struktura, v níž se vzájemně střetávají a ovlivňují identity a významy. Mimo jiné zde dochází i k vyjednávání či k ustanovování genderové politiky. Právě tento prostor určený a limitovaný preferovaným jazykem, formátem reprezentací apod. představuje pro uživatele/ky i producenty/ky institucionalizovaný rámec formující se v důsledku konkrétních biografí jedinců a jako takový má tu schopnost na ně i zpětně působit (Denzin, 1999).

2.1.2 Recepce mediálních sdělení

Individuální reflexe a projektování vychází – vedle rodičovské výchovy a vlivu vzdělávacích institucí – z vlivů médií a jimi nabízených a předkládaných symbolických sdělení. Lidé přicházejí do styku s obrovským množstvím možností a informací, které mohou nějakým způsobem využít pro budování vlastní identity a života.

Mediální prostředí – trh (Thompson, 2004) – a jeho prostředky ne/záměrně ovlivňují jedincovo jednání, myšlení a přístup ke světu i sám k sobě. Situací, při nichž dochází k ne/přímému vlivu na osobnost, existuje nespočet stejně jako nástrojů, které k nim přispívají. Obdobně lze hovořit o velkém množství konkrétních důsledků s ohledem na biografii dané osoby.

Podle Thompsona (2004) dosavadní rozvoj médií, v němž již nejde o skutečný bezprostřední styk tváří v tvář, vytváří také nový typ důvěrnosti. Tím pozměňuje i proces sebeutváření. Dalo by se tedy říci, že styk s médii a s jimi produkovanými sděleními zakládá nový typ sebepojetí, které je tedy v tom smyslu chápáno jako formované prostřednictvím prvků dané mediální komunikace. Proud symbolického materiálu, který se na příjemce/kyni každodenně valí, nabízí nové možnosti projektování osobnosti a klade na ni nové nároky. Tento proud symbolického materiálu využívá příjemce/kyně sobě vlastním způsobem, což může evokovat dva možné postoje: negativní a pozitivní.

O negativním dopadu bychom hovořili, pokud jedinec podlehne přemíře mediovaných sdělení a nechá jimi překrýt svou skutečnou povahu a vlastnosti. Šíření a rozvoj médií v sobě zahrnuje na první pohled nerozpoznatelné hrozby. V tom smyslu Thompson upozorňuje na *mediované vnucování ideologických sdělení* (Thompson, 2004: 172), kdy dochází k přebírání a zasazování téměř jakýchkoli mediovaných obsahů do jedincova vědomí. S tím je spojený další záporný jev provázející svět médií, který Thompson (2004) označuje jako *dvojnásobný*

charakter mediované závislosti. V podstatě se nejedná o nic jiného než o reflexivní sebepojímání na základě symbolických mediálních sdělení a o závislost na jejich konzumaci.

Přetížení symbolickými materiály dává vzniknout *dezorientaci*. Této situaci informačního přesycení se člověk může úspěšně bránit pravděpodobně jen cestou vlastní selekce přijímaných sdělení a symbolů. Média podporují sociální složitost, zároveň také nabízejí řešení a vzorce pro její zvládnání a pochopení.

Poslední bod ve výčtu záporných faktorů rozvoje médií představuje tzv. *pohlčení sebepojetí*. Tento pojem odkazuje k tomu, že mediované symbolické materiály nejsou pouze zdrojem sebepojetí (jako v případě reflexivního sebepojetí), ale jsou jeho hlavním bodem (Thompson, 2004).

Naopak pozitivní vliv přísunu symbolického materiálu na příjemce/kyni spočívá v otevírajících se možnostech a téměř neomezeném poznávání. Budeme-li si vědomi potenciaální síly médií, jejíž dynamika tkví právě v oné zdánlivé nerozpoznatelnosti a v rutini, s jakou se děje přijímání mediálních obsahů, pak z výše naznačeného vyplývá, že média jako taková – jejich komunikační styl a obsah jejich sdělení – nepředstavují hrozbu. Jsme sice svým způsobem konzumenty/kami, ale ne pasivními. Jakkoli jsou dnešní jedinci svým způsobem závislí na společenských institucích a systémech (a přístupu k nim), které poskytují materiální i symbolické nástroje ke konstruování vlastní identity, nemělo by doházet k upřednostňování zprostředkovaných zážitků, zkušeností a sdělení před těmi autentickými, žitými.

Moderní svět médií a komunikace stojí především na zprostředkované (mediované) zkušenosti, která je pro běžného/ou příjemce/kyni hlavním zdrojem dalekosáhlého poznání, tedy i určitým lákadlem, či důvodem každodenní konzumace obsahu (masových) médií. Člověk se denně dostává za hranice svého běžného lokálního života, do jiného kontextu, poznává daleké a nové příběhy lidí. Nejrůznější škála prožitků se mu mísí s jeho individuálními možnostmi a poznatky. V neustálém víceméně jednosměrném proudu symbolů, znaků a zkušeností se vytváří relativně nestálá konstrukce sebepojetí. Lépe řečeno, bytost se více otevírá novým vlivům a možnostem sebeprojekce. Což v našem případě může představovat způsob, jakým dochází i k ovlivňování genderové (dětské) identity.

2.1.2.1 Jedinec jako aktivní příjemce/kyně mediálního obsahu

Masová média slouží celospolečenské komunikaci a svá sdělení směřují k vysokému počtu cílových adresátů, příjemců. Ačkoli v anonymním členovi masového společenství můžeme spatřovat pasivního a bezbranného recipienta (toto stanovisko zastávali především zástupci

tzv. frankfurtské školy), dle Thompsona (2004) i Halla (2003) bychom se dopouštěli zjednodušení a odňali bychom lidskému jedinci specifické právo rozhodovat se a volit z nabízených možností či situací a schopnost kritického přístupu. Jejich teorie mimo jiné předpokládají, že každé mediální sdělení v sobě již obsahuje zabudovanou dominantní ideologii dané společnosti, tzn. mocenské, rasové i genderové vztahy a spolu s tím i potenciaální prvky vyvolávající předpokládanou interpretaci.

Obdobně jako mluví Thompson (2004) o kvalifikovaném a aktivním výkonu adresáta při recepci, o porozumění přijímanému sdělení – v našem případě tedy o aktivním podílu na čtení – hovoří i Stuart Hall (2003) o nutnosti spoluúčasti při chápání mediálního obsahu. Kódované sdělení je nutno dekodovat, zbývá jen otázka jak? Podle Halla existují tři druhy potenciaálního přístupu publika/čtenáře k danému (médi) kódovanému sdělení odvíjející se od politicko-ekonomického a sociálního pozadí konkrétního jedince. *Preferované* čtení odkazuje ke společensky konformnímu dekodování, respektive k většinovou společností přijímanému významu. Význam, jaký bude připsán danému kódu při *vyjednávajícím* čtení, závisí na konkrétní situaci jedince-příjemce/kyně, zatímco při *opozičním* čtení kódovaného mediálního obsahu recipient nepřijímá většinovou společností interpretovaný význam, ale aktivně vytváří svůj vlastní. Podobně jako opoziční čtení lze chápat i Grossovu definici tzv. *rezistence*, který takto označil jednu ze schopností publika (Dines, Humez, 1995: 4).

Mediální sdělení můžeme z podstaty věci souhlasně přijmout nebo k němu zaujmout vyjednávací či odmítavou pozici. Ani v souvislosti s dětským recipientem bychom nutnost a schopnost číst médiu nabízená nebo přímo adresovaná sdělení neměli opomíjet. Děti nevědomě zvnitřňují kódy, díky nimž posléze vyjadřují určité představy a myšlenkové koncepty daným systémem reprezentace (Jirák, Köpplová, 2003).

Prostřednictvím systému reprezentace se děti učí významům a stávají se nejen biologickými individualitami, ale také kulturními subjekty⁵ (Hall, 2003: 22). Protože jde v Hallově teorii především o arbitrární vztah reality, koncepce a jejich vyjádření tedy znaku, je možné ji aplikovat i v případě tvorby a reprodukce dětské genderové identity. Na základě toho můžeme rozlišovat mediální skutečnost a skutečnost sociální, obě jako výsledky konstrukce reality, k jakoby přirozenému, samozřejmému výkladu světa. *Reprezentace*, jinými slovy mediální sdělení či obsah produktu, ve své podstatě odpovídá mýtům, stereotypům a ideologii legitimní v určité společnosti. Na reprezentaci se zakládá jakoby přirozený a samozřejmý výklad světa. Jinak řečeno, podobně jako u Thompsona odpovídá mediální sdělení či obsah

⁵ Veškeré překlady použité v textu jsou autorské.

produktu mýtům, stereotypům a ideologii legitimní v určité společnosti a v určitém historickém období (Jirák, Köpplová, 2003: 136-140).

I samotné sociální vztahy a fungování sociálního řádu se podepisuje na jedincově konkrétním způsobu dekódování určitého mediálního sdělení. Moderní systém médií je „schopen vytvářet nové sociální vztahy tím, že slouží k propojení mnoha bodů s mnoha dalšími body a konstituují tak vztahovou a komunikační síť, přičemž všechny body, které do ní patří, se mohou dostat do role jak podavatelů, tak příjemců“ (Jirák, Köpplová, 2003: 23). V dnešním globalizovaném a Internetem propojeném světě se právě ona spoluúčast recipienta/ky a interaktivní mediální komunikace nedá opominout. Navíc, Internet a webové stránky nabízejí v porovnání s jinými mediálními prostředky nespočet odkazů na další možnosti, – často ve své podstatě odhalují marketingovou strategii či jinou oblast zájmu – jak uspokojit nebo podnítit zájem recipienta.

2.1.2.2 Reprodukce stereotypů

Média jako konkrétní druh společenské instituce mají vliv na iniciování, upevňování či formování sociálních vztahů a jako takové také utvářejí specifické kulturní prostředí. Autorská dvojice Jirák a Köpplová přiznává médiím tyto hlavní funkce: „podávají svědectví o světě“ (s nímž příjemce/kyně nemusí mít bezprostřední zkušenost); „přesvědčují o výhodnosti či správnosti určitého chování a o platnosti norem a hodnot“; dále „umožňují vyjasnění vlastních názorů a stanovisek“; mimo to „poskytují zábavu nebo určitý druh vzdělávání“ (Jirák, Köpplová, 2003: 43).

Vlastnost médií vytvářet a nabízet reprezentace protíná všechny zmíněné funkční oblasti mediálních prostředků. Mimo jiné to znamená, že komunikační prostředky musíme chápat jako součásti sociální reprodukce či konstrukce reality (Jirák, Köpplová, 2003). Svým vlivem se pak podílejí i na stereotypizaci, což zmiňuje i Thompson (2004) v souvislosti s diskusí rizik. Pojem *stereotypizace* můžeme definovat jako zjednodušující souhrnný popis, ať pozitivního či negativního charakteru, určité společenské skupiny (Curran, Renzetti, 2003).

V návaznosti na výše řečené mohu upozornit na tzv. hypotézu zrcadlení, která ovšem v dnešní době doznala rozšíření. Sociologové se původně domnívali, že obsah médií zrcadlí chování, vztahy, hodnoty a normy, které ve společnosti převládají. Novější názory nicméně poukazují na to, že média realitu neodrážejí, nýbrž ji konstruují. (Curran, Renzetti, 2003).

2.1.3 Kulturní studia

V popředí zájmu kulturních studií, jakožto multioborové disciplíny, se společně nachází rasa, sociální třída a gender. Tyto tři zásadní aspekty charakterizují každý lidský individuální život v dané společnosti a kultuře. A to tak, že strukturují jednotlivé zkušenosti a zkušenostní celky do smysluplného systému, jenž pak tvoří sociální řád a vztahy v dané společnosti. Rasa, sociální třída a gender představují zároveň zdroje ekonomických i sociálních znaků a ne/výhod, pravomocí a očekávání z nich plynoucích. Právě prostřednictvím těchto společensko-kulturních kategorií také dochází k distribuci moci⁶. Druh moci, její intenzita a s ní spojené další faktory se odvíjí právě od konkrétního postavení v dané společnosti, tedy od specifikace rasy, sociální třídy a genderu, přičemž moc, jakožto dynamická sociální síla, je v tomto smyslu distribuována nerovnoměrně. Mnohaúrovňová sociální stratifikace vede dle soudobých kulturních studií k nerovnoměrné distribuce moci a zdrojů. Rasismus, ageismus, heterosexismus, sexismus a další systémy sociální dominance mají svou vlastní historii vývoje, dynamiku, podmínky vzniku a existence i materiální a ideologické prostředky (Gill, 2007).

V podstatě od kolébky podléháme mediálnímu vlivu, který zanechává výrazné stopy v naší biografii. V souvislosti s genderovou problematikou představují mediální prostředky především nástroj reprodukce jednotlivých prvků konstruujících genderovou identitu nebo přímo nástroj prezentující ucelené představy o „správné“ ženě a „správném“ muži v dané společnosti. Mediální sdělení nás tedy na základě předávaných ideologických symbolů, mýtů a demonstrováním zdrojů moci začleňují do tradiční většinové kultury, do jejích dominantních hodnot a očekávání týkajících se v širším slova smyslu rolí žen a mužů ve společnosti. V pojetí kulturních studií představují média prostor pro budování specifické (sociální) genderové identity, která, jak bylo řečeno výše, souvisí i s ekonomicko-politickým kontextem. Jedním z hlavních předmětů zájmu mediálních kulturních studií se stala právě non/konformita a její konstruování – tzn. konstruování specifického životního přístupu, jedincova chování, identity apod. prostřednictvím médií.

Zhruba od šedesátých let 20. století každé ze sociálních hnutí bojujících za zviditelnění a zrovnoprávnění příslušné komunity vznášelo námitky proti nejrůznějším formám zobrazování a vyjadřování v médiích. Prostřednictvím demonstrací, tiskových zpráv, prohlášení i produkcí alternativních sdělení se aktivisté/ky vědomi/y si své marginalizace

⁶ Např. J. Sokol označuje moc jako možnost ovládat skutečnost, především vnucovat vlastní vůli cizím lidem (J. Sokol, 2001: 41, slovník).

většinovou společností snažili/y pozměnit nejen přímo mediální obsah, ale také veřejné mínění a veřejnou mediální politiku. Mediální prostředky se často setkávaly s nařčením ze stereotypizace a symbolické *anihilace*⁷ (Dines, Humez, 1995: xviii). S obdobným významem, jaký je připisován tzv. symbolické anihilaci v publikaci *Ženy, muži a společnost* se setkáváme také v publikaci *Gender, Race and Class in Media*. Tento pojem v souvislosti s médií reflektuje symbolické přehlížení žen v médiích, trivializování nebo odsuzování ženských témat apod. (Curran, Renzetti, 2003).

Studium médií se na komplexním a multioborovém pozadí kulturních studií vyvíjelo jako do značné míry samostatné odvětví. Vzдорovalo, ale také přijímalo různé kritické přístupy a teorie. Do vývoje a do produkce moderních médií v euro-americké kultuře se svou stopou v podobě kritik a aktivit vtisklo i ženské hnutí. Ačkoli se ještě v šedesátých a sedmdesátých letech 20. století nedá mluvit pouze o samostatném oboru feministických mediálních teorií nebo o výzkumu, – např. Betty Friedan (1963) uvádí analýzu ženských magazínů „pouze“ jako součást knihy *Femine Mystique* – později, v průběhu osmdesátých let se feministické teorie médií a feministický kritický přístup stávají zásadním odvětvím v rámci studia médií (Dines, Humez, 1995).

Feministickým aktivistkám/ům šlo ve vztahu k médiím především o tyto centrální body: Zaprvé, o snahu zviditelnit patriarchální systém, jež vládne mediálnímu průmyslu, a to jak ve smyslu vlastnictví mediálních prostředků, tak i ve smyslu vyjádření/reprezentace mediálního sdělení. Zadruhé, šlo o kritiku mužské zaujatosti. Třetím bodem kritiky se stalo přehlížení či podhodnocování ženského žánru, tzv. *women's genre* (Dines, Humez, 1995: xix) – zástupkyně i zástupci z feministických řad totiž považovali formy kultury či kulturní zábavy zaměřené na ženské publikum za smysluplné oblasti bádání. Začtvrté, feministky (a zastánci feminismu z řad mužů) přišli nově s požadavkem na analýzu ženské zkušenosti jako legitimní v souvislosti s konzumací mediálního sdělení. Zapáté, se jednalo o podporu vydavatelů/ek, autorů/ek a tvůrců/kyň mediálního obsahu k zavádění nových alternativních přístupů a (Dines, Humez, 1995).

2.1.3.1 Britská kulturní studia

Britská kulturní studia (např. S. Hall, R. Hoggart, A. McRobbie, D. Hebdige) – do jejichž oblasti zájmu patří studování nejrůznějších sociálních jevů právě v souvislosti s příslušností k určité rase nebo genderu – poskytují širší, demokratičtější a více do souvislostí usazené pojetí

⁷ Pozdější definice G. Gerbnera použita L. Grossem. „Out of the Mainstream: Sexual Minorities and the Mass Media.“ Kap.: 9.

kultury než jaké se obvykle objevovalo v ostatních humanistických kruzích. Toto paradigma jako takové poskytuje více v souvislostech usazenou definici kultury, zároveň nabízí i více flexibilní metodologické postupy a metody v porovnání s obsažnými socio-vědeckými výzkumy prováděnými v oblasti vlastní euro-americké tradici komunikačních/mediálních studií (Dines, Humez, 1995). Přístup britských kulturních studií dokáže na jedné straně zřejmě nejlépe reflektovat dnešní formy populární kultury, jejich mediální produkci, předávání a transformaci. Na straně druhé, poskytuje prostor a vhodné metody pro analyzování procesu konzumace různých forem populární kultury.

Britská kulturní studia v souvislosti s kritickým studiem médií poukazují na aktivní přístup publika, jakkoli navazují na odkazy Marxe, Gramsciho, Adorna a Habermase, ve kterých je kladenu důraz především na roli a funkci všudypřítomné ideologie. Aktivní participace se projevuje subjektivním rozuměním a čtením kódu/znaku, tedy subjektivním zvýznamňováním mediovaného symbolického sdělení (Durham, Kellner, 2006). Přesto je nutné upozornit, že by se takto do rukou jedince vložená schopnost odolat ideologii vtělené do mediálních obsahů neměla přeceňovat, zvláště pak v případě dětí.

Studium společnosti a kultury se v rámci britských kulturních studií odvíjí od analyzování konkrétního kulturního vývoje zasazeného do konkrétních sociálních podmínek a důsledků. Britská studia tedy operují v teoretické oblasti sociální produkce a reprodukce. A jako taková upozorňují na společensko-mocenské vztahy a na potencionální rizika, která mohou pro společnost i pro jedince plynout ze skutečnosti, že texty a jiné kulturní artefakty dané společnosti v sobě obsahují zakódované a vtělené různé formy společenské dominance, hegemonie. Přirozenost a samozřejmost s jakou se podřízení smiřují se svou úlohou ve znovu potvrzovaném a předávaném sociálním řádu se jen s obtížemi narušuje a probourává, obzvláště pokud jsou jedinci zasaženi dvojí subordinací (např. postižený muž černé pleti).

2.1.4 Teoretické nástroje analýzy genderu v médiích

V metodologické části této práce se budu věnovat analýze mediálního obsahu produkovaného dětským zábavním portálem. Jinak řečeno, komunikační prostředky zahrnující sémiotické znaky a jistou formu jazyka podrobíme výzkumu z hlediska toho, jak prezentují příslušnost ke kategoriím genderu. Jde mi tedy o způsob, jakým mediální komunikace přispívá k budování dětské genderové identity. Pro tyto účely je nezbytné vymezit některé zásadní koncepty, z nichž budu dále vycházet a na jejichž základě provedu výzkum. V následující části proto představím konkrétní přístupy k zproblematizovanému vztahu genderu a médií v rámci kulturních studií.

Douglas Kellner

Kellner (1995) v rámci svého přístupu ke studiu specifického vztahu mezi médii na jedné straně a genderem, rasou a sociální třídou na straně druhé rozeznává tři primární a následováníhodné způsoby, pomocí nichž můžeme nahlížet postmoderní kulturu a její produkty a kombinovat různé sociální, ekonomické, politické, popřípadě historické kontextuální prvky. Politická ekonomie/produkce, analýza textu a recepce neboli přijetí mediálního obsahu publikem – tyto tři faktory považuje Kellner za klíč k pochopení toho, co v dnešní společnosti a kultuře znamená kulturní mediální produkt jako například reklamy, televizní seriály, nejrůznější life-stylové magazíny atd. Zmíněné tři konceptuální úrovně Kellnerova přístupu⁸ tvoří provázaný celek. Jako takové také vedou k celistvé a proto snad i co nejméně zavádějící, či jednou úzce vymezenou teorií jinak limitované reflexi zkoumaného předmětu.

Vyvození závěru se tak neobejde bez dostatečné znalosti socioekonomického kontextu, ve kterém byl daný produkt vytvořen (politická ekonomie/produkce). Tento požadavek vychází z předpokladu, že kulturní produkce a distribuce probíhá ve specificky vymezeném ekonomicko-politickém prostoru vybudovaném na vztahu ekonomiky a příslušného státu. Systém produkce podléhající jisté ideologii totiž určuje nejen to, jaký druh kulturního artefaktu bude vyprodukován, co může nebo nesmí být řečeno nebo ukázáno, ale také určuje jaké důsledky nebo jakou formu přístupu může vyvolat u obecnstva. Kellner tedy problematizuje roli konkrétní ideologie. Přičemž ideologii chápe v tom smyslu, v jakém reprodukuje sociální nadvládu, legitimizuje přetrvávající formu vlády nad podřízenými sociálními skupinami a obnovuje existující hierarchii a nerovnováhu moci a kontroly v sociálním uspořádání. Vedle ideologie sociální třídy a rasové ideologie definuje Kellner také genderovou ideologii, a to jako prosazování nebo prezentování sexistického chápání žen (Kellner, 1995: 5-16).

S ohledem na konkrétní jazykovou/sémantickou formu komunikace je také nutné analyzovat významy nebo kódy, jež přináleží každému gestu, slovu, zvuku apod. (analýza textu). Kellnerův druhý požadavek vychází z předpokladu, že právě v mediálním produktu spočívají ukryté nejrůznější formy ideologie, diskursu a konstrukce významu, které se dají pomocí sémantické analýzy odhalit a rozluštit. Nicméně ani tento požadavek nezaručuje

⁸ Kellnerův přístup v mnohém koresponduje s Thompsonovým, především v roli, jakou přisuzuje ideologii, v pojetí moci a v chápání recepce jako aktivního výkonu.

docílit jednoznačného výsledku, v našem případě významu. Právě naopak, jak uvidíme níže v případě teoretického přístupu S. Halla.

Třetí Kellnerův požadavek na vědecký přístup k mediálnímu obsahu se týká reálného světa a zkušenosti publika. Pokud totiž chceme docílit správné a celistvé analýzy, nesmíme opomenout reálný svět a zkušenosti publika jakožto recipientů/ek, protože jakkoli se ne/vědomě účastní konzumace mediálních produktů, podílí se na produkci jejich významů. Přesněji řečeno, každá osoba, která přijde do kontaktu s médii a jejich produkty, poskytnuté mediální sdělení z významňuje a zařazuje do své žité a hierarchicky strukturované zkušenosti s okolím a sama sebou. Znamená to, že proces konstrukce významu mediálního sdělení zdaleka nekončí pouhým přečtením si novinového článku. Kellner například upozorňuje na studii, která sleduje, jak na ženy působí čtení tzv. Harlequinů (Kellner, 1995: 16).

Politická ekonomie/produkce, analýza textu a recepce – tyto tři Kellnerovy metody studia mediálních prostředků a mediálního obsahu se v této práci staly jedním z vodítek a dále se jim hodlám věnovat v přístupech jiných vědců a vědkyň.

Rosalind Gill

Podobně jako Kellner volí také Rosalind Gill (2007) tři základní způsoby pro vedení analýzy mediovaného a mediálního obsahu. Dalo by se říci, že jí navrhovaná obsahová analýza, sémiotická a ideologická/diskurzivní analýza odpovídají Kellnerově požadavku na studium politické ekonomie/produkce, na detailní analýzu textu i požadavku na zohlednění recepce publika. Právě onu odezvu a různorodé přijetí publika však Gill zahrnuje do všech tří metod. V této koncepci analyzování genderu v mediálních textech se podrobněji zastavím u toho, jaký význam připisuje sémiotice a strukturalismu. Pakliže jsou všechny užívané znaky kulturními konstrukty, které nabývají konkrétního významu díky sociálně-kolektivnímu užívání, sdílení a učení, je nasnadě, že i zástupkyně/ci z řad feministické myšlenkové tradice a z genderových studií mají k tomuto tématu co říci a že sémantickou problematiku zohledňují ve svých výzkumech.

Původní Saussurova teorie narušuje představu o vztahu pojmenovávaného předmětu a jeho názvu. Tvrdí, že označované není ten skutečný objekt, ale spíše jeho mentální koncept. Relace mezi *označovaným* (signified) a *označujícím* (signifier) je tedy založena na analytické bázi. Smysl nebo význam je pak chápán jako výsledek vzájemných vztahů a odlišností v konkrétním jazykovém systému (Gill, 2007).

Tématu ideologie jsem se již věnovala z pohledu Kellnera i Thompsona, proto v případě Gill rozvedu analýzu diskursivní, kterou považuje – kromě ideologické – za další

efektivní nástroj studia mediálních produktů. Pojem diskurs odkazuje ke všem formám řeči a textu, k jejich samotnému obsahu a organizaci. Jedná se o celek ustanovení a vědění o věci, díky němuž se o ní v daném čase a místě právě určitým způsobem mluví. Předmětem diskursivní analýzy je tedy především role a vliv diskursu jako takového v daném společenském uspořádání. Dále se zájem vědecké obce odvíjí od předpokladu, že jazyk je výsledkem sociální konstrukce. V tomto smyslu je také uplatňován, užíván a reprodukován jako prostředek sociální interakce. Podobně jako v případě ideologie ani diskurs neexistuje sám o sobě. Vyvíjí se a funguje ve specifickém interpretativním sociálně-kulturním kontextu (Gill, 2007).

Díky Michelu Foucaultovi se diskurzivní metoda přístupu k předmětu zkoumání prosadila i v kulturních studiích. Přišel s novátorským názorem na původ a zdroje moci. Oproti původní tradici vycházející z Marxe a Gramsciho, byl Foucault přesvědčen o tom, že moc je dostupná na všech úrovních společenského řádu. Je to jeho dynamická součást. „[Moc] navozuje rozkoš a produkuje věci. Diskurs, formuje soubor vědění: musí být vnímána jako tvořivý systém, jež protíná celou sociální strukturu, a to více než jen jako pouhá negativní síla, jejíž funkcí je represe“ (Foucault citován in Gill, 2007: 61). V celé koncepci moci je pak produkci vědění připisována regulativní funkce.

V návaznosti na uvedenou teorii lze tedy veškeré reprezentace vyskytující se (nejen) ve světě médií vnímat jako významy vycházející z konkrétního diskursu. Genderově normativní a stereotypizující mediální sdělení odpovídající tradičnímu diskursu (a ideologii) působí jako jakási celospolečenská měřítko a svým způsobem společensky sdílené ideály, jimiž je jedinec limitován a regulován. Zde je možné spatřovat jistou podobu s Bourdieho konceptem⁹ *habitu* a *souhlasnou zkušeností světa*, ačkolí se v něm setkáváme spíše s tradičním pojetím moci jakoby ve smyslu stabilní neprogresivní společenské síly. Ilustrovat to mohu např. autorovým názorem, že podřízený, ovládaný musí z podstaty trpět a akceptovat vládnoucího, protože k reflexi jejich vztahu a sama sebe postrádá vhodné nástroje (Bourdieu, 2000).

Stuart Hall

Jak jsem již v souvislosti s Kellnerovým požadavkem na detailní jazykovou/sémantickou analýzu mediálního sdělení naznačila, nejedná se zdaleka o snadný proces s jednoznačným závěrem. Dle Halla (1980) přistupuje každý subjekt publika ke čtení daného kódu ze své

⁹ Podrobněji se mu věnuji níže.

konkrétní pozice, tím pádem kód neboli význam (médiu) přidělený danému znaku (či skupině znaků) nemusí odpovídat zvolenému kódu příslušného subjektu publika. Tzv. *polysémie* pak reflektuje možnost číst jeden text několika různými způsoby, což dále odkazuje k tomu, že daný koncept neboli představa o předmětu nemá žádnou nutnou a přirozenou souvislost s realitou, respektive s označovaným a se znakem, respektive s označujícím. Hall tuto skutečnost vysvětluje právě de/kódováním.

Společnost je z hlediska britských kulturních studií nahlížena jako „hierarchický a antagonistický celek sociálních vztahů charakterizovaný útlakem podřízené třídy, genderu, rasy, etnika nebo národnostní vrstvy“ (Kellner, 1995: 7). V takto dynamicky chápaném konceptu společnosti a vzájemných vztahů nabírají na důležitosti pojmy hegemonie a ideologie. Oba představují pro britská kulturní studia centrální body. Původní Gramsciho definici hegemonie¹⁰ a ideologie významně rozpracoval a do britských kulturních studií včlenil právě Hall. Prostřednictvím hegemonie a ideologie dochází k reprodukci sociálních vztahů a symbolů založených na nadvládě jedněch a podřízenosti druhých.

Hallovo pojetí hegemonie spočívá ve formách ideologické a kulturní moci, kterými disponují určité sociální skupiny a jejichž prostřednictvím se příjemci/kyně setkávají s konkrétními a preferovanými kódy čtení a přisouzenými významy.

Hallovo pojetí ideologie odkazuje k teoretickému souhrnu symbolů, pojmů a výchozích předpokladů, který tvoří rámec pro naše další porozumění, interpretování a významňování prvků společenského života. Hall jazyk považuje za primární médium ideologického obsahu, dochází v něm však k setkání různých ideologií (Hall, 1990).¹¹ Svou teorii ideologie dále rozvíjí tvrzením, že jednotlivé obsahy nebo prvky ideologie neexistují. Existuje pouze ideologie jako celek, a jako taková je výsledkem kolektivního nevědomého procesu. V tomto procesu dochází k neustálé komunikaci a transformaci konceptů a jejich významů. Napříč společností funguje ideologie následně jako prostředek naturalizování či normalizování stavů, rolí, znalostí apod. To znamená, že historicko-sociální konstrukty týkající se (nejen) genderu a genderových stereotypů přetrvávají ve svých nezměněných formách a jedinci je díky vlastním zkušenostem internalizují do kontextu vlastního života jako něco přirozeného a běžného.

¹⁰ „Díky souhlasu občanské většinové společnosti, na jedné straně, je stát s jeho institucemi, na druhé straně, hegemonelem a držitelem dominantního postavení v daném sociálním systému. Dle Gramsciho se právě na budování hegemonie určitých sociálních skupin významným dílem podílí sociální instituce, tzn. školy, náboženství, média a formy populární kultury...“ (Durham, Kellner, 2006: xv).

¹¹ Jako příklad uvádí „democracy“ x „freedom“ – různé znaky významem odkazují k zdánlivě totožnému konceptu, avšak v rámci různých ideologií nabírají odlišné významy.

Roland Barthes

Na teorii Gill – respektive na původní Saussurovu teorii – a Hallovu naváží představením Barthesova přístupu k recepci mediálního symbolického obsahu, který je často v rámci britských kulturních (mediálních) studiích využíván k analýze forem populární kultury, především reklam a jejich dopadu na recipienta/ku. Jedná se o jeden z prvních pokusů aplikovat sémiologický přístup na jevy a produkty konkrétní kultury (na dobovou masovou kulturu, na předměty konzumní společnosti). *Denotace*, *konotace* a *mýtus* představují dle Barthesse tři základní úrovně, na kterých se odehrává recepce mediálního symbolického obsahu.

Denotace odkazuje k základní úrovni významu či popisu konkrétního znaku. Připisovaný význam je v tomto případě limitován „pouze“ jakýmsi všeobecným konsensem. Oproti tomu význam, jaký je připisován znaku nebo jeho funkci na úrovni konotace se pohybuje v úzce vymezených kulturních hranicích. To znamená, že tato druhá úroveň popisu či zvýznamnění znaku závisí na uznávaných konvencích a dalších společensko-kulturních aspektech. Recipient/ka „správně“ porozumí znaku, pokud vlastní příslušný kulturní kód. Ve vztahu k sémiotice a strukturalismu proto můžeme hovořit o tzv. *lingvistickém relativismu* – kód a systém reprezentace nabývá významu a smyslu v závislosti na specifické kultuře (Durham et al, 2006).

Mýtus v Barthesově teorii představuje úroveň interpretace nejvíce související s ideologií. Jde o jakýsi metajazyk s důrazem kladeným na nejsilnější konotaci. Přímo odkazuje například ke konkrétním hodnotám, které jsou danou kulturou vyznávány, upřednostňovány nebo naopak zamítány jako neakceptovatelné (Gill, 2007: 48-49). Mytologizační mechanismy přebírají jednotlivé konstrukty, – ve své podstatě hodnoty, vlastnosti věcí/osob – zvýznamňují je a dále potvrzují. V tomto procesu dochází podle Petra A. Bílka k *významové redukci* (Bílek, 2004: 163), která se dá charakterizovat jako zasazování původního jazykového systému do kontextu metajazyka, v rámci jehož fungování nabírají tyto původně nezamýšlené a nechtěné významy zřetelnou, vědomě kontrolovanou a významově uzavřenou podobu“ (Bílek, 2004). Také dle Barthesse (obdobně jako dle Halla) existuje možnost, že vnímatel/ka fungování mytologických mechanismů odhalí a zaujme odmítavý postoj.

To, co bylo výše řečeno o kulturních studiích, jasně odkazuje k multikulturnímu, komplexnímu a v širokém slova smyslu demokratickému přístupu ke zkoumaným jevům, předmětům a lidským aktivitám. Nicméně i z Kellnerem vznesených požadavků na

víceúrovňový, avšak celistvý pohled na mediální problematiku a její výklad vyplývá, že tato metoda či forma porozumění a studia daného předmětu není snadná a je jen těžko zobecnitelná. Nicméně jako východisko této práce – tedy obsahové analýzy konkrétního mediálního produktu a příslušné formy komunikace z genderového hlediska – se zdá být vhodná a v mnoha ohledech aplikovatelná.

2.2 ODDÍL: Gender, socializace

2.2.1 Gender, genderová studia

Jak jsem již v úvodu uvedla, kategorie genderu je čistě společensko-kulturní povahy. Lidské pohlaví jako biologická danost představuje základ pro formování genderu, tedy základ pro konstruování maskulinity i femininity. Na společensky definovaných charakteristikách a předpokladech souvisejících s genderem se často zakládá všeobecný rozdílný přístup k osobám mužského a ženského pohlaví (Curran, Renzetti, 2003).

Genderová studia se velice zjednodušeně řečeno zabývají rolí žen a mužů ve společnosti. Rozkrývají sociální realitu a kriticky přistupují ke starším již zavedeným vědeckým pojetím a názorům na postavení žen a mužů. Zkoumají pohlavně-genderový systém společnosti a jeho důsledky po ženy i muže. V diskursu genderových studií jsou maskulinita a femininita považovány za důsledek fungování sociálního řádu, sociálních institucí a kulturních tradic a jejich schopnosti udržovat a předávat genderové stereotypy. V důsledku to znamená, že dělba práce, různé druhy aktivit, společenská očekávání, psychické rysy a další aspekty lidského života jsou chápány jako společensko-kulturní konstrukty. I proto studium genderu vyžaduje mimo jiné schopnost orientace v konkrétním politicko-ekonomickém a kulturně-historickém kontextu. Nikoli biologické dispozice, nýbrž sociální dispozice odkazují k těm „správným“ maskulinním a femininním rysům. Genderová studia se jako taková dají označit za interdisciplinární. I proto můžeme genderovou problematiku tematizovat ve vztahu k médiím.

2.2.2 Feministické teorie

Jak uvádí autorská dvojice Claire M. Renzetti a Daniel J. Curran po tzv. paradigmatické revoluci (v 60. letech 20. století) se členky a členové vědecké sociologické obce odklonili od do té doby dominantního paradigmatu, tedy od principů a teorií opírajících se o strukturální funkcionalismus. Strukturální funkcionalismus již nebyl schopen vysvětlit aktuální stav společnosti a příslušné problémy. Z mnoha nově vzniklých a dílčích paradigmat měl pro

sociologické studium genderu význam především feministický proud. Zcela ve smyslu postmodernismu začínali „[s]ociologové zpochybňovat přiměřenost popisu společnosti jako uspořádaného, harmonického systému... Téma mocenských vztahů se tak posunulo přímo do středu pozornosti sociologie“ (Curran, Renzetti, 2003: 30).

Po „mužské“ vědecké éře (nejen v oblasti sociologie) – mužské zkoumání mužské části společnosti – se odborníci a odbornice přiklonili k holistickému studiu a ke studiu podobností a rozdílů v chování, postojích a zkušenostech žen a mužů. Nutno podotknout, že feminismus ze svého spektra nevyklučuje muže jakožto objekty výzkumu, ani jakožto členy vědecké obce. Naopak, mužská problematika je stejně relevantní jako ženská. V současných feministických teoriích zaujímají své specifické místo především následující témata: Sociální konstrukce maskulinity, moc mezi muži navzájem, postavení minoritních skupin mužů mezi těmi považovanými za normativními – tzn. bohatými, bílými a heterosexuálními – i nové a zároveň různorodé (ekonomické, kulturně-sociální) nároky na muže.

Jistý problematický článek v rámci feministického hlediska může představovat empatický postoj zaujímaný badateli/kami vůči subjektům zkoumání. Dualistická povaha sociologického zkoumání se v případě studia genderu projevuje vedle objektivní formy zkoumání také v subjektivní. To znamená, že osoba provádějící výzkum je vždy ovlivněna konkrétními hodnotovými soudy, přestože cílem je získání a odhalení fakt či jevů. Příslušnost k genderu je totiž vlastní každé osobě (Curran, Renzetti, 2003: 30-35).

Právě feministická tradice je v mé práci klíčovým vodítkem a teoretickou základnou dalších vědeckých konceptů. Východiskem feministického hlediska se stal předpoklad, že gender je spíše společensky utvářená kategorie než vrozená danost. Uvážíme-li fakt, že feministických přístupů existuje mnoho¹², nabízí se poměrně úzké vymezení „jádra“ společného všem feminismům: „...určitá životní zkušenost je tím, co spojuje ženy (a odlišuje je od mužů) a co spojuje muže (a odlišuje je o žen)“ (Jarkovská, 2004). Jakkoli Curran s Renzetti mluví o feministickém paradigmatu, mám za to, že je vhodnější používat pojem tradice. Nejedná se totiž o jeden koherentní celek feministických představ a teorií, nýbrž o různé směry a postoje, které se shodně snaží překonat androcentrickou představu světa. Navíc se zakládají na shodném předpokladu, že „marginalizovaná či nějakým způsobem znevýhodněná pozice jedince (nebo skupiny) ve společnosti poskytuje vhodnou výchozí pozici pro pochopení, analýzu a kritiku společenských vztahů a organizace společnosti“ (Sokolová, 2004: 211).

¹² Podrobněji viz V. Sokolová, 2004.

2.2.2.1 *Feministická kulturní politika*

Tuto kapitolu spolu s následující jsem se rozhodla zařadit z toho důvodu, že má práce a výzkum částečně čerpají z některých feministických konceptů a považuji tedy za vhodné uvést alespoň základní teoretický kontext, v jakém uvažuji. Obdobně jako jsem v části věnované britským kulturním studiím a mediální tematice poukazovala na nejasný nebo nejednoznačný význam při dekódování mediálního sdělení, lépe řečeno na jeho subjektivně zabarvenou formu, měla bych i v oblasti genderu upozornit na související a podobné obtíže. Koncepty post-moderny a post-strukturalismu vnáší (nejen) do oblasti genderových studií otevřené významy a dynamické procesy jejich utváření. Jak uvádí Rosalind Gill „[P]ost-strukturalistická teorie nezná pouze jeden absolutní, jednoznačný význam, ale spíše význam proměnlivý, víceznačný i vzájemně si odporující“ (Gill, 2007: 13). Na pozadí tohoto přístupu se odehrává debata řešící, jak vlastně rozpoznat konkrétní znak jako sexistický či naopak pokrokový a genderově korektní? Jak se vyvarovat toho, že v případě jednoho interpreta bude znak identifikován jako genderově stereotypní a druhý interpret jej označí za ironický nebo žertovný? Jistou, ale částečnou odpověď můžeme hledat ve třetí vlně feministických studií, která v globalizované, post-koloniální¹³, multikulturní a post-moderní době poukazuje právě na jedinečnost, na subjektivní prožitky; zkušenosti a individualitu s konkrétními právy a potřebami staví jakoby nad homogenní celek. Pojmy femininita a maskulinita i jejich významy tak nabírají různé podoby v závislosti na tom, kdo a kde je reflektuje.

Pokud tento posun k heterogenitě, k fragmentizaci společnosti a k zohledňování jedincových vlastností, schopností, tužeb a dalších atributů uvážím v souvislosti s tím, co jsem o postmoderně a post-strukturalismu již uvedla v souvislosti se zvýznamňováním znaku, pak musím konstatovat, že ani empirická část mé práce se nevyhne subjektivnímu a tedy konkrétní biografii ovlivněnému přístupu k předmětu zkoumání.

Jestliže jsem se výše dotkla pojmů femininita a maskulinita, je nezbytné je na tomto místě uvést do souvislostí s tématem genderu a médií. Vycházíme-li z (euro-americké) feministické tradice, považujeme oba pojmy a na ně vázané charakteristiky, očekávání apod. za konstrukty společnosti a jejích institucí, spíše než za biologické determinanty. Feminismus jako takový reflektuje přetrvávající genderové nerovnosti a nespravedlnosti, které se projevují v nejrůznějších formách útisku v daném sociálním systému, a to často ve vztahu k sexualitě nebo k rase, etnicitě, sociální třídě či věku. Jakkoli

¹³ Původní význam odkazuje k historickému období, kdy došlo k osamostatnění závislých území a k vymanění se z přímé mocensko-politické nadvlády. V současné době se pojem běžně užívá v mnoha rozličných oblastech lidského konání a myšlení (podrobněji viz Gill, 2007: 68).

feminismus vzešel z požadavku osvobodit ženy z konkrétních společenských, politických a ekonomických souvislostí, stal se již samotnou argumentační strukturou a pojmovým nástrojem. Důraz je přitom kladen na různorodé (ženské) zkušenostní celky, na mnohost pohledů a na chápání ženy a muže jako subjektu (Osvaldová, 2004).

Feminismus nachází uplatnění a látku ke zkoumání či kritice v mnoha vědeckých oblastech – filosofie, sociologie, etika, náboženství, literární a umělecká kritiky, historie, lingvistika i mediální studia. Vychází totiž z předpokladu, že pojmový aparát většiny vědeckých oborů reflektuje patriarchální uspořádání společnosti (Osvaldová, 2004). Teorie médií nabízejí v souvislosti s feminismem reflexi různých feministicky podmíněných přístupů k médiím a jejich analýzu. Již od požadavku na rovnoprávnost kopírují vývoj feminismu až ke snaze o dekonstrukci, dále poukazují na nepoměrné zastoupení mužů a žen v mediální produkci a na stereotypní vyjadřování a zobrazování maskulinity a femininity (Osvaldová, 2004).

Obdobně jako již existuje mnoho různých výzkumů zaměřených na ženy/femininitu, objevují se stále častěji i studie mužů/maskulinity. Tyto výzkumy a teorie často hovoří o *hegemonní maskulinitě*¹⁴ (Gill, 2007: 30) a o maskulinitě vymezené vždy proti jiné kategorii – v tomto případě proti femininitě, nebo v případě heterosexuální maskulinity proti homosexuální. Maskulinita stejně jako femininita má však své různé formy a není jednotná. Proto lze Conellovu konceptu hegemonní maskulinity vytknout objektivizování a homogenizování hodnot, očekávání, motivací apod. I ona subjektivita hraje významnou roli při reakci recipienta/ky na daný mediální obsah a jeho dekódování a měla by proto být při analyzování konkrétní reakce na daný mediální obsah – při jeho dekódování – zohledněna. Protipólem k hegemonní maskulinitě a jejím komplementem je tzv. *emphasized femininity*. Tato definice odkazuje k tomu, že genderové odlišnosti jsou všeobecně využívány jako strategie adaptace na mužskou sílu a dominanci. Být ženou pak tedy znamená hrát dle určených mužských pravidel (Kimmel, 2004). Zmíněný typ femininity zahrnují i mnohé mediální či v reklamě používané reprezentace žen.

2.2.2.2 Feministická věda

I vědě jako takové jsou přiznány maskulinní atributy. V rámci vědeckého prostoru neustále dochází k upořádání či podceňování ženského subjektu, a to prostřednictvím stereotypních, metaforických, výkladových a interpretačních rámců, do nichž je vkládán. Feministická

¹⁴ Definice B. Conella.

kritika se proto soustředuje především na kritiku a dekonstrukci takovýchto myšlenkových schémat a tradičních rodově a hodnotově zatížených klasifikací a kategorií (Matonoha, 2004). Jakkoli jsou současnému vědeckému prostředí a vědeckému postoji přiřazovány přívlastky jako *objektivní*, *nezainteresovaný* nebo *neutrální*, feministická kritika naopak v osobě badatele/ky spatřuje konkrétní neanonymní individuuum s konkrétními společenskými motivacemi, cíli, zájmy, politickou i osobní historií. S tendencí reflektovat tyto dosud skrývané aspekty bádání a pracovat s nimi jako s takovými je feministické pojetí vědy vyneslo na světlo (Matonoha, 2004). Někteří/ré zastánci/kyně feministického vědeckého přístupu, např. Sandra Harding, požadují „postavit subjekt badatele do téže kritické roviny zkoumání jako analyzovaný předmět“ (Matonoha, 2004: 32). V souvislosti s tím, je přinejmenším zajímavé zmínit tzv. teorii stanoviska, která zdůrazňuje právě konkrétní pozice a určitý sociální a zkušenostní kontext badatele/ky a výzkumu namísto, aby usilovala o naprostou (pravděpodobně nedosažitelnou) objektivnost. Jistý problém ovšem spatřuji v tom, jak dosáhnout onoho nadhledu sám/sama nad sebou, jak dosáhnout nezávislé pozice, jak své uvažování a uchopování zkoumané reality oprostit (nejen) od kulturně-sociálních stereotypů.

Jiný koncept, koncept tzv. politiky lokace, se zaměřuje na podporování reflexe a odpovědnosti za jednání feministických badatelek a badatelů a „tvoří znalost v rámci lokací, které zaujímají, reprodukují a transformují“ (Lorenz-Meyer, 2004: 78). Onu lokaci určují právě kategorie genderu, rasy, třídy, náboženství, sexuality a geopolitické lokace – tedy parametry společenské nerovnosti. Podstatou teorie stanoviska, *standpoint theory*, je domněnka, že díky marginální pozici v mocensko-sociální struktuře, jsou některé skupiny žen méně angažované na jejím fungování a disponují proto lepší, jinak řečeno opoziční, schopností podávat objektivní výpověď (Lorenz-Meyer, 2004). Právě teorie lokace se takovému zaměření na „skupinové“ vyhýbá díky zdůrazňování individuálních lokací. Nicméně oba koncepty se shodují v myšlence, „že produkci vědění utváří to, kde jsme a co zakoušíme“ (Lorenz-Meyer, 2004: 87).

2.2.3 Sociální konstrukce reality a feministická teorie

Sociální konstruktivismus se v průběhu druhé poloviny 20. století stal teoretickou základnou pro genderová studia (feministické studie, mužská studia) a související problematiku. Sociální role a (sociální) mužské/ženské rozlišnosti jsou z tohoto hlediska nahlíženy jako společenské konstrukty spíše než jako dané produkty evolučního biologického vývoje (nejrozšířenější přístup v rámci antropologie). Sociální distinkce mezi mužem a ženou nevyplývají a priori z jejich biologických daností. Na toto téma již řada autorů/ek vedla diskuse a argumentovala

směrem k popření biologického esencialismu, např. S. Beauvoir – *Druhé pohlaví*¹⁵ (1967), S. Bem – *The Lenses of Gender* (1993), S. B. Ortner – *Má se žena k muži jako příroda ke kultuře?* (1974), Oakley - *Pohlaví a společnost* (2000).

Bergerův a Luckmannův koncept sociální konstrukce reality obsahuje některé zásadní pojmy a myšlenky, které reflektují a problematizují společenskou interakci a společenské jevy ve vztahu jedince a/nebo společnosti k objektivnímu vědění či k tomu, co nazýváme realitou. Tomuto konceptu se budu věnovat poněkud detailněji, vede mě k tomu především domněnka, že Berger společně s Luckmannem nabízejí vědecký rámec poskytující argumentační základnu dvěma pro mou práci zásadním teoriím sociálního učení – optickým sklům Sandry Bem a teorii sociálního učení.

Berger s Luckmannem pojímají *realitu* jako vlastnost jevů, kterým je existence přisouzena nezávisle na naší vůli. *Vědění* v tomto kontextu představuje jistotu, že tyto jevy jsou skutečné a že jim náleží určité vlastnosti. Pro orientaci a porozumění předkládanému vědeckému konceptu se dále zdá být zcela zásadní trojice pojmů: *externalizace*, *objektivace*, *internalizace*. Vztah těchto tři jevů je dle autorů dialektický. Na tomto předpokladu lze dále rozvíjet teorii vztahu sociálních institucí a lidského jedince. Jinak řečeno, po zrodu a fungování konkrétní instituce se prostřednictvím sociálních rolí a sociální distribuce vědění její obsah i význam zevšeobecni (zbaví se svázanosti s konkrétními individuálními zážitky/prožitky), zlegitimizuje (vysvětlí, ospravedlní) a zahrne se do všeobecné platných nároků a práv dané společnosti. „Přirozeně“ se tak stane součástí socio-kulturní historie.

Konkrétní *sociální struktura* – zásadní prvek reality každodenního života – se tedy poté jeví jako souhrn typizací a opakovaně se objevujících vzorců interakce, která díky nim vzniká ve společnosti, v *objektivní realitě*. Jak dále podotýká Berger s Luckmannem, vědění, které mají příslušníci o daném institucionálním řádu „je v průběhu socializace vštěpováno jako objektivní pravda a tím je internalizováno jako subjektivní realita. Formuje určitý typ osobnosti...“ (Berger, Luckmann, 1999: 52).

Identita v Bergerově a Luckmannově pojmosloví vyjadřuje „klíčový prvek subjektivní reality“ (Berger, Luckmann, 1999: 70). Utváří se v průběhu sociálních procesů. Opět i v tomto případě autoři vyzdvihují vzájemný vztah, dialektiku mezi působením jedincovy identity a společností.

¹⁵ „Biologie není s to dokázat nezbytnost pohlavního rozmnožování, a tedy ani různosti pohlaví popřípadě jedinců s oddělenými buňkami. Jediné, co z jejich dat zřetelně vyplývá, je fakt součinnosti pohlaví při reprodukci zdrcující většiny organických druhů... To znamená, že nadřazenost muže nad ženou není datum biologické a v biologii nemá žádnou oporu...“ (Beauvoir, 1967: 23).

Jestliže jsem výše mluvila o společenských procesech utvářejících konkrétní podobu identity, měla jsem na mysli proces *socializace*. Organismus jakoby navyká na společenské konvence. Jedinec je v průběhu času „zasvěcen do účasti na společenské dialektice“ (Berger, Luckmann, 1999: 128). Přičemž schopnost *internalizace* – tedy schopnost bezprostředního uchopení a osvojení objektivní události jako události mající pro konkrétního jedince určitý význam – hraje v tomto procesu zásadní roli.

„Identifikací s významnými druhými získává dítě schopnost identifikovat samo sebe, přijímat subjektivně soudržnou a věrohodnou identitu.“ V jedincově osobnosti se tak primárně odráží postoje k ní zaujímané významnými druhými. Jinak řečeno, jedinec vnímá sám sebe tak, jak k němu přistupují významní druzí (Berger, Luckmann, 1999).

V návaznosti na to, co bylo o konceptu sociální konstrukce reality objasněno, se nabízí jej aplikovat na korektnost vyjadřování a zobrazování vzhledem k udržování genderových stereotypů. Pojmy *externalizace*, *objektivace* a *internalizace* tak reprezentují proces tvorby, předávání, upevňování a učení se socio-kulturnímu kontextu a jeho jednotlivým prvkům, včetně učení se genderové identitě. Pokud se budu držet tématu práce, pak mediální reprezentace/obsahy představují součást sociálně konstruovaného vědění. Jeho konkrétní formy v zacykleném a strukturovaném procesu proudí daným sociálním prostředím, jeho institucemi a u jedince nacházejí svou individuální formu.

Köpplová s Jirákem upozorňují, že není možné hledat příčinnou souvislost mezi charakterem mediálního (mediovaného) obsahu a jednáním osob, ačkoli charakteru obsahu mediálního produktu přisuzují zásadní podíl na tom, jak s ním uživatel nakládá a nepochybně představuje jeden ze zdrojů inspirace pro další chování. Nicméně, stejná autorská dvojice uznává, že vliv mediálního obsahu na individuální představy, úvahy apod. není ani zdaleka zanedbatelný (Jirák, Köpplová, 2003). I proto by mediální produkt jako takový měl mimo jiné disponovat určitou mírou rozmanitosti, vyváženosti a objektivity.

Jako další aspekt mediálních produktů vyzdvihují Jirák a Köpplová specifický vztah mediálního obsahu a skutečnosti. Významy mediálního produktu jsou jako takové součástí sociální konstrukce reality a nesou i posilující stereotypy. Součástí mediovaného významu je i náznak, jak by měla vypadat žádoucí interpretace (Jirák, Köpplová, 2003).

Zřejmé je, že lidé, kteří se na mediální produkci podílejí, významně ovlivňují celkový vzhled, formu i konečný dojem, jakým mediální produkty disponují. Na této rovině uvažování o společném záměru zaměstnance a zaměstnavatele mediální instituce a vzájemné interakci daného prostředí se všemi jeho společenskými, historickými, politickými i ekonomickými

aspekty se odkrývá nová rozsáhlá perspektiva, jak lze pohlížet na vztah mezi médii a společností, potažmo jedincem.

V souvislosti s reprodukcí či s upevňováním genderových stereotypů můžeme funkci médií reflektovat i z jiného možného pohledu. A to když si uvědomíme, že média mohou fungovat i jako nástroj destrukce genderových stereotypů – ovšem jen za předpokladu všeobecné snahy a vůle jak jejich uživatelů/ek, příjemců/kyň, tak i jejich tvůrců/kyň.

2.2.4 Teorie socializačního procesu

Všemi akceptovaný a neustále reprodukováný pohlavně-genderový řád – jinými slovy institucionalizované vzorce genderové diferenciacie – se vtiskuje do psychiky jednotlivce a ovlivňuje jeho myšlení, chování, hodnoty, sebehodnocení a celistvý přístup ke světu. Diferenciování činností, zaměstnání, psychických i fyzických vlastností, chování nebo oblečení dle pohlavní příslušnosti vede ke *stratifikaci*. Znamená to, že muži a ženy jsou společností chápáni a oceňováni odlišně a dle odlišných měřítek.

Nastavený genderový řád a hierarchii nelze dekonstruovat ze dne na den, nýbrž snahou o kolektivní vědomí. Jen celospolečenské uvědomění si oné konstrukce může vést k nestereotypnímu myšlení, potažmo k „novému“ chování a zacházení sám/a se sebou i s ostatními.

Curran a Renzetti tvrdí, že „[o]d okamžiku svého narození jsou dívky vnímány jako křehké a líbezní, chlapani jako silní; takové jsou obecně přijímané genderové stereotypy, které se promítají do očekávání vztahujících se k chování dětí“ (Curran, Renzetti, 2003: 93). Zacházení rodičů s dětmi, jejich řeč, ale i hračky, oblečení, média atd. působí na dětskou psychiku. Nesmíme nicméně děti chápat jen jako pasivní objekty socializačních vlivů.

Pro potřeby této studie je tedy důležité uvědomit si, jakou roli v těchto procesech zaujímá jedinec a jak se na nich případně podílí. Avšak, jak jsem již poukázala dříve, i médiím v rámci socializace náleží vlivná pozice. Specifickému postavení médií v souvislosti s předáváním určitých kulturně-sociálních reprezentací či významů jsem se již v předchozích kapitolách podrobně věnovala, proto se nyní zaměřím na výklad ozřejmující situaci jedince-recipienta/ky jakožto jedince podléhajícího socializaci a jedince s utvářející se genderovou identitou. Curran a Renzetti (2003) předkládají tři základní způsoby možného vysvětlení (dětské genderové) socializace: *psychoanalytickou teorii; teorii sociálního učení a kognitivně-vývojovou teorii*, já ještě přidávám Bourdieho pojetí.

2.2.4.1 Freudova teorie

Freudova tzv. teorie identifikace dělí dětské období na orální, anální a falické. V prvních dvou je vývoj chlapců i dívek téměř identický. Ve falickém období dochází k genderové identifikaci, tzn. že „si dítě nevědomky utváří vlastní chování dle vzoru rodičů stejného pohlaví a učí se tedy chovat způsobem ‚správné‘ dívky nebo ‚správného‘ chlapce“ (Curran, Renzetti, 2003: 94). Motivace chlapců vychází z *kastrační úzkosti*. Otce ve vztahu k matce chápou jako soka. Mají strach z jeho moci kastrovat, proto se mu snaží raději připodobnit než s ním bojovat, čímž přebírají jeho genderové vlastnosti. Dívky se identifikují s matkou skrze *závist penisu*. Dívka matkou pohrdá a dochází k závěru, že byla kastrována, což u ní dle Freuda vyvolává pocit méněcennosti a nedostatečnosti.

Kritika psychoanalytické teorie identifikace směřuje především k tomu, že Freudem popsaná identifikace probíhá podvědomě. Tím by ale její platnost nemohla být objektivně ověřena. Dále je Freudově koncepci vytýkána nereprezentativnost zkoumaných lidí (většinou pacienti), subjektivní povaha psychoanalytických metod, neměnnost specifických vzorců chování a v neposlední řadě také všeobecný negativní přístup k ženám, který legitimizuje genderovou nerovnost. Nicméně, v rámci psychoanalytického přístupu doznala Freudova teorie různých modifikací a byla dále rozvíjena.

2.2.4.2 Teorie sociálního učení

Genderové rozlišnosti vycházejí dle teorie sociálního učení (behaviorismu) z empirických zkušeností, důkazů, chování a jeho důsledků. Tím, jak se dítě vztahuje k nejbližším osobám nepřímo a přímo posiluje genderové stereotypní chování a nápodobou si osvojuje jeho vzorce. Přímé posilování se zakládá na předpokladu opakování odměňovaného chování. Nepřímé posilování je pouhým pozorováním. Nápodobou nebo modelováním dítě přebírá vlastnosti, charakter „správného“ chlapce či „správné“ dívky.

Kritika této teorie směřuje k neprokazatelnosti toho, že by jedinec primárně napodoboval vzory stejného pohlaví. Navíc, tato teorie určuje dítě pouze jako pasivního příjemce socializačních podnětů, což kritici odmítají. Někteří kritici dokonce tvrdí, že děti disponují genderovým vědomím nezávislým na tom, které získávají modelováním (Curran, Renzetti, 2003).

2.2.4.3 Kognitivně-vývojová teorie

Konečně dle kognitivně-vývojové teorie se děti učí genderu a stereotypům zároveň se snahou ovládnout sociální svět a najít v něm řád a smysl. Pohlaví se pro ně stává jen jedním ze stabilních schémat, na jehož základě následně budují svou (genderovou) identitu.

V tomto případě se kritika zaměřuje na fakt, že pro všechny jedince nemusí pohlavní a genderová kategorizace představovat základní pořádací schéma. Dále kognitivně-vývojovou teorii kritici obviňují z etnocentrismu a oponují domněnce, že se dětská genderová identita utváří ve věku 3 až 5 let (dle některých kritiků se formuje již ve dvou letech). Podle jiných kognitivně-vývojová koncepce naturalizuje samotnou dichotomii mužů a žen. Spíše než přirozenost hraje totiž roli tzv. *genderově polarizující kultura*, tedy všeobecné akceptování daností a předpisové zacházení s dítětem (Curran, Renzetti, 2003).

2.2.4.4 Pierre Bourdieu

Za jednoznačný a určující faktor, jež utváří mužské a ženské společenství, staví jejich členy jakoby proti sobě a zároveň do pozic nadřazených/podřazených, vládnoucích/ovládaných, považuje Bourdieu samotného člověka. Dělení dle pohlaví jakoby bylo nevyhnutelné a přirozené. Spolu s historickými skutečnostmi funguje formou systémů, schémat myšlení, vnímání, poznávání i jednání. Biologické rozdíly mezi pohlavími se tak jeví jako přirozený důvod sociálního rozlišování mezi rody, popřípadě slouží jako objektivní vodítko k dělbě práce dle příslušnosti k určitému pohlaví. V textech Pierra Bourdieu se setkáváme s jistou paralelou ke Gramsciho pojetí hegemonie, lépe řečeno s jistou formou hegemonie. Za příčinu pohlavní hierarchizace ve prospěch mužů mimo jiné považuje *symbolické násilí*. To se spouští na základě již přijatých dispozic, často mají formu tělesných emocí, vášní a citů. Jak autor popisuje, symbolická nadvláda se neuplatňuje cestou jasné logiky vědoucího vědomí, ale skrze schémata vnímání, hodnocení a jednání, z nichž sestávají tzv. *habity* a která nezávisle na vědomých rozhodnutích a volní kontrole zakládají vztah poznání.

Habity obsahují základní předpoklady pro rozlišení společnosti – dispozic jednotlivých protagonistů – a zároveň pro dělbu práce a aktivit. Podřízený, ovládaný musí z podstaty trpět a akceptovat vládnoucího, protože k reflexi jejich vztahu a sama sebe postrádá vhodné nástroje. Má k dispozici pouze společně sdílené prostředky a schémata, vzešlé od hegemonů. Symbolická moc však může fungovat jen za předpokladu spolupráce utlačovaného s tvořitelem. Za oporu symbolického násilí nesmíme považovat jen přesvědčení, zaslepení, oklamané vědomí, ale i dispozice přizpůsobené strukturám nadvlády, které ji zplodily.

I samotné ženské/mužské tělo podléhá rozlišení dle schémat strukturujících vnímání pohlavních aktivit a orgánů. „Sexuální svět konstruuje tělo jako sexualizovanou skutečnost, nositele sexualizujících principů vidění a dělení (Bourdieu, 2000: 12). Nikoli biologické danosti, ale osvojené jednání a zkušenost s „přirozeným“ vykonstruovaným dělením dle pohlaví zakládá všespolečenský a následně osobnostní postoj jak k vlastní osobě, tak k nejrůznějším oblastem lidské činnosti. V té souvislosti Bourdieu zmiňuje tzv. *souhlasnou zkušenost světa* – činnost hlubokých mechanismů, díky nimž vzniká soulad mezi strukturami poznávacími a sociálními. Socializační proces neustále potvrzuje a obnovuje objektivní danost biologické odlišnosti obou pohlaví dvěma zřejmými způsoby. Zaprvé, požadavkem na definování vlastní genderové identity. Zadruhé, provázaným komplexem „zaručených“ a „pravých“ omezení, pravidel a očekávání vázaných právě na onu konkrétní genderovou identitu.

Bourdieu se dále ve svých textech zabývá otázkou jak je možné, že systém společenských kulturních vzorců, stereotypů a schémat vidění a poznávání přetrvává i přes veškeré ekonomické a výrobní změny. Historickou kontinuitu a relativní neměnnost utváření mužské nadvlády (a jejich souvislostí) připisuje dějinám, aktérů a vlivu příslušných institucí. Rodina, církve, škola a v neposlední řadě stát a mediální instituce působí vzájemně v souladu na struktury nevědomí. Díky své politice uchovávají nejen ve svém rámci, ale v celém sociálním prostředí sexuální řád, hierarchii, specifikaci i vidění sebe sama (Bourdieu, 2000).

2.2.4.5 Teorie Sandry Bem

Vlastní originální náhled na utváření a přebírání genderových stereotypů čerpající z výše naznačené vývojové teorie rozpracovala S. Bem (1993). V kultuře existují tzv. *optická skla*¹⁶, za nimiž se skrývají zabudované předpoklady určující vzhled, chování, citění a další prvky lidského života jedinců příslušné společnosti. Oněmi zkreslující skly má na mysli *androcentrismus*, *biologický esencialismus* a *genderovou polarizaci*. K jejich reprodukci dochází díky společnosti, psychice jedince, kulturnímu diskursu i prostřednictvím vzájemných vztahů.

Jedincova psychika zachycuje jak genderové podněty vycházející z institucionalizované každodenní praxe, tak podněty obsažené v tzv. *metasděleních*, která jsou mimo jiné přítomna v mediálním obsahu. Zvnitřňování genderových znaků je tedy dle

¹⁶ V originále *the lenses of gender*; podobnost s konceptem tzv. *společnosti spektaklu* definovaným G. Debord. V případě společnosti spektaklu se jedná o teorii vztahující se na moderní podmínky kulturní produkce. Veškerý život se prezentuje jako nesmírná akumulace oněch spektaklů. Vše, co je žito se tedy modifikuje do reprezentací (Debord, 1995).

Bem socio-kulturní povahy, nikoli biologické. Bem volá po postupném zničení a opuštění „praktik“ optických skel. Nabízí „optiku individuálních rozdílů, jež má zdůrazňovat pozoruhodnou rozmanitost jednotlivců v rámci skupin“ (Curran, Renzetti, 2003: 106).

Všeobecné rozlišování na základě příslušnosti k danému pohlaví – *genderová polarizace* – vychází z běžně užívaných schémat myšlení, jednání a vnímání. Díky těmto internalizovaným vzorcům se následně jeví určité odchylky a rozličné rysy lidského chování a jednání (i odlišnosti samotného těla) jako přirozené, nevyhnutelné a objektivní. Žitá zkušenost s vykonstruovaným rozlišováním dvou pohlavní se zdá být zcela přirozená a lehce reprodukovatelná (Bem, 1993: kap. IV.).

2.2.5 Funkce, role médií v procesu genderové socializace

Média fungují závisle na daném prostředí, to znamená, že nejsou pouze vlivnými prostředníky komunikace a výměny informací, ale i ony vycházejí z určitého společensko-kulturního, ekonomického a politického rámce. Média se tedy – ne/vědoma si svého účinku – na jedné straně sama podílejí na budování společenských, politických i kulturních celků, na straně druhé se stávají součástí oněch rozsáhlých vzájemně propojených a interaktivních kontextů chování a myšlení. Většina komunikace odehrávající se v každodenním životě vychází z nějakého známého situačního a kulturního prostoru a z dalších souvislostí v jeho rámci (Jiráček, Köpplová, 2003).

Měli bychom si také uvědomit skutečný záměr dětských zábavních portálů. Za cíl si jednoznačně nekladou dekonstruovat a popírat dosavadní ve společnosti zavedené normy týkající se genderového systému a jeho fungování v praktickém životě. Portály mají fungovat jako snadno přístupný zdroj zábavy, soutěží a informací zaměřený na specifickou skupinu, která má sdílet ony nabízené mediální obsahy. Neopominutelným faktem také zůstává komerční funkce. Mediální svět je tržní prostředí. Dětský recipient jakožto příjemce mediálních sdělení a tedy i sdělení komerčních, reklamních představuje často oslovovaný a zároveň snadno zasažitelný objekt (Thompson, 2004).

2.2.5.1 Vliv mediálních reprezentací na recipienta/ku – dítě

V souvislosti se zkoumanou problematikou mě zajímají média zaměřená na specifickou zákaznickou skupinu – děti. Dítě je v dnešní době vystaveno nejrůznějším názorům plynoucím především z mediálních prostředků a ze všech stran je jimi ovlivňováno. Vedle rodičů, nejbližšího okolí a učitelů/ek představují právě mediální prostředky největší a nejintenzivnější formu působení na dětskou psychiku a formu jejího zpracování. Z pozice

autority mají tedy tu moc modifikovat teprve vyvíjející se dětský přístup ke světu, k druhým lidem i ke své vlastní osobě. To, jakou měrou k tomu dochází, „záleží na nabízeném a předávaném vzorci, respektive na ne/zotožnění se s jeho nositelem“ (Osvaldová, 2004: 90). Určitou roli zde hraje i „princip tzv. selektivního vnímání, který je ovlivněn zájmy, dřívějšími znalostmi, vzděláním a hodnotovou škálou“ (Osvaldová, 2004: 90). Interpretace vnímaného vychází právě z oněch kategorií. Navíc, identifikace s médií zprostředkovanou realitou je tím větší, čím méně je dostupných jiných zdrojů informací a čím méně se konkrétní jedinci dokáží orientovat ve světě. Mediální prostředky, jakožto zdroje modelů a hodnot, produkují obsah mediálních sdělení, z něhož je možné jak vyčíst hodnotový žebříček dané společnosti, tak tento hodnotový svět konstruovat. (Osvaldová, 2004).

Dětské časopisy, televizní pořady spolu s reklamou, počítačovými hrami, internetovými portály apod. se podílejí na důležitém procesu socializace, který lze definovat jako proces, „jehož prostřednictvím si lidé předávají a vstřebávají společenské hodnoty a normy, včetně těch genderových“ (Curran, Renzetti, 2003: 93). Nekritickým a velice vnímavým přístupem dítě absorbuje téměř cokoli, co se mu nabízí bez ohledu na vhodnost či korektnost předkládaných věcí a myšlenek. I proto se dítě stává ideální půdou pro zasetí semen tradičních společensko-kulturních – tedy i genderových – stereotypů.

Genderové stereotypy představují „zjednodušující popisy toho, jak má vypadat ‚maskulinní muž‘ a ‚femininní žena‘“ (Curran, Renzetti, 2003: 20). V rámci těchto kategorií se většinou uvažuje bipolárně. To znamená, že normální muž nenese žádné rysy ženskosti a naopak (Curran, Renzetti, 2003: 20). Sociální stereotypní očekávání a uvažování pak v konfrontaci s individuálním kontextem konkrétního jedince mohou vyvolat až frustraci či pocit „nenormálnosti“. Jak na toto téma podotýká Osvaldová (2004) diskuse o obsahu mužské gender-role a její únosnosti pro muže ukázala, jak tyto všeobecné stereotypní normy konkrétní jedince omezují a frustrují. „Vzorci sociálně očekávaného maskulinního chování nutí muže potlačovat emocionální otevřenost a vedou často k depresím nebo agresivitě“ (Osvaldová, 2004).

Nejenom vzhled, sexualita, oblečení, lidské vlastnosti či hodnoty podléhají diktátu kulturně-sociálních ideálů a pravidel o „správných“ ženách/dívkách a mužích/chlapečích. Právě i v oblasti jakou představuje agresivita či násilí můžeme sledovat evidentní genderové odlišnosti. Na rozdíl od teorií vycházejících z evoluční biologie a biologického

determinismu¹⁷ uvádí Kimmel (2004) mužskou agresivitu a násilí páchané muži do souvislosti s celospolečenským řádem. V takových společnostech a kulturách, ve kterých je maskulinita a femininita značně diferencována, kde dochází k genderové polarizaci a nerovnosti pohlaví, tam jsou také důsledně kladeny požadavky na emocionální vyjádření, tedy i na projevy/potlačení agrese.

V euroamerické společnosti existuje několik (Kimmel uvádí devět) základních pravidel či ideálů formujících maskulinitu do takové podoby, která vede jak interpersonálním, tak k intersociálním konfliktům – mezi jinými se jedná o skutečnost, že většina veřejné interakce se odehrává mezi muži navzájem, nebo že muž-ideál je ztotožňován s fyzicky silným odvážným a pohledným ochráncem (Kimmel, 2004: 267). Naopak v kulturách, kde mají muži „dovoleno“ přiznat strach, je míra agrese menší. Genderové vzorce pro vyjadřování vlastních emocí, agrese či páchání násilí fungují již od mala. Dle Kimmela (2004) dochází k přímým potyčkám nejčastěji mezi chlapci navzájem, mnohem méně mezi dívkami navzájem nebo chlapcem a dívkou, potažmo dívkou a chlapcem. Dívky vyznávají spíše nepřímé nebo poklidnější řešení konfliktu. Produkce mediálních institucí pak i takovéto genderové stereotypy a vzorce posiluje a reprodukuje.

2.2.6 Genderová ne/vyváženost, genderová polarizace

Vedle biologických a medicínských výzkumů podporujících teorii vrozených predispozic k mužskému i ženskému chování, existují i mnohé sociologické studie odkazující k druhé možné variantě: k osvojování genderových rolí a preferovaného chování prostřednictvím procesu socializace (Giddens, 2005:114, odkazuje např. k pokusu sledujícímu reakci dvou skupin matek na totéž šestiměsíční dítě, avšak jednou oblečené v „chlapeckých“ a podruhé v „dívčích“ šatech). Z tohoto konstruktivistického hlediska jsou děti a mladí lidé vystaveni značnému vlivu nejrůznějších kulturně-sociálních faktorů, jež nacházejí své „ospravedlnění“ v historickém, popřípadě hospodářském kontextu konkrétní kultury nebo národu (Giddens, tamtéž, odkazuje k výzkumu, který se zabýval preferencemi různých hraček u dětí ve věku 7 až 10 let ze dvou rozdílných kultur).

S dítětem je od narození zacházeno odlišně v závislosti na jeho příslušnosti k pohlaví, což mu/jí mimo jiné zajišťuje, že bude rozpoznán/a a akceptován/a okolím. K chlapcům se primárně přistupuje jako k těm silnějším, méně citově založeným, soutěživějším a zvládajícím

¹⁷ Teorie vycházející z evoluční biologie považuje maskulinní agresi za důsledek maskulinního evolučního boje o přístup k sexuální partnerce. Biologický determinismus spatřuje příčinu větší agresivity u mužů než u žen v působení mužských hormonů, především testosteronu (Kimmel, 2004).

fyzickou námahu. K dívkám spíše jako k těm fyzicky slabším, pasivním zato tvořivějším a citově vyvinutějším. K genderové socializaci významným dílem přispívají i hračky a oblečení, které odkazují k těm „pravým“ dívčím nebo chlapeckým schopnostem či dovednostem. Z různých výzkumů vyplývá skutečnost, že děti jsou v závislosti na pohlaví vystavovány odlišným podnětům, reakcím i třeba jazyku od svých rodičů, ale i například od médií. Nevědomě se tak ocitají pod náporom všeobecných očekávání o genderové identitě.

Rodina, média a vzdělávací instituce představují pravděpodobně nejvýraznější nástroje, které generují a udržují onen všudypřítomný tlak pravidel a konvencí působící v sociálním uspořádání. Proces genderové socializace počíná již v okamžiku, kdy dospělí zná genderovou identitu novorozence, mluví na něj a chová se k němu dle tradičních společenských konvencí. Dále pokračuje například preferovaným výběrem hraček nebo her pro malé děti. Chlapcům jsou tak ke hraní běžně nabízeny auta nebo stavebnice, stejně jako jsou ponoukáni k venkovním hrám. Oproti tomu děvčata z rukou dospělých většinou obdrží panenky a jsou nabádána spíše k pasivnějším hrám.

Měli bychom si uvědomit, že ani mediální instituce nejsou v současné kultuře nezanedbatelnými hráči, co se týče vlivu (nejen) na děti. Jak dále rozvinu, již jen samotný jazyk v sobě obsahuje jisté symboly či genderové odkazy. „... i jazyk (angličtina) sám o sobě vyjadřuje hodnoty naší kultury i její genderová očekávání“ (Curran, Renzetti, 2003: 173). Genderové rozdíly a polarizace týkající se sociálních rolí, dělby práce, přiřazovaných specifických vlastností a schopností, specifikování ambic, ale i odlišné nároky kladené na morální chování jsou patrné a prokazatelné i ve většině – nejen dětských – televizních pořadů nebo reklam, v knížkách, časopisech i pohádkách (v této souvislosti odkazuje Giddens, 2005: 115, k analýze mužských a ženských rolí v knížkách pro předškolní děti).

Děti nejsou ušetřeny konfrontace s uplatňovanými genderovými stereotypy ani v pokročilejším věku při výuce ve školách. V praxi to znamená, že existuje domněnka, na jejímž základě se předpokládá větší zájem chlapců než dívek o technické obory a jejich vyšší participace na takto zaměřených hodinách nebo přednáškách. Na genderovou nevyváženost nebo nekorektnost a homogenizaci příslušníků jednotlivých pohlaví narazíme i při pročitání učebnic. Patrné to je zejména ve stylu zobrazování, vyjadřování, neodlišování příslušníků/nic daného povolání, v reprodukci stereotypů týkajících se např. činností, oblékání apod. (Bem, 1993). V (psaných) médiích je patrná i genderová polarizace. Jak uvádí Osvaldová za „mužská“ témata jsou považována zahraniční a nadregionální politika, ekonomika a sport“ zatímco „za ženská regionální politika, zdraví, a témata oddechová...“ (Osvaldová, 2004:

100). Tento příklad ilustruje i to, jak se původní rozdělení soukromé sféry a sféry veřejné projektuje do každodenního (mediálního a medializovaného) života.

Vývoj společnosti a tedy i jedince poznamenává již zažitá a přebíraná zkušenost (Bem, 1993; Bourdieu, 2000). Prostřednictvím tohoto otisku dějin, který v sobě zahrnuje předsudky a pravidla genderové diferenciaci, stejně jako kolektivní očekávání ohledně maskulinity a femininity, je jedinec konfrontován se zaručeným a společností potvrzovaným prostorem jemu vymezené identity. Celý systém se neustále legitimizuje prostřednictvím vlastních dílčích, avšak navzájem propojených historických, biologických, hospodářských, kulturně-sociálních i politických prvků. Až v okamžiku, kdy dojde k narušení zavedeného, všeobecně schvalovaného a dodržovaného rámce kolektivních vzorců a k přerušení kontinuity tradičního (esenciálního) nazírání na mužsko-ženské odlišnosti a sociální postavení, může dojít ke skutečné změně.

Nemělo by přitom jít o boření toho, co je v zásadě kritizováno. V souvislosti s některými studii a s požadavky moderního světa by mělo spíše dojít k určité transformaci a přizpůsobení oněch akceptovaných a všudypřítomných kulturně-sociálních schémat. Jednu z možností, jak toho dosáhnout, spatřuji – vedle vzdělávacích institucí – také v angažovanosti mediálních prostředků. Lépe řečeno, v činnosti jejich tvůrců/kyň spočívající v genderově korektním a vyváženém vyjadřování – mluvená, psaná i obrazová forma – stejně jako ve vyváženém (ne však „umělé“) zařazení témat a informací týkajících se adresátů/ek obou pohlaví.

Výše uvedené požadavky je nutné doplnit ještě zcela praktickým nárokem. Ten spočívá v poměrně shodném zastoupení pracovnic a pracovníků v redakčním/produkčním kolektivu. Přitom „[S]nahy změnit pouze sociální instituce – např. stanovením kvót zaměstnanosti žen nebo vydáním zákonů o zavedení stejných platů za stejnou práci – nemohou mít dalekosáhlé účinky, jestliže metaforické a symbolické prostředky jazyka užívaného ve sféře kultury neustále reprodukují onen relativně podceňující pohled na ženy“ (Ortner, 1974: 113) a v dnešní moderní společnosti zároveň s ním vyvíjejí i nejednoznačný tlak na muže. Na druhé straně, ani pouhá snaha změnit kulturní předpoklady – „...v mužských a ženských skupinách zaměřených na zvyšování projevů sebevědomí nebo revizí učebních materiálů a metaforiky masmédií“ (Ortner, 1974: 113) – nemůže dosáhnout úspěchu, jestliže institucionální základna společnosti nedozná změn a nebude otevřená vůči novým trendům a potřebám směřujících k možná nezvyklému a alternativnímu zato v nejširším slova smyslu demokratickému přístupu.

2.3 ODDÍL: Jazyk

2.3.1 Povaha jazyka

Ovlivňování (malého) člověka při socializace se neděje pouze na úrovni jasně daných schémat jednání, vzorců chování, vztahů, pravidel, příkazů nebo prostoru vymezeného pro individuální volbu, ale také na bazální úrovni jazyka. Tato lingvistická úroveň představuje velice výrazný a určující element a stránku lidského života. Vzhledem k faktu, že systém jazyka jako strukturovaného celku odkazuje k našemu každodennímu životu, k okolí, k sama sobě, je určitým prostředníkem mezi člověkem a předměty a také prostředek myšlení, nelze jeho roli v uvažování o problematice genderu přehlédnout (Murphy, 1999).

Jak jsem již v kapitole Genderová ne/vyváženost, genderová polarizace zmínila, jazyk (či sémantický systémy) se na objektivaci světa podílí zásadní měrou, proto jej nelze z hlediska utváření objektivní ani subjektivní sociální reality podceňovat a zanedbávat analyzování jeho skutečné funkce. Jazyk a jeho znaky v Bergerově a Luckmannově (1999) pojetí odsubjektivizovávají vlastní zkušenosti – typizace, kategorizace. Zároveň jedinci umožňují ona objektivovaná fakta internalizovat, vzít za svá a případně dále reprodukovat a předávat. Dle Murphyho je „jazyk hlavním prostředkem sociálního života, neboť zprostředkovává sociální interakci... Také představuje prvotní znak naší sociální identity“ (Murphy, 1999: 38).

2.3.2 Jazyk jako nástroj genderové stereotypizace a nekorektního vyjadřování

Jazyk jakožto strukturovaný systém znaků a významů uspořádává a formuje naše každodenní zkušenosti do smysluplných a komplexních celků. Jazyk se jako takto chápaný mechanismu velice zásadním způsobem podílí na společenském i individuálním přístupu ke světu i sám/sama k sobě.

Vykonstruovaná struktura významů se tedy promítá i do lidské identity, což znamená, že i formování genderové identity podléhá pravidlům a limitům daného jazyka. Nicméně musíme uvážit, že jazykový systém existuje a funguje prostřednictvím společnosti, jejich jedinců a jejich schopnosti sdílet, učit se, předávat (popřípadě produkovat) a zvnitřňovat ony jazykové struktury. Produkování významů je tedy úzce navázáno na sociálně-kulturní prostředí, avšak tento vztah platí i obráceně (Murphy, 1999). Z tohoto hlediska se zdá být v podstatě nemožné nabourat jakoby uzavřený a zacyklený proces vedoucí k předávání (tradičního) většinovou společností sdíleného významu – genderových stereotypů a genderově nekorektního vyjadřování v případě mého výzkumu. „Genderové stereotypy a nerovné postavení žen v jazyce jsou hluboce zakořeněny. Česká gramatika v sobě skrývá řadu

genderově nekorektních pravidel a záludností např. v podobě měkkého a tvrdého i/y v koncovkách sloves ve tvaru času minulého a dalších slov....“ (Nesehnutí, 2003: 10).

2.3.2.1 Jazykové prohřešky vůči genderové korektnosti a vyváženosti

Jazykové prostředky jako slovo tvorba, mluvnické (např. umístování feminin za maskulina), jazykový styl i např. způsob vyjadřování, volba, užívání generického maskulina, oslovení apod. se prostřednictvím médií stávají (nejen) v oblasti genderu nebezpečnými nástroji. Nebezpečnými v tom smyslu, že si jejich existenci a vliv příjemce neuvědomuje a přijímá je jako něco běžného, zcela přirozeného a neproblematického. V jistém smyslu představují faktory, které se mimo jiné podílejí na utváření a potvrzování (genderových) stereotypů a produkování (genderové) hierarchie v rámci společnosti. V širším pojetí můžeme do této kategorie zahrnout i různá přirovnání či rčení a mýty, které na základě jistých předpokladů odkazují k „pravé“ maskulinitě nebo femininitě a tím jakoby předurčují směr, jakým má daný recipient/ka uvažovat o (své) genderové identitě a sociální roli. Genderový individuální vývoj se tak musí vtěsnat do mezí kladených všeobecnou konvenční společností, respektive rodinou, vychovateli/kami, médií a jinými institucemi (S. Bem, 1993: kap. V.).

Užíváním generického maskulina, specifickým oslovením nebo používáním ustálených gramatických pravidel či pravidel větné stavby se média často dopouští genderové jazykové nekorektnosti, nevyváženosti nebo upevňování genderových stereotypů. *Sexismus* je „způsob, jakým jazyk prezentuje příslušnice/příslušníky jednoho pohlaví jako méněcenné“ (Curran, Renzetti, 2003: 209). Navíc, v tomto smyslu slouží často maskulinní tvar k odvozování ženského tvaru. Některé studie se zaměřují přímo na odlišný způsob vyjadřování, gestikulace a užívání jazyka mužů a žen, avšak míra uvědomování si sexismu nebo skrytých genderových symbolik v jazyce je všeobecně velmi nízká.

Curran a Renzetti v této souvislosti upozorňují především na tzv. *sémantickou derogaci*, jazykový sexismus a také na psychologické dopady jazyku a jeho užívání. Pojem *sémantická derogace* vyjadřuje „proces, v jehož rámci jsou význam či konotace slov postupem času znehodnocovány“ (Curran, Renzetti, 2003: 209). V důsledku to vede k tomu, že jsou ženy spojovány s negativními asociacemi, zatímco muži s pozitivními (Curran, Renzetti, 2003: 175).

Jazykový sexismus se projevuje v gramatice, v oslovení, v umístování feminin za maskulina, nebo v případě českého jazyka v přechylování ženských příjmení. Za další projev sexismu v jazyce můžeme považovat užívání generického maskulina. Toto gramatické

pravidlo odkazuje k tomu, aby se podstatné jméno v mužském tvaru používalo i v případě lidských bytostí všeobecně, tedy nejen ve spojení s muži.

Psychologickými dopady užívaného jazyku nemají Curran a Renzetti na mysli pouze ten fakt, že samotný systém jazyka představuje hodnoty naší kultury i její genderová očekávání, ale také to, že ony hodnoty a očekávání zpětně formuje. Proto je nutné sexistické tendence odstranit, reformovat slovník a formu vyjadřování (Curran, Renzetti, 2003).

Produkování, předávání, upevňování i osobní zvýznamňování různých forem genderové ne/korektnosti či ne/uplatňování stereotypů projevující se zejména v určitých aspektech komunikace (rozlišování „tradičních“ ženských/mužských činností a aktivit, oslovování a užívání generického maskulina, adresné vyjadřování, výskyt obrázků s „typicky“ mužskou/ženskou tematikou – stereotypní vizualizace, frazeologismy) se odehrává právě dle výše naznačeného schématu kódování a dekódování mediovaných významů v systému jazyka a v myšlení dané společnosti, a to za významné podpory mediálního mechanismu, který je ovládán ideologií dominantní sociální třídy.

2.3.3 Metafory

Významnou teorii týkající se médií v souvislosti s kulturními studii předložil Raymond Williams, když kulturu označil za zásobárnu návodů k interpretaci podnětů. Kultura v jeho pojetí představuje sdílený prostor, v němž si jedinci osvojují vzorce a představy o tom, jaký význam přisoudit konkrétní žité zkušenosti (Williams, 1958: XVI – XVII). Škála různých schémat a pravidel spočívá v kódovaných sděleních. Za taková specifická sdělení můžeme mimo jiné považovat i metafory běžně užívané v každodenní interakci. Na tomto místě zběžně¹⁸ představím právě teorii metafor, která vedle sémiotické analýzy také jistým dílem přispívá k detailnějšímu, věrohodnějšímu a komplexnějšímu studiu obsahu mediálního obsahu. Přesněji řečeno, k dokonalejšímu analyzování mediálního vyjadřování s ohledem na genderovou ne/korektnost, ne/vyváženost a konstruování genderové identity.

Jelikož se v případě metafor jedná o dílčí jazykové prostředky, můžeme metafory považovat – obdobně jako jazyk samotný – za prostředek socializace, následně tedy i za prostředek budování genderové identity. Lakoff spolu s Johnsonem (2002) přišli v tomto ohledu se zajímavým konceptem vycházejícím z předpokladu, že metafory vchází do jazykového systému a určují ho, nikoli naopak (jak bylo běžné se domnívat v klasické filozofické nebo lingvistické tradici). Metafoře máme rozumět jako modelu reality, nejde jen

¹⁸ Zabývat se jednotlivými definicemi je nad rámec tohoto výkladu, proto zde uvádím jen ty pojmy, které jsou relevantní.

o jakési ozvláštnění. Skrze metafory uskutečňujeme setkávání se světem i se sebou samými¹⁹. V neposlední řadě strukturují a systematizují náš přístup k okolí a jeho vnímání. Pojmy tedy strukturují vše, s čím přijdeme do kontaktu, a tak se i jazyk stává strukturou metafor. Tento proces se děje automaticky, neuvědomujeme si ho, ačkoli se na něm podílíme. Metafora je tak uchopena zároveň jako proces lidského myšlení i jako jazykový výraz.

V návaznosti na systém metaforického vyjadřování a uvažování předkládá Lakoff s Johnsonem (2002) požadavek na nový způsob bádání, poznávání a uchopení reality. Subjektivismus jako takový nepřiznává konkrétním věcem (všeobecný) význam a kontext, ani zkušenosti nijak nestrukturuje. Objektivismus (především vědecký) není sto dostatečně vystihnout a vysvětlit lidské porozumění, hodnoty, jazyk a instituce. A právě metafory dle Johnsona a Lakoffa představují způsob, jak ony nesdílené zkušenosti a významy subjektivistů vzájemně propojit a komunikovat je. Alternativou nám má být právě *zkušenostní* nebo *experencialistický směr*, – přitom nemá jít o čistý subjektivismus – který dokáže vytvořit dostatečnou základnu pro vědu a člověka. Experencialistický způsob nazírání světa skrze metafory zamítá neomezený obzor subjektivního pohledu a zároveň odmítá i hledání absolutní pravdy v rámci objektivismu. Předpokládá existenci určité lidské metaforické fantazie, jež zastává důležitou roli prostředníka komunikace a samotného porozumění, dále počítá s člověkem jako se součástí daného (kulturního) prostředí.

S přihlédnutím ke specifické pozici, jakou Johnson s Lakoffem přiznávají metaforám v rámci jazyka, respektive v rámci lidského života, a s jejich voláním po tzv. experencialistickém přístupu se můžeme domnívat, že se všechny důležité oblasti fyzické i duševní lidské činnosti – sebe/porozumění, interpersonální komunikace, rituály, estetické prožitky, politika, emoce – odehrávají na pozadí metaforické struktury. „Podstatou metafor je chápání a prožívání jednoho druhu věci či děje z hlediska jiné věci“ (Lakoff, Johnson, 2002: 17). Tím, jak metafora systematizuje jazyk, používá určitých asociací (např. Čas jsou peníze) a utváří tzv. subkategorizační relace. Dále autoři zavádějí pojem *strukturovaná metafora*, kterým označují akt, kdy metafora strukturuje jeden pojem na základě jiného. Systematičnost tkví v tom, že metafora uchopuje jeden aspekt konkrétního pojmu vzhledem k pojmu jinému, tím se ovšem ostatní aspekty jaksi skryjí a zapadnou.

Metaforické vyjadřování a myšlení se promítá i do tématu této práce. Spojitost mohou demonstrovat například názvem a obsahem eseje *Má se žena k muži jako příroda ke kultuře?*

¹⁹ Autoři v rámci své teorie upozorňují na fakt, že napříč kulturami, jazyky nebo náboženstvími existují různé přístupy ke světu, a to v závislosti na používání různých metaforických soustav.

(Ortner, 1974) nebo nejrůznějšími reklamami stejně jako příkladem slovních spojení typu „Kluk jako buk.“ apod. V tom, jak přemýšlíme či hovoříme o určitých objektech na základě znalosti či zkušenosti s jinými, se nachází i specifický způsob sociálního konstruování reality a budování genderové identity. Co víc, můžeme zde hledat i cestu vedoucí k hlubší analýze mediálních sdělení.

2.4 Shrnutí teoretické části

S tím, jak se v posledních několika desetiletích – v České republice lze mluvit o letech pouze v řádu let – věnují mnohé instituce právě genderové tématice (genderovým rozdílům, rovným příležitostem, diskriminaci), se veřejné povědomí a každodenní život postupně stávají genderově vyváženější, korektnější a oprostěnější od genderových stereotypů. I přesto ale zůstávají některé tendence, např. genderově diferencovat a polarizovat, stále patrné a působivé. Zvláště pak v těch případech a na těch místech, kde lze v této souvislosti hovořit o nedostatečné informovanosti o genderové problematice a s ní souvisejících tématech.

Internet představuje v současném globalizovaném a globálním světě založeném na produkci, předávání a získávání informací a na jejich dostupnosti jeden z důležitých aspektů v nazírání na realitu každodenních sociálních interakcí, stejně jako v přístupu k jednotlivci. V tomto prostředí hraje Internet s nekonečnými možnostmi a neomezeným spektrem informací (ať již více či méně relevantních) nezanedbatelnou roli a plní významnou funkci média. Ačkoli lze Internet považovat za poměrně nového zprostředkovatele informací a nositele mediálních sdělení, jeho užívání i zneužívání se jakoby přirozeně prosadilo téměř ve všech oblastech lidského konání a myšlení. Snadná dostupnost informací (v rámci tzv. euro-americké kultury) nesmí nicméně při jejich přijímání a dalším zpracovávání jedincem nebo konkrétní sociální skupinou vyvolávat lidskou shovívavost, lenost a pasivitu. Různé studie zaměřující se na mediální komunikaci jsou i proto více než žádoucí.

3 METODOLOGICKÁ ČÁST

3.1 Výzkumná strategie – průběh a podoba výzkumu

Obsahová analýza zaměřená na genderové aspekty komunikace (jejího obsahu a témat) v rámci Poradny dětského zábavního portálu Alík, přesněji řečeno na schopnost konkrétního média udržovat, předávat a reprodukovat sociální genderové stereotypy prostřednictvím specifického vyjadřování a zobrazování odkazuje právě k tomu, co Berger s Luckmann nazvali sociální konstrukcí reality. Analýza dětských dotazů na jedné straně otevírá prostor pro nahlédnutí dětské genderové identity jakožto sociálně konstruované struktury chování, jednání a uvažování. Používaný jazyk je tedy produktem sociální konstrukce. Na straně druhé budu mít díky výzkumu také možnost uvědomit si zásadní významy jazyka a reflektovat účinky jeho užívání. V tomto smyslu funguje jazyk jakožto nástroj budování sociální konstrukce reality. Jak už jsem naznačila výše, uskutečněný výzkum můžeme chápat také jako impuls k nalézání potenciálních komunikačních variant vyjadřování a zobrazování, které by nezkreslovaly skutečnost, nehomogenizovaly nebo nekategorizovaly v takové míře jako ty doposud užívané nebo by realitu reflektovaly přesněji a s větší citlivostí pro gender.

Do analyzování obsahu a formy sdělení v Alíkově Poradně vstupují s určitými předpoklady. Týkají se především genderové diferencovanosti (dětských) témat dle tradičních ženských/mužských rolí ve společnosti, dle dělby práce a dle připisovaných psychických vlastností a dalších kulturně-sociálních očekávání. V samotném obsahu odpovědí také očekávám výskyt genderové polarizace, která se může projevovat formou používaného jazyka, typizovanými radami směřujícími zvláště k dívkám/chlapcům a dále homogenizací dívek/chlapců jakožto dvou ve své podstatě jednotných kategorií.

Průběh prováděné obsahové analýzy lze rozčlenit do čtyř základních fází: Zaprvé, seznámení se s formou a fungováním Alíkovy Poradny; zadruhé, stanovení výzkumného problému a metodologických východisek; zatřetí, volba určitého vhodného vzorku (respektive populace)²⁰; začtvrté, samotná analýza vybraného vzorku, sledování analytických proměnných.

3.1.1 Dětský zábavní portál Alík

Alík je v současné době pravděpodobně nejnavštěvovanější dětský portál v ČR. Již od svého vzniku v roce 2000 spadá do mediální skupiny Mafra, a. s., v rámci firemního marketingu a

²⁰ Tzv. *populace* je charakterizována jako „soubor sdělení“, neboli „soubor jednotek, o kterém předpokládáme, že jsou pro něj naše závěry platné“ (Disman, 2007: 93). Tzv. *vzorek* chápeme jako „skupinu jednotek, které skutečně pozorujeme“ (Disman, 2007:93).

výroby zaujímá svébytnou pozici. Svou produkci, nabízené služby a aktivity tento poměrně často mediálně prezentovaný portál zaměřuje především na věkovou skupinu dětí od 4 let do 13ti let a primárně nesleduje žádný komerční záměr. Alík přináší zábavu, komunikaci, rady, hry, soutěže a odkazy na další webové stránky nebo na podrobnější a rozsáhlejší konkrétní informace. Alíkovy internetové stránky působí celkově propracovaně a nápaditě. Dětským průvodcem virtuálním prostorem a hlavním protagonistou je pes Alík.

Jednou ze sekcí portálu je i Poradna (s podtitulem Alík radí dětem), která je určena dotazům dětí. Nahlížet do ní však mohou i ostatní návštěvníci a návštěvnice webu. S poradnou spolupracuje Tamara Cenková z Psychologické poradny Sluníčko, Jana Divoká z občanského sdružení STOB a pracovníci/ice linky důvěry MODRÁ LINKA. Podle autorů/ek má Poradna sloužit jako snadno dostupná instituce, kam dětský tazatel/ka směřuje své všetečné dotazy, problémy a trápení (za to se mu strhává určitý počet bodů) a v horizontu několika málo dní se mu/jí na ně od odborníka/ice dostane příslušné reakce. Systém poradny tak, jak je nastaven, umožňuje také pouze vyhledávat v již zodpovězených otázkách.

Poradna řeší vše, co se ukrývá pod následujícími rubrikami: Brigáda, Brýle, Co to je?, Dárky, Holky a láska, Jiné téma, Kamarádi, Kluci a láska, Kouření, Menstruace a výtok, Milování, Moje tělo, Moje tělo – holky, Moje tělo – kluci, Moje tělo – váha, Napiš znovu PROSÍM, Násilí, Nemoci, Nepatří do Poradny, Opakovaný dotaz, Poděkování, Poradna – dotazy k webu, Povolání Rodiče, Rovnátko, Sourozenci, Sport, Šikana, Škola, Škola – učení, Tajemno, Volný čas, Výslovnost, Význam slova, Zvířata, Zvířata – pes.

Ve virtuálním prostoru Poradny se prostřednictvím komunikace stýkají dva ve své podstatě heterogenní subjekty – na jedné straně dítě jako recipient mediálního (a mediovaného) sdělení a aktivní tazatel, na straně druhé tým autorů/ek či odborníků/ic jako subjekt disponující jistou autoritou, důvěryhodností, erudovaností a především schopností odpovídat na vznesené dotazy. Pokud jsem výše zmínila, že se jedná o heterogenní subjekty, mám tím na mysli fakt, že ani skupina dětských tazatelů/ek, ani skupina tvůrců/kyň Poradny nepředstavuje homogenní celek. V obou případech se jedná o soubor jednotlivců s individuálními psycho-sociálními charakteristikami a jako na takové bychom na ně měli nahlížet.

3.1.2 Stanovení výzkumného problému a metodologických východisek

Empirická část práce se věnuje obsahové analýze sekce Poradna na dětském zábavním portálu Alík, přičemž využívá teorií a poznatků uvedených v části teoretické. Obsahovou analýzu jsem zvolila s vědomím toho, že se jedná o kvantitativní studii sdělení nejružnějšího druhu.

Lze ji využít jak při analyzování obsahu sdělení, tak jeho formy, autora či adresáta (Disman, 2007).

Výzkum je zaměřen na tématickou a obsahovou diferenciaci a četnost výskytu dotazů, problémů či obav dle genderu a na jazykové prostředky a formu vyjadřování/zobrazování s ohledem na formování dětské genderové identity. Přesněji řečeno, první úroveň výzkumu sleduje genderovou diferencovanost témat, s jakými se děti obracejí na tým Poradny. Zajímá mě, jaké konkrétní problémy se prostřednictvím Poradny snaží řešit dívky a jaké chlapci; zda ony dotazy korespondují se všeobecně přijímanými genderovými stereotypy. Dále mě zajímá poměr dívčích a chlapeckých dotazů v případě takových rubrik (Povolání, Moje tělo – váha, Milování), které nejsou již předem autory/kami Poradny určeny jako jen dívčí nebo jen chlapecké.

Druhá úroveň obsahové analýzy se zaměřuje na obsah sdělení vycházející od autorů/ek a odborníků/ic, kteří/é poskytují rady dětem právě v rámci Poradny. Zajímá mě, zda lze v reakcích na dětské dotazy vysledovat prvky vyjadřování vedoucí k udržování genderových stereotypů a ke konstruování dětské genderové identity prostřednictvím (psané) komunikace.

Po vyhodnocení zjištěných dat budu schopna zodpovědět otázku, zda-li se témata a obsah dětských dotazů a obav směřujících do Poradny liší s ohledem na gender a jakým způsobem mladí tazatelé a tazatelky reflektují svou utvářející se genderovou identitu a jak jí prostřednictvím konkrétních obav a díky používání specifických slovních výrazů promítají do obsahu svých psaných dotazů. Dále bude možné upozornit na vysledované (nejčastější) formy genderové stereotypizace, případně na genderovou polarizaci skrytou ve vyjadřování členů/ek týmu Poradny. Díky těmto zjištěním bude možné poukázat na vliv či na způsob, jakým je dětská genderová identita formována prostřednictvím specifického druhu komunikace, tedy prostřednictvím jazyka a obsahu mediálního sdělení – v tomto případě ono sdělení představuje rada.

Obsahová analýza Alíkovy Poradny skýtá čtyři zásadní problematické oblasti. První představuje možnost, že dotazy píšící do Poradny i samotní/é její autoři/rky, kteří/é takto postupují, aby Poradna fungovala tak, jak má a aby děti nabyly dojmu, že podobné problémy řeší více vrstevníků. Druhou problematickou oblast spatřuji v možnosti, že do rubrik Poradny určených pro dívky píšící chlapci a naopak. Do třetice, existuje i potencionální situace, kdy si děti své dotazy zcela vymýšlejí. V analýze nicméně nejsem schopna tyto tři problematické aspekty nijak zohlednit. Čtvrtou komplikaci spatřuji ve výskytu neurčitých – genderově neutrálních – přezdivek u dotazů v těch rubrikách Poradny, které nejsou přímo vymezeny

pouze dívkám nebo pouze chlapcům. V obsahové analýze zaměřené na genderovou diferencovanost dětských problémů tyto dotazy z analýzy vyřazují, tudíž výzkum nijak neovlivní. V případě obsahové analýzy reakcí od týmu Poradny s nimi ale naopak pracuji a využívám je k odhalení stereotypního uvažování a vyjadřování autorů/rek.

Ráda bych také podotkla, že vzhledem k tomu, že se v tomto případě jedná o analýzu veřejně přístupného materiálu, neshledávám výzkum v rámci Alíkovy Poradny ani jeho průběh z hlediska morálního či etického nikterak problematickým.

3.1.3 Výběr vzorku

Vzorek byl zvolen náhodně, přičemž vybrány byly v daný moment ty nejaktuálnější²¹ dotazy a odpovědi na ně. Ze všech diskutovaných rubrik jsem vybrala osm konkrétních – Holky a láska, Kluci a láska, Moje tělo – holky, Moje tělo – kluci, Moje tělo – váha, Milování, Povolání a Násilí – především na základě obsahové relevantnosti vzhledem k genderovým teoriím, ale i na základě předchozí zkušenosti s pročítáním příslušných dotazů/odpovědí a v souvislosti s jejich předpokládanou atraktivností. Kromě rubrik Moje tělo – kluci, Násilí a Povolání patří ostatních pět mezi dvanáct nejčastěji diskutovaných rubrik Poradny vůbec.

Daný vzorek tedy představuje 800 dětských dotazů a 800 reakcí na ně od členů/členek týmu Poradny. Přesněji řečeno, jedná se o 100 dotazů a 100 odpovědí z každé z osmi vybraných rubrik. Přičemž upozorňuji, že jsem v každé rubrice sledovala jiné proměnné, – projevy genderových stereotypů a ne/korektností (i když v několika případech se shodují) – a to v zásadě proto, že problematika příslušející každé jednotlivé rubrice poskytuje odlišný materiál k analýze obsahu.

V průběhu samotné obsahové analýzy dětských problémů jsem postupovala následovně: Při pročítání různorodých dotazů náležejících do vybraných jednotlivých rubrik jsem podrobně zaznamenávala jejich témata. Dále jsem pak pracovala se třemi nejčastěji zmiňovanými a třemi nejméně často zmiňovanými (v rámci rubrik Moje tělo – kluci a Moje tělo – holky jsem z důvodu různorodého a dostatečného materiálu pracovala s pěti nejčastěji zmiňovanými tématy). Získaná data jsem dále využila ke komparaci problémů s ohledem na gender. Skutečnost, že se některý/á z tazatelů/ek ptá v jednom dotazu na několik různých věcí, pak v analýze figuruje jako několik různých problémů. Zároveň chci upozornit na skutečnost, že neberu v potaz to, že se některý z pojmů v jednom dotazu vyskytuje několikrát, několikánásobná zmínka stále reprezentuje jeden problém, jedno téma.

²¹ Výběr vzorku na webových stránkách Alíkovy Poradny probíhal v časovém období od 13.10.2009 do 4.11.2009.

Obsahovou analýzu redakčních odpovědí jsem zacílila na výskyt genderových stereotypů. Jednotlivé rubriky se shodují s těmi využitými v obsahové analýze dětských dotazů. Výskyt definovaných proměnných jsem sledovala v konkrétních rubrikách vybraných (z oněch 8) opět s ohledem na atraktivnost a s ohledem na obsahový a tématický rozsah jednotlivých reakcí. Četnost výskytu proměnných v odpovědích jsem pak zaznamenávala zvlášť u každé/ho autorky/a.

3.1.4 Obsahová analýza, analytické proměnné

3.1.4.1 Výskyt konkrétních dětských dotazovaných témat s ohledem na gender

Níže definované a sledované analytické proměnné reflektují chlapecké a dívčí problémy v jednotlivých rubrikách Poradny a umožňují porovnat jejich genderovou diferencovanost s ohledem na gender.

První srovnání, na které se zaměřím se týká rubrik *Moje tělo – kluci* a *Moje tělo – holky*, protože tělo a tělesnost jsou z hlediska genderové socializace klíčové. Všechny teorie zmíněné výše pracují s předpokladem, že chlapci a dívky jsou socializováni odlišně a že tělesnost pro ně nese jiné významy. Tento předpoklad se potvrzuje i při analýze zmíněných rubrik. Z tabulky č. 1 je zřejmé, že se chlapci a dívky v souvislosti s tělem ptají na velmi odlišné věci. U chlapců jednoznačně dominují dotazy týkající se pohlavního orgánu, pro který používají celou škálu výrazů (penis, pindík, péro, přirození), zajímavý je především výrazný zájem o velikost – jakoby měla existovat daná norma určující v chlapeckých očích pravé mužství a předpokládanou výkonnost. Následují dotazy související se sexualitou (masturbace, sex, ejakulace) a až poté následují dotazy týkající se vzhledu.

U dívek je téma vzhledu na prvním místě. Dotazy týkající se ochlupení a prsů jsem se rozhodla analyzovat separátně. Právě tyto dvě problematiky se vzhledem související dívky zmiňují velice často, zatímco téma ženského pohlavního orgánu je až páté nejčastěji zmiňované. Dívčí dotazy, ve kterých figuruje sexualita se mezi pěti nejfrekventovanějšími problémy vůbec nevyskytly. Problematika prsů a zvláště jejich velikosti může být – stejně jako penis a jeho velikost – spojována se sexualitou, avšak v ženských/dívčích prsech je také možné spatřovat atribut ženské/dívčí atraktivnosti, tedy záležitost vzhledu.²² Obdobně může být i ochlupení současnou společností vnímáno jako estetická záležitost, ale také jako součást spíše mužského než ženského těla, a to v souladu s vykonstruovanou představou o mužském a

²² V této souvislosti chci zmínit i skutečnost, že chlapci v rubrice *Moje tělo – kluci* a *Moje tělo – váha* v několika případech uvádějí, že „mají prsa jako holka“, a to když se zmiňují o své údajné tloušťce.

ženském těle. K čemuž odkazuje i počet chlapeckých dotazů na téma ochlupení (tedy i vousy) – pouze 6.

Tabulka č. 1 Nejčastěji dotazovaná témata v rubrikách Moje tělo – kluci a Moje tělo – holky

Moje tělo – kluci (100) ²³		Moje tělo – holky (100)	
penis	48	vzhled	27
velikost	20		
masturbace	19	ochlupení	19
		prsa	18
spermie	17	velikost	14
ejakulace	10	výtok/menstruace	12
vzhled	9	vagina	12

Mezi nejméně často zmiňovanými problematikami v rubrice Moje tělo – holky se vyskytuje psychika, tedy dotazy ohledně nálad a změn souvisejícími s obdobím puberty (viz tabulka č. 2). V rubrice Moje tělo – kluci se s řešením psychických problémů vůbec nesetkáme. Toto zjištění může odkazovat k tomu, že u většiny chlapců je genderová identita budována v souladu s klasickým genderově stereotypním uvažováním a výchovou (tvrzení typu „Kluci přeci nebrečí“, „Jsi kluk, musíš být silný, musíš něco vydržet“ apod.). Chlapci tak v důsledku mohou odmítat nebo nemít potřebu svěřit své vnitřní pocity, mohou se za ně stydět nebo si je vůbec nepřiznávat a potlačovat je jako nepřijatelné (kromě vzteku), zatímco dívky jsou vychovány spíše tak, aby své emoce najevo dávaly.

Tabulka č. 2 Nejméně často dotazovaná témata v rubrikách Moje tělo – holky a Moje tělo – kluci

Moje tělo – kluci (100)		Moje tělo – holky (100)	
ochlupení	6	váha	6
pohlavní styk	6	psychika	7
obřízka	5	panenská blána	9

V souladu s genderovou teorií (Kimmel, 2004; Renzetti a Curran, 2005) je tedy pro chlapce primárním tématem pohlavní orgán a sexualita, které pro dívky takovou prioritu

²³ Číslo v závorce vždy udává celkový počet dotazů.

nemají²⁴. Uvedená zjištění by mohla být interpretována tak, že dívky příliš problémů týkajících se pohlavních orgánů netrápí, což ale není úplně pravděpodobné pro dospívající bytosti. Je tedy asi pravděpodobnější, že pro ně není takový problém o nich hovořit například s matkami v souvislosti s menstruací. V chlapeckém dospívání obvykle žádný takovýto zřejmý impuls ke komunikaci ohledně pohlavních orgánů nebývá. Naproti tomu se dívky mnohem více věnují svému zevnějšku, jistě i v důsledku působení mediálního tlaku, jak je patrné z četných dotazů ohledně ochlupení.

Důležité je také zmínit absolutní rozdíl mezi počtem dotazů na první téma, kdy je počet chlapeckých dotazů dvojnásobný ve srovnání s dívkami, a skutečnost, že témata vážící se k pohlavnímu orgánu u chlapců zcela dominují (98 % dotazů). Takový výsledek je pro mne překvapivý i při zohlednění důrazu, který kladou feministické teorie na význam falu.

Zajímavá je také skutečnost, že jak chlapci, tak i dívky posílají do zmíněných rubrik dotazy, pro které jsou určeny jiné rubriky. U chlapců se to týká u sexu (6 % dotazů), pro který je zřejmě spíše určena rubrika Milování, u dívek menstruace a výtoku (12 % dotazů), pro které je přímo určena rubrika Menstruace a výtok a také tématu váhy (6 % dotazů), pro které existuje samostatná rubrika Moje tělo – váha. Záměna u chlapců naznačuje, že jsou pro ně tělesnost a sexualita úzce spojeny.

Druhé srovnání provedu v rubrikách Kluci a láska a Holky a láska. Mezi nejčastěji dotazovanými problematickými tématy u chlapců figuruje s převahou dotaz Co dělat?, tedy jakým způsobem upoutat pozornost dívky, jak jí pro sebe získat apod. Toto téma je v rubrice Holky a láska druhé nejčastěji zmiňované až za sebehodnocením, ale co je důležitější, ptají se na něj téměř dvakrát méně než chlapci. Získaná data podporují teorii (Kimmel, 2004), že muži/chlapci mají hrát podle převládajícího genderového řádu aktivní roli při iniciování milostného vztahu, mají vystupovat jako aktivní dobyvatelé ženských/dívčích srdcí. Z dotazů je zřejmé, že ne vždy vědí, jak na to.

Z tabulky č. 3 vyplývá, že si dívky jsou vědomy, že pro ně je v této souvislosti klíčová otázka vzhledu. Nějaký sebehodnotící výraz či frázi, ve kterých se dívky samy hodnotí a vyjadřují ke své vizuální stránce, použilo 30 % z nich, chlapců jen 7 %. Zajímavé je také zjištění, že neopětovaná láska dívky netrápí v takové míře jako chlapce. V tom, že neopětovaná láska spolu s obavou z něčeho souvisejícího s láskou²⁵ jsou v chlapecké

²⁴ Týká se konkrétně rubrik Moje tělo – holky a Moje tělo – kluci. Rubrika Milování je analyzována níže.

²⁵ Téma Obava reflektuje pocit chlapeckého/dívčího strachu nebo obav vyjádřený v souvislosti s partnerským vztahem a láskou, avšak strach se týká takových témat, která nejsou v analýze dané rubriky samostatně zkoumána (viz Instrukce ke kódování).

rubrice ústředním tématy, můžeme spatřovat strach ze selhání, z hrozícího nenaplnění jisté představy o roli a údělu muže/chlapce ve věcech lásky. Téma neopětované lásky se sice v rubrice Holky a láska také objevuje, není ale mezi nejčastěji dotazovanými, ani mezi nejméně často dotazovanými.

Tabulka č. 3 Nejčastěji dotazovaná témata v rubrikách Kluci a láska a Holky a láska

Kluci a láska (100)		Holky a láska (100)	
co dělat?	45	sebehodnocení	30
neopětovaná láska	28	co dělat?	24
obava	15	obava	19

Výsměch okolí patří jak v chlapeckých dotazech (10 % dotazů), tak v dívčích (4 % dotazů) k těm méně frekventovaným tématům. Z tabulky č. 4 nicméně vyšlo najevo, že chlapci tuto očekávanou či již prožitou reakci vnímají mnohem výrazněji nebo ji zažívají častěji než dívky. Mohli bychom to považovat zaprvé za známku mužské/chlapecké všeobecné soutěživosti a také jakéhosi boje mezi samotnými muži/chlapci, pokud by onen výsměch pocházel od chlapců; zadruhé, za známku mužské/chlapecké přímočarosti a otevřenosti v jednání, pokud bychom uvážili, že si je samotný chlapec těchto vlastností u svých vrstevníků (chlapců v okolí) vědom.

U dívek figuruje mezi nejméně zmiňovanými problémy téma kamarádky/ek (9 % dotazů). Některé dívky totiž v souvislosti s láskou řeší i to, jak se zachovala nebo zachová konkrétní kamarádka. Problém pak tedy představuje vztah s jednou nebo s více kamarádkami. S ohledem na to, co bylo řečeno o chlapecké obavě z výsměchu okolí se domnívám, že v případě dívek existuje také určitá rivalita, ale zároveň vědomí sounáležitosti a dost možná i schopnost empatie. Sandra Bem (1993) v tomto smyslu hovoří o charakterových vlastnostech jako o produktech genderové konstrukce identity a tedy i jako o konvenčních vzorcích, které děti internalizují prostřednictvím optických skel genderu.

Tabulka č. 4. Nejméně často dotazovaná témata v rubrikách Kluci a láska a Holky a láska

Kluci a láska (100)		Holky a láska (100)	
sebehodnocení	7	výsměch okolí	4
věkový rozdíl	9	věkový rozdíl	4
výsměch okolí	10	kamarádky	9

Rubrika Moje tělo – váha (stejně jako další analyzované rubriky Milování, Povolání a Násilí) není autory/kami Poradny blíže specifikována. Směřují do ní tedy dotazy jak od dívek, tak od chlapců. Již poměr 83 % dívek, 9 % chlapců (a 8 % dívek nebo chlapců) ukazuje, že zájem o tuto rubriku vychází s převahou od dívek, což opět jako v případě rubriky Moje tělo – holky reflektuje větší zájem o vzhled – tedy i váhu – ze strany dívek než chlapců, jistě podpořený i všudypřítomným mediálním tlakem.

Z tabulky č. 5 je patrné, že u chlapců, tak u dívek patří dotaz Jak shodit přebytečná kila? k těm vůbec nejčastěji pokládaným. Dotazy, v nichž se tazatel/ka označuje přímo za tlustého/ou, figurují mezi nejfrekventovanějšími pouze u dotazů dívek (37 % dotazů). Stejně tak i dotaz na optimální váhu zajímá dívky více (30 % dotazů) než chlapce, u kterých se dotaz s touto problematikou objevuje mezi nejméně frekventovanými (22 % dotazů). Zatímco se chlapci obávají výsměchu okolí ve věcech související s láskou (rubrika Kluci a láska), dívky projevují obavy z výsměchu okolí v souvislosti se svou váhou či postavou (18 % dotazů). V tom můžeme opět spatřovat potvrzení domněnky, že tělesnost a vnější vzhled hrají při ženské/dívčí socializaci a při osvojování genderové identity významnou roli.

Zajímavé je zmínit také poznatek, že určitou část svého tělo považuje za problematickou poměrně více chlapců (56 % dotazů) než dívek (u dívek se toto téma také vyskytuje, ale nespadá ani mezi nejčastěji ani mezi nejméně často zmiňovaná), podobné je to i s dotazem týkajícím se nějaké pohybové aktivity, sportu (67 % dotazů). Chlapci mají tedy zřejmě tělesnou váhu, její ovlivňování a formování postavy více spojené se sportem než dívky.

Tabulka č. 5 Nejčastěji dotazovaná témata v rubrice Moje tělo – váha

Moje tělo - váha/kluci (9)		Moje tělo - váha/holky (83)	
jak zhubnout?	8	jak zhubnout?	38
pohybová aktivita	6	tloušťka	31
problematická část těla	5	jaká je optimální váha?	25

V tabulce č. 6 jsem mezi nejméně často dotazovanými tématy zaznamenala i takové dotazy, ve kterých se dotyčný/á ptá za druhou osobu. Dívky se z šesti procent dotazují za kamarádku a třetina chlapců se také ptá za někoho jiného (dva z nich řeší problém sestry). Vezmu-li v úvahu tento poměr vzhledem k celkovému počtu chlapeckých (9) a dívčích (83) dotazů v této rubrice, musím konstatovat, že chlapci projevují větší zájem o své bližní než dívky. Takové zjištění svým způsobem odporuje teorii, že ženy/dívky mají ke svému okolí

mnohem pevnější a bližší vztah než muži/chlapci. V případě devíti analyzovaných chlapeckých dotazů se nicméně jedná o malý vzorek na to, abych tuto teorii přímo popřela.

Tabulka č. 6 Nejméně často dotazovaná témata v rubrice Moje tělo – váha

Moje tělo - váha/kluči (9)		Moje tělo - váha/holky (83)	
tloušťka	2	dotaz za druhou osobu	5
jaká je optimální váha?	2	štíhlost	12
dotaz za druhou osobu	3	výsměch okolí	15

Čtvrté srovnání dětských témat se týká rubriky Milování. Ta se také stala doménou dívek. Stejně jako u chlapců (89 % dotazů) patří i u dívek (92 % dotazů) témata pohlavní styk (jinak dětmi označovaný také jako sex, milování, vyspat se apod.) spolu s obavou z něčeho souvisejícího se sexuálním životem²⁶ (28 % chlapeckých dotazů a 31 % dívčích dotazů) mezi tři nejčastěji zmiňované dotazy, jak ukazuje tabulka č. 7. U dívek k nim ale ještě patří téma věku při sexuálních aktivitách (46 % dotazů), což lze považovat za známku dívčí zodpovědnosti v přístupu k této problematice a také za známku zájmu o pravdivé a spolehlivé informace.

Tabulka č. 7 Nejčastěji dotazovaná témata v rubrice Milování

Milování/kluči (18)		Milování/holky (71)	
pohlavní styk	16	pohlavní styk	65
antikoncepce	6	věk při sex. aktivitách	33
obava	5	těhotenství	22
		obava	22

Chlapci o (zákonou) věkovou hranici při sexuálních aktivitách nejeví takový zájem nebo jsou více či méně dostatečně informováni. Nejčastěji dotazovaná témata v rubrice Milování mě zaujala ještě tím, že se u dívek často vyskytuje dotaz na těhotenství (31 % dotazů), a to buď skutečné nebo potencionální. Chlapci naopak často řeší antikoncepci (33 % dotazů). Z těchto zjištěných skutečností lze vyvodit, že si chlapci jsou vědomi reálných nebo teprve možných důsledků svého chování. Dívky řeší spíše samotné důsledky nezodpovědného

²⁶ Téma Obavy reflektuje pocit chlapeckého/dívčího strachu nebo obav vyjádřený v souvislosti se sexuálním životem, avšak strach se týká takových témat, která nejsou v analýze dané rubriky samostatně zkoumána (viz Instrukce ke kódování).

chování. Ať již samotné těhotenství nebo „jen“ možnost otěhotnění. V tom lze spatřovat určitý zájem o vlastní ženskou/dívčí tělesnost, který není chlapcům vlastní.

Téma rodičů se v tabulce č. 8 zachycující nejméně často zmiňované problematiky vyskytuje shodně jak u dívek (14 % dotazů), tak u chlapců (17 % dotazů). Většinou se jedná o dotazy, jak se rodičů nebo jednoho z nich zeptat na něco souvisejícího se sexuálním životem nebo jak jim něco takového sdělit apod. Děti mají tedy tendenci (ne)svěřovat se s vlastními sexuálními zkušenostmi či starostmi vlastním rodičům bez ohledu na gender.

Skutečnost a způsob, jakým děti reflektují absenci (sexuálního) partnera/ky, ovšem genderově diferencovaná je. Z analýzy vyplývá, že pouze dívky konstatují nebo si stěžují (i když jen relativně zřídka, 7 % dotazů) ohledně toho, že aktuálně nemají partnera. Z celkového počtu 18 chlapců neřeší ani jeden situaci, že nemá holku, se kterou by mohl sexuálně žít. Opět se nabízí více vysvětlení, proč tomu tak je. Možná proto, že chlapci situaci bez partnerky nepocítují jako problém, a to zejména proto, že nejsou vzhledem ke svému věku na takové úrovni sexuální či psychické vyspělosti jako dívky, a nebo proto, že sexualita a osobní vztahy jsou s ohledem na gender formovány odlišně (Bem, 1993). Možná to chlapci vnímají jako problém, nemají však potřebu či odvahu se svěřovat, což opět odpovídá teorii odlišného formování genderové identity dítěte. Možné však je i to, že se stydí zveřejnit skutečnost, že nemají partnerku. Tento poslední důvod chlapeckého jednání podporuje poznatky Connella (1998) o hegemonii určitého typu maskulinity nad jinými. Chlapci nechtějí okolí a pravděpodobně ani sobě přiznat, že nemají partnerku a ještě navíc, že je to pro ně problém. Dali by tím najevo nejen samotnou skutečnost, ale také citovou slabost a zbavili se tak možnosti být „pravým“ mužem/chlapcem a v rámci boje heterogenních maskulinit by se mohli ocitnout v roli těch, kteří se cítí nedostatečně maskulinně, v roli těch podřízenějších.

Tabulka č. 8 Nejméně často dotazovaná témata v rubrice Milování

Milování/kluci (18)		Milování/holky (71)	
těhotenství	2	nemá kluka	5
rodiče	3	rodiče	10
věk při sex. aktivitách	5	antikoncepce	13

Další materiál pro analýzu dětských dotazů s ohledem na gender mi poskytla rubrika Násilí. Některé z analyzovaných dotazů jsou evidentně výplody dětské fantazie, avšak na pátrání po tom v jakých konkrétních případech a do jaké míry se jedná o pouhé fantazírování

a dětské upoutávání pozornosti není v tomto výzkumu prostor. Pro zajímavost zde uvádím konkrétní příklad smyšleného dotazu a odpovědi na něj:

Anonymka94: Ahoj Alíčku, je mi 14 a mám hodně velkej problém. Asi před 14 dněma mě znásilnili v parku, když se šla z oslavy narozenin mojí kámošky. A jsem těhotná. Nechci mít dítě s někým, koho neznám, ale nedokážu žít s pocitem, že sem zabila svoje dítě a nechci ho dát ani k adopci, ale nevím jestli ho budu milovat tak, jako kdyby se narodilo z lásky!! Chci se o něj starat, a dát mu vše co potřebuje, ale nevím jestli to dovedu. Prosím tě porad' mi co mám dělat!!

ODPOVĚĎ: Milá anonymko, měla bys znásilnění ohlásit a jít na gynekologii, zda jsi zdravá, zda tě nějakou chorobou dotyčný nenakazil. Pokud neohlásíš svoje znásilnění, ten chlap to udělá zase nějaké jiné holce. A mimochodem: ani lékař nepozná po 14 dnech těhotenství. Nekecáš tak trochu??? A není to jinak????? Tamara Cenková, Psychologická poradna Sluníčko.

Stejně jako u předchozích dvou rubrik i v této se se svými starostmi s velkou převahou svěřují dívky. Mezi stovkou analyzovaných dotazů bylo těch chlapeckých pouze 5 %, tudíž nejčastěji zmiňovaná chlapecká témata jsou totožná s těmi nejméně často zmiňovanými. Lze z toho tedy vyvodit, že dívky jakožto oběti násilí svěřují své zážitky častěji než chlapci, kteří buď oběťmi téměř nejsou, což je velmi nepravděpodobné, nebo se s takovými situacemi vypořádávají odlišně. Chlapci v dotazech řeší z převážné většiny násilí, jehož jsou nebo byli sami oběťmi. Dívky mluví o násilí zprostředkovaně pouze v 6 % dotazů. Zajímavé je, že v souvislosti s mediální produkcí (např. televizní postavy, tiskové a televizní zpravodajství atd.) se o násilí nezmiňují ani chlapci ani dívky. Děti jakoby byly netečné k násilí, které se jich bezprostředně netýká, jakoby ho nerefletovaly. V jiném případě ho možná z části projektují do svých představ a následně i do některých dotazů vyskytujících se v Poradně.

Mezi nejčastěji zmiňovanými dívčími tématy v tabulce č. 9 figuruje násilí páchané muži/chlapci. Toto zjištění tedy jednoznačně potvrzuje Kimmelovu (2004) teorii o větší agresivitě chlapců než dívek, která souvisí s tím, že chlapci a muži jsou tak socializováni a řada typů mužského násilí je považována za legitimní (policie, kladní akční hrdinové atd.). Navíc je nutné si povšimnout faktu, že si dívky z valné většiny stěžují (ať již pravdivě či ne) na sexuální násilí nebo na násilí se sexuálním podtextem (72 % dotazů). Sexuální násilí a

obtěžování je tedy pro dívky zřejmě výrazným, značně diskutovaným a velice aktuálním tématem.

Za zmínku stojí i případ jednoho chlapce, který se ve svém dotazu přiznává ke spáchání několika konkrétních přečinů. Evidentně lituje toho, co způsobil a neví si rady se svým svědomím. Nic podobného nicméně nenalezneme v dívčích dotazech. Z tabulky č. 10 je patrné, že se dívky spíše doznávají k sebepoškození (11 % dotazů) než k tomu, že by škodily druhé osobě. To je v souladu s feministickou teorií, která hovoří o tom, že dívky násilí častěji internalizují a obrací proti sobě, chlapci je naopak častěji směřují na jiné. V těchto diferencích můžeme do jisté míry opět spatřovat efekt odlišně budované a osvojované genderové identity. Efekt, který v důsledcích vede k zachování a upevnění nastaveného společenského řádu, tedy řádu androcentrismu a mužské hegemonie. Nepřímo lze potvrdit i teorii Bem o formování genderové identity dívek jako těch submisivních a v „boji“ neaktivních.

Tabulka č. 9 Nejčastěji dotazovaná témata v rubrice Násilí

Násilí/kluci (5)		Násilí/holky (89)	
znásilnění	2	znásilnění	43
strach z osoby	2	sex. obtěžování	21
doznání	1	strach z osoby	20

Tabulka č. 10 Nejméně často dotazovaná témata v rubrice Násilí

Násilí/holky (89)	
dotaz za druhou osobu	5
domácí násilí	8
sebepoškození	10

V případě šesté analyzované rubriky – Povolání – jsem se rozhodla pro vytvoření tabulky, která detailně znázorňuje ideální nebo vysněná dětská zaměstnání. Žebříček takových profesí v tabulce č. 11 nicméně odhaluje, že i v této rubrice dívčí dotazy (85 %) opět značně převyšují ty chlapecké (13 % a 2 % dívčí nebo chlapecké). Pro snazší orientaci v různorodých profesích, ale i v tabulce samotné, jsem si vytvořila tři základní kategorie, do nichž lze jednotlivé profese zařadit. Zkratka Kv označuje kategorii kvalifikovaných profesí. Tedy takových zaměstnání, k jejichž vykonávání je zapotřebí získat vysokoškolskou kvalifikaci

nebo jinou specializaci (veterinářka, psychologka, učitelka na ZŠ atd.). Pod písmeno U řadím profese související s uměleckou činností a J reprezentuje všechny ostatní profese.

Z tabulky č. 11 je evidentní, že 39 % dívek chce mít zaměstnání, k jehož vykonávání je zapotřebí vysokoškolské kvalifikace. Dokonce mohu konstatovat, že některé dívky jsou schopny překročit historické a kulturně-sociální stereotypy projevující se v dělbě práce dle genderu. Dokládají to povolání – jako meteoroložka, diplomat, kriminalistka, doktorka chirurgie nebo architektka – jmenovaná v dívčích dotazech vedle takových povolání, která jsou „tradičně“ považována za dívčí, jako např. letuška, kadeřnice, učitelka. Z toho, co jsem tedy uvedla se zdá, že více jak třetina dívek se ve věcech kariéry nebo získání vyššího vzdělání necítí být zřejmě nijak svou genderovou identitou limitována. Co se týče konkrétního povolání a jeho náplně nebo zaměření musím však uvést, že získaná data spíše fakticky odpovídají tradiční představě o genderové dělbě práce, jak je zřejmé z další analýzy.

Druhou často dotazovanou kategorií zaměstnání představují profese umělecky zaměřené (34 % dotazů). Zpěvačkou, herečkou, módní/interiérovou návrhářkou, spisovatelkou nebo DJkou chce být více jak každá třetí dívka. Chlapci se častěji dotazují na kvalifikované profese (54 % dotazů) než na ty bez vyšší kvalifikace. Z tabulky také vyplývá, že sny spojené s uměleckou kariérou má pouze 15 % chlapců.

Dívky se často zajímají o takové profese, jejichž vykonávání se pojí s péčí o druhou osobu – v případě veterinářky o zvíře. Patrná část z nich, konkrétně 38 %, se ve své budoucnosti chce uchýlit k nějakému druhu „pečovatelského“ zaměstnání. Mezi pěti nejdotazovanějšími profesemi figurují dokonce čtyřikrát (kosmetička/kadeřnice, veterinářka, psychologka, letuška), nalezneme je ale i dále napříč dalšími zmíněnými profesemi (učitelka na ZŠ, dětská sestra, sociální pracovníce). V souvislosti s dívčími tendencemi starat se o někoho, musím konstatovat, že profese zmiňované chlapci se tímto pečovatelským atributem nevyznačují. Jak uvádí Bem (1993), genderové vzorce a osvojená genderové identita formují i charakterové vlastnosti jedince, což by mohl být případ i předpokladů a vlastností vzhledem k vykonávání konkrétní profese. Sklon k péči o druhé je v průběhu dětské socializace budován ostřeji a s větším důrazem u dívek spíše než u chlapců. Za zmínku stojí jistě dvě dívky, které svými dotazy na práci pilotky a práci pro armádu narušují typické a typizované stereotypní genderové představy o dělbě práce a prostoru.

Při analýze rubriky Povolání jsem si také všimla, zda a v jaké míře dívky označují své budoucí povolání mužským tvarem. Všimát si užívání ženského tvaru v případě chlapců je bezpředmětné. Konkrétně se v dívčích dotazech objevují tato podstatná jména: pilot, meteorolog (2 dotazy), diplomat, soudní antropolog a účetní. Těchto šest případů poukazuje

na skutečnost, že některé dívky mají uvedené profese dle tradičního stereotypního genderového uvažování o dělbě práce a prostoru spojené s maskulinitou, s muži. V dívčích sděleních se však mnohem častěji (ve všech ostatních dotazech) objevují opačné tendence, a to kupříkladu v případě „DJky“, filmové kritičky, lékařky chirurgie nebo „ekonomičky. Nejen tyto příklady reflektující konkrétní dětskou (dívčí) genderovou identitu a její uchopení samotnými dívkami, poukazují na to, že většina dívek není zatížena genderovými stereotypy o dělbě práce na úrovni jazyka.

Tabulka č. 11 Žebříček dotazovaných profesí

Povolání/kluci (13)		Povolání/holky (85)	
policista/voják - Kv	3	zpěvačka/herečka - U	18
právník - Kv	2	kosmetička/kadeřnice - J	8
profesionální řidič - J	2	veterinářka - Kv	6
lékař - Kv	1	psycholožka - Kv	6
ekonom - Kv	1	letuška - J	5
zpěvák - U	1	spisovatelka - U	5
DJ - U	1	módní/interiérová návrhářka - U	4
čím být?	2	soudní antropoložka - Kv	4
		jiné kvalifik. profese – Kv (architektka, filmová kritička, novinářka, práce v diplomacii)	4
		právníčka -Kv	3
		ostatní – J (modelka, sociální pracovníce, pracovníce v dabingu)	3
		DJka - U	2
		dětská sestra - J	2
		ekonomka - Kv	2
		lékařka - Kv	2
		meteoroložka - Kv	2
		učitelka na ZŠ - Kv	2
		"netradiční" – Kv (pilotka, zaměstnání v armádě)	2
		čím být?	5

Po rozboru jednotlivých rubrik s ohledem na genderovou diferencovanost dotazů bych ráda na tomto místě také upozornila na všeobecný dívčí rys – v opozici k chlapeckému – prostupující všemi zkoumanými rubrikami, ať již se jedná o ty Poradnou genderově specifikované (např. *Moje tělo – holky*)²⁷ nebo o ty dívkám i chlapcům společné (např. *Povolání*). Tím rysem mám na mysli charakterovou vlastnost či schopnost svěřovat se se svými starostmi, schopnost definovat svůj problém a sdělit ho druhému. V případě *Alíkovy Poradny* jde o vyjádření důvěry a otevření se vůči zcela cizí osobě, autoritě nehledě na závažnost problému. Naopak tato vlastnost není ani zdaleka v takové míře pozorovatelná u chlapců. Je dost pravděpodobné, že se druhé osobě svěřují až když to takzvaně hoří a nebo svoje starosti řeší v rámci chlapeckých skupinek a nemají potřebu je dále ventilovat, což je v souladu s teorií Bem (1993) o genderové socializaci chlapců.

3.1.4.2 Výskyt genderových stereotypů a konstruktů v reakcích týmu Poradny

Další analytické proměnné sledují výskyt prvků, které představují genderové stereotypy a konstrukty nebo k nim nějakým způsobem v psané komunikaci týmu *Poradny* odkazují. V daném kontextu se zaměřuji především na následující prvky, které považuji za relevantní a rizikové: užívání generického maskulina nebo používání mužského tvaru podstatného jména v jednotném čísle, ačkoli se za mužským tvarem podstatného jména může skrývat i žena či dívka; genderová polarizace projevující se odlišnou formou jazyka, či výrazů s ohledem na rozlišování „tradičních“ ženských/mužských psychických vlastností, společenských rolí nebo činností; genderová homogenizace.

V rubrikách *Moje tělo – váha*, *Násilí a Milování*, tedy v těch, do kterých své dotazy vkládají dívky i chlapci dohromady (vyjma *Povolání*) bylo v několika případech patrné, jak na samotné autory/ky odpovědi působí zavedené kulturně-sociální genderové stereotypy a jak je reprodukuje dále. Na dětské dotazy, u nichž se nedalo rozpoznat ani z použitého jména/přezdívky ani z gramatiky, zda jsou jejich pisateli/kami chlapci nebo dívky, reagoval/a člen/ka týmu *Poradny* jakoby bylo pohlaví dítěte známo (viz Příklad dotazu a odpovědi č. 1). Ve skutečnosti se jedná o reakci na genderově neutrální formu sdělení, kterou na základě již zvnitřněných stereotypů dotyčný/á považoval/a za genderově určenou. Tabulka č. 12 ukazuje, že na celkových 27 genderově neutrálních dotazů ve čtyřech analyzovaných rubrikách odpovídali/y autoři/rky *Poradny* ze 41 % konkrétně, tedy s ohledem na gender, přičemž napříč zkoumanými rubrikami převažovaly v odpovědích ženské tvary.

²⁷ Aktuální celkové počty dotazů a poměry dívčích a chlapeckých dotazů viz jednotlivé rubriky na webových stránkách *Alíkovy poradny*.

Příklad dotazu a odpovědi č. 1, rubrika Milování:

omi – 16 let: *prosim zařadte do milování: snižují antibiotika účinek antikoncepčních pilulek? pokud ano, o kolik tak procent?dekuji*

ODPOVĚĎ: *Ahoj, nejsme gynekologové, ale jedna rada. pozorně si přečtěte příbalový leták od antikoncepce a antibiotik. Vliv to mít může. Mělo by to tam být zmíněné, nelze pro všechny léky dát jednu radu a nepíšeš jaké léky bereš, ale ani tak bych Ti nepomohl. Kdybys jsi to nenašla v letáku, porad' se v lékárně. Alík*

Tabulka č. 12 Genderově specifické odpovědi na genderově neutrální formu dotazu

	Moje tělo – váha (8)	Milování (11)	Násilí (6)	Povolání (2)
Alík	0 (17) ²⁸	2 (16)	0 (34)	0 (22)
Modrá linka	0 (23)	4 (41)	3 (38)	0 (46)
Jana Divoká	2 (42)	0 (0)	0 (0)	0 (0)
Tamara Cenková	0 (18)	0 (43)	0 (28)	0 (32)
celkem	2	6	3	0

Na základě teorie Curran a Renzetti (2005) o budování dětské genderové identity definuji další proměnnou jako nabádání k pasivitě ve věcech lásky v případě dívek. Tuto proměnnou jsem pozorovala v rubrice Holky a láska, kde je její výskyt patrný především ve formách vyjadřování Tamary Cenkové. Při analyzování této proměnné jsem vycházela na jedné straně z takových reakcí Poradny, které adresátku odkazují k činnosti, ale svého druhu pasivní činnosti – dívky, které stojí o chlapce, mají být *milé, usměvavé, zajímavé* apod. Na straně druhé, mě zajímaly takové reakce, které prvoplánově radí *nedolézat, být trpělivá, kašlat na něho, nevnucovat se, čekat* apod. Pro ilustraci uvedu příklad, jakým způsobem jmenovaná psycholožka nabádá dívky k pasivitě ve věcech lásky: „... hlavně se mu nevnucej, usmívej se a uvidíš...“ nebo „... hlavně za ním nedolízej.“; jiná rada zní „... pokud se společně milujete, měl by to říci tvůj kluk, abys nevypadala trapně“ a dále také „...snaž se být milá a příjemná“. Tabulka č. 13 ukazuje, že právě Tamaře Cenkové náleží 22 podobných vyjádření ze 100 (což tvoří 69 % všech autorských rad nebádajících k pasivitě/skryté pasivitě a 22 % všech rad v rubrice).

²⁸ Číslo v závorce udává počet všech odpovědí od daného autora/ky v konkrétní rubrice.

Tabulka č. 13 Nabádání k pasivitě v odpovědích v rubrice Holky a láska

	pasivita	skrytá pasivita
Alík	2 (25)	1 (29)
Modrá linka	4 (40)	3 (38)
Tamara Cenková	13 (35)	9 (33)
celkem	19 (100)	13 (100)

Nabádání k aktivitě a odvaze ve věcech lásky v případě chlapců představuje další proměnnou, tentokrát sledovanou v rubrice Kluci a láska. Zde jsem při analyzování dat vycházela z vyjádření typu *pozvi ji, zeptej se, pomoz jí, získej ji pro sebe, oslov jí* apod., respektive *seber odvahu, neboj a bojuj*. Pro detailnější představu uvádím některé konkrétní případy, jejichž autorem/kou je osoba podepsaná jako Alík: „Jdi do toho...“, „... pokus se jí sbalit a basta“ nebo „... rovnou jí to řekni“ a nebo také „to chce začít na té holce makat...“ Vyjádření v podobném duchu jsem zaznamenala v rubrice Kluci a láska celkem 72 (ze 100), z toho 47 % pochází od Alíka. Právě Alík nabádá chlapce k aktivitě a odvaze ze všech autorů/ek nejintenzivněji, jak je patrné z tabulky č. 14.

Tabulka č. 14 Nabádání k aktivitě v odpovědích v rubrice Kluci a láska

	aktivita	odvaha
Alík	21 (25)	13 (29)
Modrá linka	18 (40)	4 (38)
Tamara Cenková	14 (35)	2 (33)
celkem	53 (100)	19 (100)

Výše zmíněná proměnná spolu s proměnnou nabádání k pasivitě definovanou v rubrice Holky a láska odkazují zároveň k genderové polarizaci (Bem, 1993), a to v tom ohledu, v jakém nejsou aktivita, odvaha a přímočarost ve věcech lásky jakožto maskulinní vlastnosti vůbec připisovány ženám/dívkám. Naopak pasivita ve věcech lásky jakožto femininní vlastnost nenáleží mužům/chlapcům. Co lze však také konstatovat je skutečnost, že autoři/rky odpovídají s ohledem na individuální a z dětského dotazu patrné konkrétní souvislosti či aspekty a také s důrazem na platný právní systém ČR. Jinými slovy, v odpovědích se tyto faktory stávají velice často více určujícími než samotný faktor genderu a jeví se být mnohem více zohledňovány. Genderová polarizace je nicméně také patrná

v samotném pojmenování některých analyzovaných rubrik Poradny. Konkrétně mám na mysli Holky a láska, Kluci a láska, Moje tělo – holky, Moje tělo – kluci.

Při analyzování rubriky Holky a láska jsem také zaznamenala několik rad (viz tabulka č. 15), v nichž lze spatřovat tendenci homogenizovat na základě genderových stereotypů, a to v tom smyslu, v jakém o homogenizaci hovoří Sandra Bem (1993). Jedná se např. o rady „... klukům se líbí usměvavé a veselé holky“ nebo „Kluci raději holkám nadbíhají, než aby holky nadbíhaly klukům“ (obojí T. Cenková); „Sebelépe namalovaná, upravená a oblečená dívka, pokud má humpoláckou chuži a slovník zedníka, nemůže mít úspěch...“ (Modrá linka).

Analýza rubriky Kluci a láska odhalila obdobně jako v případě rubriky Holky a láska několik rad (viz tabulka č. 15) obsahujících taková vyjádření, která demonstrují genderovou homogenizaci. Konkrétně se jedná o tyto tři rady: „Holky víc milují ušima – záleží jim na tom, jak mluvíš a co víš, kluci milují víc očima“ (T. Cenková). „Kluci většinou nerozebírají moc rádi to, co cítí“ (Modrá linka). „Ostatní holky se posmívat budou, to prostě holky dělají“ (Alík).

Tabulka č. 15 Genderová homogenizace v odpovědích v rubrice Holky a láska a Kluci a láska

	Holky a láska	Kluci a láska
Alík	3 (25)	1 (29)
Modrá linka	3 (40)	0 (38)
Tamara Cenková	4 (35)	2 (33)
celkem	10 (100)	3 (100)

Jinou proměnnou, na kterou jsem se v rámci obsahové analýzy komunikace týmu Poradny zaměřila představuje používání generického maskulina a podstatných jmen pouze mužského nebo ženského rodu tam, kde by bylo genderově korektní užít tvarů obou. Jedná se zejména o případy, kdy autor/ka rady definuje nějakou osobu její profesí. Děti jsou tak velice často odkazovány k *odborníkům*, ke *gynekologovi*, *školnímu psychologovi*, *sexuologovi*, *trenérovi*, ale například také k *paní učitelce*, *kadeřnici*, *knihovnici*, *prodavačce*, *kožní lékařce* či k *sociální pracovníci*. Z hlediska genderu a udržování genderových stereotypů ve sledovaných rubrikách se tato proměnná jeví být nejčastějším problémem v komunikaci plynoucí od osob stojících za Poradnou. Tabulka č. 16 poukazuje na to, že Modrá linka používá pouze mužský nebo pouze ženský tvar podstatného jména – aniž by měla přímé opodstatnění – ze všech autorů/ek odpovědí nejčastěji, 80 % takovýchto odpovědí pochází právě od ní.

Rubrika Kluci a láska spolu s rubrikou Holky a láska jsem z analýzy této proměnné vyloučila z toho důvodu, že odpovědi neobsahovaly dostatečné množství využitelných dat. Téma Moje tělo – váha nebylo analyzováno, jelikož se jedná o obdobnou rubriku jako Moje tělo – holky, Moje tělo – kluci, které k výzkumu nabízejí detailnější a rozsáhlejší informace.

Tabulka č. 16 Užití nevhodného tvaru podstatného jména v odpovědích ve vybraných rubrikách

	Moje tělo - kluci	Moje tělo - holky	Milování	Násilí	Povolání
Alík	2 (28)	5 (23)	5 (16)	1 (22)	25 (34)
Modrá linka	44 (53)	43 (48)	38 (41)	42 (46)	32 (38)
Tamara Cenková	0 (19)	3 (59)	4 (43)	12 (32)	1 (28)
celkem	46 (100)	51 (100)	37 (100)	55 (100)	58 (100)

Jakoby v opozici k výše popsané proměnné stojí poslední zkoumaná proměnná – použití mužského i ženského rodu podstatného jména zároveň. Právě použití obou tvarů podstatného jména (pokud se nehovoří skutečně o konkrétní osobě, muži či ženě) lze z hlediska genderové vyváženosti jazyka hodnotit jako genderově korektní. Genderově korektních tvarů podstatných jmen se v radách nevyskytuje ani zdaleka tolik jako těch nekorektních. Dokonce se i v několika reakcích setkáme s oběma případy (viz Příklad odpovědi č. 1), což odkazuje k tomu, že jakési povědomí o problematice genderu mezi autorkami a autory existuje. Odkazuje to ale také k tomu, že jedinci tyto vědomosti nebo znalosti převádějí do praxe jen obtížně.

Tabulka č. 17 ukazuje, že výskyt zkoumané proměnné byl nejčastější zjištěn v komunikaci osoby podepsané pod radami Modré linky. Konkrétně se jedná o 9 v rubrice Moje tělo – kluci, 12 v Moje tělo – holky, 4 v rubrice Milování, 6 v Povolání a 9 v rubrice Násilí, což tvoří pouze 8 % z celkových 500 analyzovaných odpovědí v příslušných rubrikách. Z analýzy jsem opět vynechala rubriky Kluci a láska, Holky a láska a Moje tělo – váha.

Příklad odpovědi č. 1, rubrika Milování:

ODPOVĚĎ: ...Pokud došlo k ejakulaci, hrozí riziko otěhotnění a dívka by tedy měla zvážit další postup (včetně varianty urychleně kontaktovat gynekologa). ...Proto, chtěli mít opravdu jistotu, že neotěhotní ani se ničím nenakazí, měla by se kamarádka

poradit se svým gynekologem/gynekoložkou, nebo si o prevenci zjistit aspoň co nejmíc na internetu nebo v příslušných knížkách... Modrá linka

Tabulka č. 17 Užití mužského i ženského tvaru podstatného jména v odpovědích ve vybraných rubrikách

	Moje tělo - kluci	Moje tělo - holky	Milování	Povolání	Násilí
Alík	0 (28)	1(23)	0 (16)	0 (22)	1 (34)
Modrá linka	9 (53)	12 (48)	4 (41)	6 (46)	9 (38)
Tamara Cenková	0 (19)	0 (29)	0 (43)	0 (32)	1 (28)
celkem	9 (100)	13 (100)	4 (100)	6 (100)	11 (100)

3.2 Shrnutí metodologické části

Zjištěné diference mezi tématy řešenými v dívčích a chlapeckých dotazech lze tedy považovat za kompatibilní s teorií optických skel genderu Sandry Bem (1993) a s domněnkami, které v souvislosti s konstruováním a osvojením genderové identity při socializačním procesu vyslovili Renzetti a Curran (2003). Časté chlapecké dotazy na mužský pohlavní orgán, na věci a činnosti související se sexuálním životem odkazují k chlapecké/maskulinní zaujatosti falem a sexualitou. Dívčí dotazy často zaměřené na vzhled, váhu a prsy reflektují zvýšený dívčí/femininní zájem o vlastní tělesnost a vnější vzhled. Jakoby se chlapci/muži i dívky/ženy snažili nalézt jedinou správnou formu své genderové identity nebo její stvrzení. Jedinci tuto společenskými institucemi zprostředkovanou identitu internalizují při socializaci a prostřednictvím pravidel fungování sociálního řádu. Jak je tedy z výzkumu patrné, optická skla genderu v tomto smyslu ovlivňují a utvářejí právě i konkrétní představy o maskulinitě a femininitě a jejich konotacích.

Na základě provedené analýzy odpovědí týmu Poradny lze považovat používání generického maskulina a používání mužského rodu podstatného jména, ačkoli se za mužským tvarem podstatného jména může skrývat i žena či dívka, za nejfrekventovanější komunikační prvek vedoucí k udržování a reprodukování genderových stereotypů a konstruktů. Z proměnných definovaných v rámci analýzy výskytu genderových stereotypů a konstruktů v reakcích týmu Poradny vyšla tato proměnná – jinak řečeno nástroj zjednodušujícího vyjadřování – jako nejvýraznější projev genderové nekorektnosti. To znamená, že ony

všeobecné genderové vzorce a stereotypy přetrvávající v sociálních institucích a v jazyce opět nacházejí uplatnění, potvrzují se a dochází k jejich somatizaci (Bourdieu, 2000) v nezměněné podobě. V podobě, která ovlivňuje i těla jakožto konstrukty a jejich formování pomocí vnucených a arbitrárních sexualizovaných principů vnímání a rozlišování. Rozdíly ve fyzické konstituci a společenské percepci těl mužů a žen jsou tedy sociální konstrukcí – tzv. sociálně diferencovaná těla odlišného rodu – která je založena na určité řadě voleb, na zdůraznění některých odlišností a potlačení některých podobností (Bourdieu, 2000).

4 ZÁVĚR

V této práci nechci pouze popsat, jak funguje genderová socializace, jakým způsobem mohou být dětem podsouvány genderové stereotypy a jak se na procesu formování genderové identity podílejí sociální instituce, konkrétně média. Mým záměrem je také upozornit na to, že sociálně-kulturní vzorce existují všude kolem nás, aniž bychom si jich všímali, detailněji je reflektovali nebo k nim dokonce zaujímali kritický přístup.

Z provedené analýzy je zřejmé, že jak v dětských dotazech, tak v autorských odpovědích se genderové konstrukty a stereotypy hojně objevují. Jejich výskyt je patrný především v rámci genderové analýzy dětských dotazů, kdy se potvrdily mé předpoklady ohledně vyššího zájmu dívek než chlapců o témata spojená s tělesností, např. vlastní vzhled, prsy, tělesná hmotnost a nadváha, nebo s výkonem určitého povolání, např. zpěvačka, herečka nebo „pečovatelská“ zaměstnání. Větší zájem chlapců než dívek o témata související s (vlastní) sexualitou a falem, např. penis, velikost penisu, sebeuspokojování, také odpovídá genderově stereotypním vzorcům a uvažování.

Předpoklady, se kterými jsem vstupovala do té části výzkumu, ve které jsem se zabývala reakcemi na dětské dotazy, se z velké části také potvrdily, nikoli ovšem v celém rozsahu. Konstruování a předávání genderových stereotypů bylo patrné především na úrovni jazyka, a to při užívání generického maskulina a při uvádění pouze jednoho rodu podstatného jména, ačkoli by bylo relevantní uvést oba (mužský i ženský tvar podstatného jména). Do jisté míry mě překvapilo další zjištění týkající se genderově nekorektního jazyka – autoři/rky na genderově neutrální formu dotazu, kdy ani přezdívka dítěte nenapoví, zda se táže dívka či chlapec, odpovídají genderově nekorektně. Projevilo se to právě v psaném jazyce (např. koncovky sloves, užívání zájmen apod.) spíše než v samotném obsahu rad. Určité tendence homogenizovat a ještě v menší míře polarizovat dívky a chlapce sice zaznamenány byly, avšak má nepříznivá očekávání se v tomto ohledu nenaplnila.

Za jisté pozitivum objevující se v některých odpovědích považuji užívání obou tvarů (mužského i ženského) podstatného jména označujícího zejména profese. Jak jsem nicméně výše uvedla, opačná tendence mnohonásobně převažuje. Snad ale právě díky takovýmto náznakům a často váhavým krůčkům může společnost a jedinec dospět k tomu, co Sandra Bem nazývá depolarizací, jež obnáší nejen jakousi sociální revoluci spočívající v přeorganizování sociálních institucí a přeformulování kulturního diskursu, ale také vyžaduje především revoluci našich psychologických postojů a přístupů (Bem, 1993).

Máme-li tedy dospět k genderově korektní a vyvážené společnosti a komunikaci – o což prostřednictvím této práce usiluji i já – musíme provést celospolečenskou i individuální revizi toho, jaký je vztah biologického pohlaví k individuální psychice a sexualitě a tedy i revizi našich soukromých představ a pocitů o tom, jaký význam pro nás má „být ženou/mužem“ se všemi kulturními, sociálními a ekonomickými dopady. V tomto smyslu považuji tedy za nutné zaujmout kritický přístup k většině společností nabízených (často vnucovaných) vzorců definujících „pravého“ muže a „pravou“ ženu tak, aby nebyl pokud možno žádný jedinec znevýhodněn na základě genderu. Optická skla genderu v naší společnosti bezpochyby fungují. Jejich strůjci a nositeli jsme my a námi formovaný společenský řád, stejně tak se můžeme stát i jejich inovátory či destabilizátory.

5 BIBLIOGRAFIE

5.1 Citované zdroje

- Beauvoir, Simone. 1967. *Druhé pohlaví*. Praha: Orbis.
- Bem, Sandra L. 1993. *The Lenses of Gender. Transforming the Debate on Sexual Inequality*. New Heaven and London: Yale University Press.
- Berger, P. I., T. Luckmann. 1999. *Sociální konstrukce reality*. Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Bílek, Petr A. 2004. „Mytologie jako cesta k dekonstrukci mytologizací.“ In Roland Barthes. 2004. *Mytologie*. Praha: Dokořán, s 159–165.
- Bourdieu, Pierre. 2000. *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum.
- Connell, R. W. 1998. „Masculinities and Globalization.“ *Men and Masculinities* 1 (1): 3-23
- Rich, B. Lindsay, C. Shawn McGuffey. 1999. „Playing in the Gender Transgression Zone: Race, Class and Hegemonic Masculinity in Middle Childhood, *Gender and Society*, 5/1999: 608-627
- Debord, Guy. 1995. „The Commodity as Spectacle.“ In Durham, Meenakshi, Douglas Kellner (eds.) 2006. *Media and Cultural Studies*. Oxford: Blackwell Publishing, s. 117-121.
- Denzin, Norman K. 1999. In Jones, Steve (ed.). 1999. *Doing internet research*. London: SAGE Publications, s. 107-125.
- Dines, Gail, Jean M. Humez (eds.). 1995. *Gender, Race and Class in Media*. London: SAGE Publications.
- Disman, Miroslav. 2007. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum.
- Durham, Meenakshi, Douglas Kellner (eds.). 2006. *Media and Cultural Studies*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Friedan, Betty. 1984. *The Feminine Mystique*. New York: Laurel.
- Friedan, Betty. 2002. *Feminine Mystique*. Praha: Pragma.
- Giddens, Anthony. 2005. *Sociologie*. Argo: Praha.
- Gill, Rosalind. 2007. *Gender and The Media*. Cambridge: Polity Press.
- Hall, Stuart. 1980. „Encoding/Decoding.“ In Durham, Meenakshi, Douglas Kellner (eds.). 2006. *Media and Cultural Studies*. Oxford: Blackwell Publishing, s. 163-173.
- Hall, Stuart. 2003. „The Work of Representation.“ In Hall, S. (ed.). *Representation. Cultural Representation and Signifying Practices. Culture, Media and Identities*. London: SAGE Publications, kap. 1.
- Havelková, Hana. 2004. „První a druhá vlna feminismu: podobnosti a rozdíly.“ In Formánková, Petra, Kristýna Rytířová (eds.). *ABC feminismu*. Brno: Nesehnutí, s. 169-182.
- Hendl, 2005. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
- Kimmel, Michael S. 2004. *Gendered Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Kellner, Douglas. 1995. „Cultural Studies, Multiculturalism and Media Culture.“ In Dines, Gail, Jean M. Humez (eds.). 1995. *Gender, Race and Class in Media*. London: SAGE Publications, s. 5-16.

- Jarkovská, Lucie. 2003. *Rovné příležitosti dívek a chlapců ve vzdělání*. Brno: Nesehnutí.
- Jarkovská, Lucie. 2004. „Prohlédněme genderové stereotypy.“ In *ABC feminismu*. Brno: Nesehnutí, s. 19-27.
- Jiráček J., B. Köpplová. 2003. *Média a společnost*. Praha: Portál.
- Lakoff, G., M. Johnson. 2002. *Metafory, kterými žijeme*. Brno: Host.
- Lorenz-Meyer, Dagmar. 2004. „O politice lokace: Strategie používané ve feministické epistemologii a jejich význam pro výzkum prováděný z feministické perspektivy.“ In Linková, Marcela, Alice Červinková (eds.). 2004. *Myšlení hranic*. Praha: Sociologický ústav AVČR, s. 75-94.
- Matonoha, Jan. 2004. „Ženy a věda: feministické epistemologie a kritika vědeckého diskursu.“ In Linková, Marcela, Alice Červinková (eds.). 2004. *Myšlení hranic*. Praha: Sociologický ústav AVČR, s. 25-36.
- Murphy, R. F. 1999. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: Slon.
- Nesehnutí. 2003. *Průvodce na cestě k rovnosti žen a mužů*. Brno: Nesehnutí.
- Oakley, A. 2000. *Pohlavní, gender a společnost*. Praha: Portál.
- Oates-Indruchová, L. (ed.). 1998. *Dívčí válka s ideologií: klasické texty angloamerického feministického myšlení*. Praha: Slon.
- Ortner, Sherry B. 1974. „Má se žena k muži jako příroda ke kultuře?“ In Oates-Indruchová, L. (ed.). 1998. *Dívčí válka s ideologií: klasické texty angloamerického feministického myšlení*. Praha: Slon.
- Osvaldová, Barbora. 2004. *Česká média a feminismus*. Praha: Libri.
- Renzetti, C. M., D. J. Curran. 2003. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum.
- Riffe, Daniel, Stephen Lacy, Frederick G. Fico. 2005. *Analyzing Media Messages*. London: SAGE Publications.
- Sokol, Jan. 2007. *Malá filosofie člověka. Slovník filosofických pojmů*. Praha: Vyšehrad.
- Sokolová, Věra. 2004. „Současné trendy feministického myšlení.“ In Formánková, Lenka, Kristýna Rytířová (eds.). *ABC feminismu*. Brno: Nesehnutí, s. 199-212.
- Thompson, John B. 2004. *Media a modernita*. Praha: Karolinum.
- Williams, Raymond. 1958. *Essay Culture is ordinary*. In McKenzie N. (ed.) *Convictions*, 1958.

5.2 Další pomocné zdroje

- Barthes Roland. 2004. *Mytologie*. Praha: Dokořán.
- Baumann, Zigmund. 1993. *Úvahy o postmoderní době*. Praha: SLON. Kap.: Spor o postmodernismus.
- Baumann, Zigmund. 1999. *Globalizace*. Praha: Mladá Fronta. Kap.: Co dál po národním státě.
- Ehl, Martin, 2001. *Globalizace. Pro a proti*. Praha: Academia. Kap.: 1., 2.
- Freeman, Jo. *Tyranie bezstrukturovanosti*. <http://solidarita.org/teorie/tyranibezstrukturovanosti.html>
- Geertz, C. 2000. *Interpretace kultur*. Praha: SLON
- Goffman, Erving. 1999. *Všichni hrajeme divadlo*. Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon.

- Keller, J. 1988. *Sociální jednání*. Brno: UJEP. Kap.: Sociální jednání a symbolický interakcionalismus.
- Marada, Radim, 2003. *Kultura protestu a politizace každodennosti*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. Kap.: Od revolty k protestu.
- Marcuse, Herbert. 1991. *One-dimensional man: studies in the ideology of advanced industrial society*. Boston: Beacon Press.
- McLuhan. 2001. *The medium is the message: an inventory of effects*, Corte Madera, California: Gingko Press.
- Silverman, David. 2000. *Doing Qualitative Research*. London: SAGE Publications.
- Stevenson, Nick, 2002. *Understanding Media Cultures*. London: SAGE Publications.
- Thompson, John B. 1995. *The Media and Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Vrhel, F. 2002. *Antropologie sexuality: sociokulturní hledisko*. Brno: Masarykova universita. Kap.: Kulturní definice mužství a ženství.
- Wichterich, Christa. 2000. *Globalizovaná žena*. Praha: ProFem. Kap. Globalizace ženských hnutí.
- Williams, Kevin. 2003. *Understanding Media Theory*. London: Arnold.

<http://www.alik.cz> – dětský zábavní portál Alík

<http://alik.idnes.cz/poradna.asp?p=zdravotni>

6 PŘÍLOHY

6.1 Kódovací kniha

Název výzkumu: Výskyt genderových stereotypů v Poradně dětského zábavního portálu Alík

Metoda: Obsahová analýza dětských dotazů a autorských odpovědí v příslušných rubrikách
Poradny

Seznam proměnných:

Identifikační proměnné

1. Rubrika
2. Jméno/přezdívkta tazatele/ky
3. Časové období zveřejnění dotazu a odpovědi 13.10.2009 – 4.11.2009

Analytické proměnné

I. Kódovací jednotka: dotaz

Výskyt konkrétních dětmi dotazovaných témat s ohledem na gender

1. Nejčastěji dotazovaná témata

1.1. Moje tělo – kluci

1.1.1. penis

1.1.2. masturbace

1.1.3. spermie

1.1.4. ejakulace

1.1.5. vzhled

1.2. Moje tělo – holky

1.2.1. vzhled

1.2.2. ochlupení

1.2.3. prsa

1.2.4. výtok/menstruace

1.2.5. vagína

1.3. Kluci a láska

1.3.1. co dělat?

1.3.2. neopětovaná láska

1.3.3. obava

1.4. Holky a láska

1.4.1. sebehodnocení

- 1.4.2. co dělat?
- 1.4.3. obava
- 1.5. Moje tělo – váha/kluci
 - 1.5.1. jak zhubnout?
 - 1.5.2. pohybová aktivita
 - 1.5.3. problematická část těla
- 1.6. Moje tělo – váha/holky
 - 1.6.1. jak zhubnout?
 - 1.6.2. tloušťka
 - 1.6.3. jaká je optimální váha?
- 1.7. Milování/kluci
 - 1.7.1. pohlavní styk
 - 1.7.2. antikoncepce
 - 1.7.3. obava
- 1.8. Milování/holky
 - 1.8.1. pohlavní styk
 - 1.8.2. věk při sexuálních aktivitách
 - 1.8.3. těhotenství
 - 1.8.4. obava
- 1.9. Násilí/kluci
 - 1.9.1. znásilnění
 - 1.9.2. strach z osoby
 - 1.9.3. doznání
- 1.10. Násilí/holky
 - 1.10.1. znásilnění
 - 1.10.2. sexuální obtěžování
 - 1.10.3. strach z osoby
- 1.11. Povolání/kluci
 - 1.11.1. policista/voják
 - 1.11.2. právník
 - 1.11.3. profesionální řidič
 - 1.11.4. lékař
 - 1.11.5. ekonom
 - 1.11.6. zpěvák

1.11.7. DJ

1.11.8. čím být?

1.12. Povolání/holky

1.12.1. zpěvačka/herečka

1.12.2. kosmetička/kadeřnice

1.12.3. veterinářka

1.12.4. psychologka

1.12.5. letuška

1.12.6. spisovatelka

1.12.7. módní/interiérová návrhářka

1.12.8. soudní antropoložka

1.12.9. jiné kvalifikované profese

1.12.10. právnička

1.12.11. ostatní

1.12.12. Djka

1.12.13. dětská sestra

1.12.14. ekonomka

1.12.15. lékařka

1.12.16. meteoroložka

1.12.17. učitelka na ZŠ

1.12.18. „netradiční“

1.12.19. čím být?

2. Nejméně často dotazovaná témata

2.1. Moje tělo – kluci

2.1.1. ochlupení

2.1.2. pohlavní styk

2.1.3. obřízka

2.2. Moje tělo – holky

2.2.1. váha

2.2.2. psychika

2.2.3. panenská blána

2.3. Kluci a láska

2.3.1. sebehodnocení

2.3.2. věkový rozdíl

- 2.3.3. výsměch okolí
- 2.4. Holky a láska
 - 2.4.1. výsměch okolí
 - 2.4.2. věkový rozdíl
 - 2.4.3. kamarádky
- 2.5. Moje tělo/kluci
 - 2.5.1. tloušťka
 - 2.5.2. jaká je optimální váha?
 - 2.5.3. dotaz za druhou osobu
- 2.6. Moje tělo/holky
 - 2.6.1. dotaz za druhou osobu
 - 2.6.2. štíhlost
 - 2.6.3. výsměch okolí
- 2.7. Milování/kluci
 - 2.7.1. těhotenství
 - 2.7.2. rodiče
 - 2.7.3. věk při sexuálních aktivitách
- 2.8. Milování/holky
 - 2.8.1. nemá kluka
 - 2.8.2. rodiče
 - 2.8.3. antikoncepce
- 2.9. Násilí/kluci – zpracováno v Nejčastěji dotazovaných tématech Násilí/kluci
- 2.10. Násilí/holky
 - 2.10.1. dotaz za druhou osobu
 - 2.10.2. domácí násilí
 - 2.10.3. sebepoškozování
- 2.11. Povolání/kluci – zpracováno v Nejčastěji dotazovaných tématech Povolání/kluci
- 2.12. Povolání/holky – zpracováno v Nejčastěji dotazovaných tématech Povolání/holky

II. Kódovací jednotka: odpověď

Výskyt genderových stereotypů a konstruktů v reakcích týmu Poradny

- 3. Genderově specifické odpovědi na genderově neutrální formu dotazu – Alík, Modrá linka, T. Cenková, J. Divoká, celkem
 - 3.1. Moje tělo – váha

- 3.2. Milování
- 3.3. Násilí
- 3.4. Povolání
4. Nabádání k pasivitě – Alík, Modrá linka, T. Cenková, celkem
 - 4.1. Holky a láska
5. Nabádání k aktivitě – Alík, Modrá linka, T. Cenková, celkem
 - 5.1. Kluci a láska
6. Genderová homogenizace – Alík, Modrá linka, T. Cenková, celkem
 - 6.1. Holky a láska
 - 6.2. Kluci a láska
7. Užití nevhodného tvaru podstatného jména v odpovědích ve vybraných rubrikách – Alík, Modrá linka, T. Cenková, celkem
 - 7.1. Moje tělo – kluci
 - 7.2. Moje tělo – holky
 - 7.3. Milování
 - 7.4. Násilí
 - 7.5. Povolání
8. Užití mužského i ženského tvaru podstatného jména v odpovědích ve vybraných rubrikách – Alík, Modrá linka, T. Cenková, celkem
 - 8.1. Moje tělo – kluci
 - 8.2. Moje tělo – holky
 - 8.3. Milování
 - 8.4. Násilí
 - 8.5. Povolání

6.2 Instrukce ke kódování

Identifikační proměnné

1. Rubrika: tímto pojmem označuji konkrétní celek dotazů a odpovědí vztahujících se ke shodné problematice. Např. Moje tělo – kluci, Moje tělo holky, Násilí atd. V rámci určených rubrik sleduji různé analytické proměnné.
2. Jméno/přezdívka tazatele/ky: všechny dotazy jsou v Poradně označeny jménem či přezdívkou zvolenou příslušným/ou tazatelem/kou. Při případném dohledávání konkrétních dotazů a odpovědí nebo při jejich citaci tedy toto označení usnadňuje orientaci. V některých případech slouží také k genderové specifikaci dítěte (nebo naopak).
3. Časové období zveřejnění dotazu a odpovědi 13.10.2009 – 4.11.2009: všechny dotazy a odpovědi vložené do Poradny mají datum konkrétního dne, kdy byly zveřejněny. Při případném dohledávání jednotlivých dotazů a odpovědí nebo při jejich citaci usnadňuje orientaci i toto označení. Můj výzkum zahrnuje dotazy a odpovědi publikované v časovém horizontu 13.10.2009 až 4.11.2009.

Analytické proměnné

I. Kódovací jednotka: dotaz – označuje sdělení psané dítětem v rámci konkrétní rubriky v Poradně. Ve výzkumu výskytu konkrétních dětmi dotazovaných témat s ohledem na gender představuje zcela klíčový prvek.

1. Nejčastěji dotazovaná témata: pojem téma reprezentuje konkrétní problém, se kterým se dítě ve svém dotazu poslaném do příslušné rubriky obrací na tým Poradny. Při detailním zaznamenávání dat vzešlých z obsahové analýzy jsem vybrala tři nejčastěji dotazovaná témata, pět v případě tématicky pestré rubriky Moje tělo – kluci a Moje tělo – holky, a čtyři v případě, že počet dotazů u dalšího tématu odpovídal počtu dotazů jednoho ze tří nejčastěji zmiňovaných témat. Pokud se téma (nebo pojem definující dětský problém, např. znásilnění) vyskytuje v dotazu několikrát, neberu v potaz. Stále se jedná o jeden dotaz na konkrétní téma.

1.1. Moje tělo – kluci

1.1.1. Penis: zahrnuje i synonymní výrazy pindík, péro, přirození. Toto téma reflektuje míru chlapeckého zájmu o problematiku související s mužským pohlavním orgánem. V rámci tématu jsem se rozhodla sledovat jako podtéma velikost penisu. Přiměla mě k tomu skutečnost, že právě velikost mužského/chlapeckého orgánu řeší chlapci ve svých dotazech velice často.

1.1.2. Masturbace: téma zahrnuje i pojmy masturbovat, onanovat/onanie, honit.

- 1.1.3. Spermie: zahrnuje i pojem sperma. Téma reflektuje zájem o uvedenou problematiku ze strany chlapců.
 - 1.1.4. Ejakulace: zahrnuje i výraz udělat se. Téma reflektuje zájem o uvedenou problematiku ze strany chlapců.
 - 1.1.5. Vzhled: toto téma reprezentuje starosti ohledně nějaké vizuální „vady“. Zejména se jedná o uši, nos, akné, vlasy a pihy. Starosti chlapců týkající se chloupků (vousů), váhy nebo penisu jsem z tohoto tématu vyčlenila záměrně a analyzovala je jako další jednotlivá témata.
- 1.2. Moje tělo – holky
- 1.2.1. Vzhled: toto téma reprezentuje starosti ohledně nějaké vizuální „vady“. Zejména se jedná o uši, nos, akné, vlasy a pihy. Starosti dívek týkající se chloupků, váhy nebo prsů jsem z tohoto tématu vyčlenila záměrně a analyzovala je jako další jednotlivá témata.
 - 1.2.2. Ochlupení: zahrnuje veškeré dotazy týkající se holení/depilace chloupků po celém těle (obočí, intimní partie atd.).
 - 1.2.3. Prsa: zahrnuje i dotazy o podprsence (zda-li si ji již pořídít, jakou velikost apod.). V rámci tohoto tématu jsem se rozhodla sledovat jako podtéma velikost prsů. Přiměla mě k tomu skutečnost, že právě velikost ženských/dívčích prsů řeší dívky ve svých dotazech velice často.
 - 1.2.4. Výtok/menstruace: zahrnuje i měsíčky. Toto téma jsem analyzovala v rubrice Moje tělo – holky s ohledem na jeho častý výskyt v dotazech, i když pro toto téma existuje v Poradně samostatná rubrika.
 - 1.2.5. Vagína: zahrnuje i pojmy pipina, pindulka, rozkrok, tam dole a intimní místo.
- 1.3. Kluci a láska
- 1.3.1. Co dělat?: do tohoto tématu řadím dotazy, v nichž si chlapci nevědí rady s chováním k dívce, která se jim líbí a žádají přímo o radu ve věcech lásky a vztahu. Např. Jak zjistím, že se jí líbím/že mě má ráda? Jak na ni mám zapůsobit? Jak jí sbalit? Co jí mám říct? Jak jí to říct? Jak jí to dát najevo? atd.
 - 1.3.2. Neopětovaná láska: téma obsahuje dotazy, v nichž chlapci vyjadřují nespokojenost nebo lítost nad ztrátou dívky nebo ne/přímé odmítnutí dívkou nebo její nedostatečný zájem. Např. Má jiného kluka. Nechce/nemůže se mnou chodit. Jak jí získat zpět? Ignoruje mě. Nemiluje mě. atd.
 - 1.3.3. Obava: téma reflektuje chlapecký pocit strachu nebo obav vyjádřený v souvislosti s partnerským vztahem a láskou, avšak strach se týká takových

témat, která nejsou v analýze dané rubriky samostatně zkoumána. Např. Bojím se, že na to rodiče přijdou. Mám strach, že jí nebudu umět dát pusu. Mám obavy...

1.4. Holky a láska

1.4.1. Sebehodnocení: reprezentuje taková sdělení a dotazy, ve kterých se dívky samy hodnotí a vyjadřují ke své vizuální stránce. Např. Nejsem nejhubenější. Ne/jsem ošklivá. Jsem tlustá. Ne/líbím se mu. Nepokládám se za hnusnou. atd.

1.4.2. Co dělat?: do tohoto tématu řadím dotazy, v nichž si dívky nevědí rady s chováním ke chlapci, který se jim líbí a žádají přímo o radu ve věcech lásky a vztahu. Např. Jak zjistím, že se mu líbím/že mě má rád? Co mu mám říct? Jak mu to říct? Jak mu to dát najevo? Jak se s ním seznámit? atd.

1.4.3. Obava: téma reflektuje dívčí pocit strachu nebo obav vyjádřený v souvislosti s partnerským vztahem a láskou, avšak strach se týká takových témat, která nejsou v analýze dané rubriky samostatně zkoumána. Např. Bojím se, že mě nemá rád. Mám strach, že to (líbání) bude trapas. Mám obavy...

1.5. Moje tělo – váha/kluci: pouze chlapecké dotazy vybrané z dané rubriky.

1.5.1. Jak zhubnout?: toto téma obsahuje veškeré dotazy týkající se hubnutí tělesné váhy – zda vůbec zhubnout a kolik kilogramů, jaké jsou vhodné metody apod. Např. Jak zhubnou? Potřeboval bych zhubnout...

1.5.2. Pohybová aktivita: reflektuje chlapecký zájem o sport a aktivní činnost v souvislosti s jejich postavou a hmotností. Např. Jaké cviky mám dělat? Co dělat za sport? atd.

1.5.3. Problematická část těla: reflektuje to, že chlapci v souvislosti se svou postavou nebo hmotností chtějí nějakou část těla změnit.

1.6. Moje tělo – váha/holky: pouze dívčí dotazy vybrané z dané rubriky.

1.6.1. Jak zhubnout?: toto téma obsahuje veškeré dotazy týkající se hubnutí tělesné váhy – zda vůbec zhubnout a kolik kilogramů, jaké jsou vhodné metody apod. Např. Jak má zhubnout? Hubnu správně? Nedaří se mi zhubnout...

1.6.2. Tloušťka: zachycuje veškeré dotazy, v nichž se dívky vyjadřují ke své postavě nebo kilogramům ve smyslu nadváhy. Např. Jsem (strašně/moc) tlustá. Připadám si tlustá. Mám nadváhu. atd.

1.6.3. Jaká je optimální váha?: téma zachycuje všechny dotazy, které řeší vhodnou osobní hmotnost (většinou vzhledem k věku a výšce dívky). Např. Je to normální váha? Měřím 152 cm a vážím 49 kg, je to hodně? atd.

- 1.7. Milování/kluci: pouze chlapecké dotazy vybrané z dané rubriky.
 - 1.7.1. Pohlavní styk: zahrnuje i synonymní výrazy sex, milování a dělat to. Téma reflektuje zájem o uvedenou problematiku ze strany chlapců.
 - 1.7.2. Antikoncepce: zahrnuje i výrazy kondom, antikoncepční pilulky, prezervativ, ochrana a chránit se. Zde zachycují všechny dotazy, v nichž chlapci kladou otázku týkající se ne/chráněného pohlavního styku.
 - 1.7.3. Obava: téma reflektuje chlapecký pocit strachu nebo obav vyjádřený v souvislosti se sexuálním životem, avšak strach se týká jiných témat, než jaká byla v analýze dané rubriky samostatně zkoumána. Např. Bojím se, že je to nezákonné. Mám strach o mou holku. atd.
- 1.8. Milování/holky: pouze dívčí dotazy vybrané z dané rubriky.
 - 1.8.1. Pohlavní styk: zahrnuje i synonymní výrazy sex, milování a dělat to. Téma reflektuje zájem o uvedenou problematiku ze strany dívek.
 - 1.8.2. Věk při sexuálních aktivitách: téma obsahuje dotazy ohledně trestné zodpovědnosti mladistvých. Dotazy se týkají především nejnižšího možného věku, který je zákonem stanoven jako věková hranice pro praktikování sexuálního života. Např. Je to dovolené? Od kolika ...?
 - 1.8.3. Těhotenství: téma reflektuje míru dívčího zájmu jak o potencionální, tak o skutečné těhotenství. Např. Jsem těhotná. Mohla jsem otěhotnět? atd.
 - 1.8.4. Obava: téma reflektuje dívčí pocit strachu nebo obav vyjádřený v souvislosti se sexuálním životem, avšak strach se týká jiných témat, než jaká byla v analýze dané rubriky samostatně zkoumána. Např. Bojím se, že nás viděli. Mám strach o mého kluka. atd.
- 1.9. Násilí/kluci: pouze chlapecké dotazy vybrané z dané rubriky.
 - 1.9.1. Znásilnění: toto téma zahrnuje dotazy, v nichž jsou popisovány zkušenosti se zneužitím, nedobrovolným pohlavním stykem. Např. Zneužila mě.
 - 1.9.2. Strach z osoby: téma reflektuje chlapecké pocity strachu a obavy z konkrétní osoby nebo z jejího konání. Např. Bojím se tam chodit, protože...
 - 1.9.3. Doznání: dotazy a sdělení, v nichž se dotyčný pisatel dobrovolně přiznává ke spáchání jistého činu.
- 1.10. Násilí/holky: pouze dívčí dotazy vybrané z dané rubriky.
 - 1.10.1. Znásilnění: toto téma zahrnuje dotazy, v nichž jsou popisovány zkušenosti se zneužitím, nedobrovolným pohlavním stykem. Např. Byla jsem znásilněná. Znásilnil mě. atd.

- 1.10.2. Sexuální obtěžování: reprezentuje jakékoli dotazy a sdělení týkající se jiného násilí se sexuálním podtextem než je znásilnění. Např. Začal se mě dotýkat...
- 1.10.3. Strach z osoby: téma reflektuje dívčí pocity strachu a obavy z konkrétní osoby nebo z jejího konání. Např. Mám z něj strach. Bojím se, že to udělá znovu. atd.
- 1.11. Povolání/kluči: pouze chlapecké dotazy vybrané z dané rubriky.
- 1.11.1. – 1.11.7 Jednotlivě vyjmenovaná konkrétní zaměstnání, o kterých se chlapci ve svých dotazech zmiňují jako o svých budoucích nebo ideálních profesích. Popřípadě je zajímá, jakou školu zvolit k dosažení onoho zaměstnání.
- 1.11.8 Čím být?: témat zahrnuje takové dotazy, ve kterých chlapci teprve zjišťují, jakou profesi nebo školu si vybrat. Např. Nevím, čím mám být.
- 1.12 Povolání/holky: pouze dívčí dotazy vybrané z dané rubriky.
- 1.12.1 Zpěvačka/herečka: odkazuje přímo k uvedeným profesím, k přání zpívat/hrát a také k dotazům týkajícím se uměleckých škol (konzervatoř apod.)
- 1.12.2 Kosmetička/kadeřnice
- 1.12.3 Veterinářka: zahrnuje i zooložku
- 1.12.4 – 1.12.8 Jednotlivě vyjmenovaná konkrétní zaměstnání, o kterých se dívky ve svých dotazech zmiňují jako o svých budoucích nebo ideálních profesích. Popřípadě je zajímá, jakou školu zvolit k dosažení onoho zaměstnání.
- 1.12.9 Jiné kvalifikované profese: téma zahrnuje dotazy obsahující otázku jak se stát architektkou, filmovou kritičkou, novinářkou a jak dosáhnout postu v diplomacii. Zmiňovaná zaměstnání se v analyzovaném vzorku dotazů vyskytla vždy pouze jednou, proto jsem je neuvedla jednotlivě.
- 1.12.10 Právnička
- 1.12.11 Ostatní profese: téma zahrnuje dotazy, v nichž se dívky ptají na to jak se stát modelkou, sociální pracovnící a pracovnící v dabingu. Zmiňovaná zaměstnání se v analyzovaném vzorku dotazů vyskytla vždy pouze jednou, proto jsem je neuvedla jednotlivě.
- 1.11.2. – 1.12.17 Jednotlivě vyjmenovaná konkrétní zaměstnání, o kterých se dívky ve svých dotazech zmiňují jako o svých budoucích nebo ideálních profesích. Popřípadě je zajímá, jakou školu zvolit k dosažení onoho zaměstnání.

1.11.18 „Netradiční“: téma obsahuje dotazy na taková zaměstnání, která jsou pro dívky při genderově stereotypním nazírání netypická. Jedna dívka se chce stát pilotkou a druhá by ráda vstoupila do armády.

1.11.19 Čím být?: Témat zahrnuje takové dotazy, ve kterých dívky teprve zjišťují, jakou profesi nebo školu si vybrat. Např. Nemůžu se rozhodnout, čím bych chtěla být.

2. Nejméně často dotazovaná témata: Při detailním zaznamenávání dat vzešlých z obsahové analýzy jsem vybrala tři nejméně často dotazovaná témata, a čtyři v případě, že počet dotazů u dalšího tématu odpovídal počtu dotazů jednoho ze tří nejméně zmiňovaná témat. Pokud se téma (nebo pojem definující dětský problém, např. znásilnění) vyskytuje v dotazu několikrát, neberu v potaz. Stále se jedná o jeden dotaz na konkrétní téma.

2.1. Moje tělo – kluci

2.1.1. Ochlupení: zahrnuje veškeré dotazy týkající se holení chloupků po celém těle (vousy, intimní partie).

2.1.2. Pohlavní styk: zahrnuje i synonymní výrazy sex, milování a dělat to. Téma reflektuje zájem o uvedenou problematiku ze strany chlapců v této rubrice, avšak existuje samostatná rubrika přímo nazvaná Milování.

2.1.3. Obřízka: dotazy na obřízku a případné důsledky.

2.2. Moje tělo – holky

2.2.1. Váha: odkazuje ke všem dotazům a sdělením, které zmiňují osobní váhu jako problém. Téma reflektuje zájem o uvedenou problematiku ze strany dívek v této rubrice, avšak existuje samostatná rubrika nazvaná Moje tělo – váha. Např. Za prázdniny jsem přibrala. Jak mám zhubnout?

2.2.2. Psychika: všechny dotazy a sdělení, v nichž dívky řeší svou náladu, depresi nebo přecitlivělost související s obdobím puberty.

2.2.3. Panenská blána: zahrnuje i výrazy panenství, panna nebo blána.

2.3. Kluci a láska

2.3.1. Sebehodnocení: reprezentuje taková sdělení a dotazy, ve kterých se chlapci sami hodnotí a vyjadřují ke své vizuální stránce. Např. Ne/líbím se jí.jsem ošklivý. Nejsem hezký. atd.

2.3.2. Věkový rozdíl: téma reflektuje chlapecké dotazy týkající se konkrétního věku dívky a chlapce ve vztahu a případného věkového odstupu. Např. Nevadí, že je starší?

- 2.3.3. Výsměch okolí: téma obsahuje dotazy, v nichž chlapci popisují své zkušenosti s posměchem okolí, s posměšnými komentáři nebo vyjadřují obavu teprve z možného výsměchu ve věcech lásky. Např. Ostatní holky se směly.
- 2.4. Holky a láska
 - 2.4.1. Výsměch okolí: téma obsahuje dotazy, v nichž dívky popisují své zkušenosti s posměchem okolí, s posměšnými komentáři nebo vyjadřují obavu teprve z možného výsměchu ve věcech lásky. Budou se nám smát. Budou si ukazovat prstem. atd.
 - 2.4.2. Věkový rozdíl: téma reflektuje dívčí dotazy týkající se konkrétního věku dívky a chlapce ve vztahu a případného věkového odstupu. Např. Je o pět let starší.
 - 2.4.3. Kamarádky: toto téma reprezentuje dotazy, v nichž tazatelky řeší kamarádké vztahy v souvislosti s láskou a v nichž jsou kamarádky zmiňovány jako problém ve věcech lásky nebo v souvislosti s tím. Např. Chce s ním chodit. Přebrala mi ho. atd.
- 2.5. Moje tělo – váha/kluci: pouze chlapecké dotazy vybrané z dané rubriky.
 - 2.5.1. Tloušťka: zachycuje veškeré dotazy, v nichž se chlapci vyjadřují ke své postavě nebo kilogramům ve smyslu nadváhy. Např. Jsem tlustý.
 - 2.5.2. Jaká je optimální váha?: téma zachycuje všechny dotazy, které řeší vhodnou osobní hmotnost (většinou vzhledem k věku a výšce chlapce).
 - 2.5.3. Dotaz za druhou osobu: téma zahrnuje dotazy, kdy se tazatel ptá na problémy spojené s hmotností kamaráda nebo sestry. Např. Chtěl bych se zeptat za mého kamaráda...
- 2.6. Moje tělo – váha/holky: pouze dívčí dotazy vybrané z dané rubriky.
 - 2.6.1. Dotaz za druhou osobu: téma zahrnuje dotazy, kdy se tazatelka ptá na problémy spojené s hmotností kamarádky.
 - 2.6.2. Štíhlost: zachycuje veškeré dotazy, v nichž se dívky vyjadřují ke své postavě nebo kilogramům ve smyslu podváhy. Např. Jsem hodně hubená. Jsem podvyživená. atd.
 - 2.6.3. Výsměch okolí: téma obsahuje dotazy, v nichž dívky popisují své zkušenosti s posměchem okolí, s posměšnými komentáři nebo vyjadřují obavu teprve z možného výsměchu ohledně váhy.
- 2.7. Milování/kluci: pouze chlapecké dotazy vybrané z dané rubriky.
 - 2.7.1. Těhotenství: téma reflektuje míru chlapeckého zájmu jak o potencionální, tak o skutečné těhotenství dívky. Např. Nemůže otěhotnět?

- 2.7.2. Rodiče: téma obsahuje dotazy, ve kterých se chlapci zmiňují o svých rodičích (alespoň o jednom z nich) v souvislosti s řešeným problémem. Např. Jak to mám říct mámě?
- 2.7.3. Věk při sexuálních aktivitách: téma obsahuje dotazy ohledně trestné zodpovědnosti mladistvých. Dotazy se týkají především nejnižšího možného věku, který je zákonem stanoven jako věková hranice pro praktikování sexuálního života. Např. Je to dovolené? Od kolika můžu ...?
- 2.8. Milování/holky: pouze dívčí dotazy vybrané z dané rubriky.
 - 2.8.1. Nemá kluka: sdělení a dotazy, v nichž dívky konstatují, že nemají partnera. Např. Nikdo mě nechce. Nikoho nemám.
 - 2.8.2. Rodiče: téma obsahuje dotazy, ve kterých se dívky zmiňují o svých rodičích (alespoň o jednom z nich) v souvislosti s řešeným problémem. Např. Naším to nechci říct.
 - 2.8.3. Antikoncepce: zahrnuje i výrazy kondom, antikoncepční pilulky, prezervativ, ochrana a chránit se. Zde zachycuji všechny dotazy, v nichž dívky kladou otázku týkající se ne/chráněného pohlavního styku.
- 2.9. Násilí/kluci: pouze chlapecké dotazy vybrané z dané rubriky. Téma zpracováno v Nejčastěji dotazovaných tématech Násilí/kluci.
- 2.10. Násilí/holky: pouze dívčí dotazy vybrané z dané rubriky.
 - 2.10.1. Dotaz za druhou osobu: téma zahrnuje dotazy a sdělení, v nichž se tazatelka zmiňuje o násilí páchaném někomu jinému nebo se vysloveně ve věci násilné činnosti ptá za někoho jiného. Např. Kamarádce se přihodilo...
 - 2.10.2. Domácí násilí: reflektuje dívčí starosti v souvislosti s násilím (ne sexuálním) páchaným blízkou osobou z rodiny. Např. Bratr mě bije. Doma mě využívají. atd.
 - 2.10.3. Sebepoškozování: téma obsahuje dotazy a přiznání týkající se fyzického násilí páchaného sama na sobě. Např. Musím si ubližovat. Řežu se. atd.
- 2.11. Povolání/kluci: pouze chlapecké dotazy vybrané z dané rubriky. Téma zpracováno v Nejčastěji dotazovaných tématech Povolání/kluci.
- 2.12. Povolání/holky: pouze dívčí dotazy vybrané z dané rubriky. Téma zpracováno v Nejčastěji dotazovaných tématech Povolání/kluci.

II. Kódovací jednotka: odpověď – označuje sdělení psané některou osobou z týmu Poradny. Ve výzkumu výskytu genderových stereotypů a konstruktů v reakcích týmu Poradny

představuje zcela klíčový prvek. Autorský tým Poradny je ve složení Alík, Modrá linka, Tamara Cenková a Jana Divoká (řeší pouze problémy týkající se osobní hmotnosti a životosprávy). Bohužel nevím, kdo se skrývá za Alíkem a Modrou linkou ani to, zda jde stále o tytéž osoby.

3. Genderově specifické odpovědi na genderově neutrální formu dotazu – Alík, Modrá linka, T. Cenková, J. Divoká, celkem: tato proměnná v daných rubrikách sleduje, jak často se v odpovědích vyskytují rady směřující k dívce nebo chlapci, ačkoli z příslušného dětského dotazu, jména nebo přezdívky není zřejmé o koho se jedná. *Celkem* udává součet výskytu proměnné u Alíka, Modré linky, T. Cenkové a J. Divoké.

3.1. Moje tělo – váha

3.2. Milování

3.3. Násilí

3.4. Povolání

4. Nabádání k pasivitě – Alík, Modrá linka, T. Cenková, celkem: tato proměnná v rubrice Holky a láska reflektuje tendence autorů/ek odpovídat stereotypně s ohledem na gender a podněcovat tak dívky ve věcech lásky k laxnějšímu přístupu než chlapce. Proměnná zahrnuje např. vyjádření typu: nedolézej, nevnučuj se, počkej, kašli na něho atd. Pro detailní přehled jsem si vytvořila ještě dílčí proměnnou skrytá pasivita. Do té zahrnuji rady typu: usmívej se, zkus být něčím zajímavá, buď milá atd. Jedná se sice o nabádání k jakési činnosti, ale zároveň ke zdrženlivosti.

4.1. Holky a láska

5. Nabádání k aktivitě – Alík, Modrá linka, T. Cenková, celkem: tato proměnná v rubrice Kluci a láska reflektuje tendence autorů/ek odpovídat stereotypně s ohledem na gender a podněcovat tak chlapce ve věcech lásky k aktivnějšímu přístupu než dívky. Proměnná zahrnuje např. vyjádřený typu: zatelefonuj jí, napiš jí, získej jí pro sebe, pomoc jí s něčím atd. Pro detailnější přehled jsem si vytvořila ještě dílčí proměnnou odvaha. Do té zahrnuji rady typu: neboj, jdi do toho, seber odvahu, kdo nic neriskuje, nic nemá atd. V těchto radách je patrné nabádání k odvaze, přímočarosti a k riskování.

5.1. Kluci a láska

6. Genderová homogenizace – Alík, Modrá linka, T. Cenková, celkem: u dvou vybraných rubrik sleduji jakým způsobem a jak často se autoři/rky odpovědí dopouštějí homogenizování. Zajímá mě tedy výskyt genderové homogenizace v tom smyslu, v jakém se autoři/rky vyjadřují zvláště o dívkách a zvláště o chlapcích jako o jednotných skupinách

a připisují jim obecné charakteristiky a vlastnosti. Např. Holky víc milují ušima, kluci víc očima. Ostatní holky se posmívat budou, to holky prostě dělají.

6.1. Holky a láska

6.2. Kluci a láska

7. Užití nevhodného tvaru podstatného jména v odpovědích ve vybraných rubrikách – Alík, Modrá linka, T. Cenková, celkem: zde mě zajímá jak často se v odpovědích vyskytují tvary mužského nebo ženského podstatného jména, přestože by na tom samém místě mohlo být užito i tvaru ženského, respektive mužského. Především se jedná o profese, např. Zajdi ke svému gynekologovi. Může ti poradit i prodavačka/psycholog/nějaký odborník/výchovný poradce. Zeptej se kadeřnice/lékaře/kožní lékařky atd.

7.1. Moje tělo – kluci

7.2. Moje tělo – holky

7.3. Milování

7.4. Násilí

7.5. Povolání

8. Užití mužského i ženského tvaru podstatného jména v odpovědích ve vybraných rubrikách – Alík, Modrá linka, T. Cenková, celkem: zajímá mě jak často se v odpovědích vyskytují oba tvary (mužský i ženský) podstatného jména zároveň. Opět se analýza týká především profesí, např. Zajdi za svým lékařem/kou. Porad' se s učitelem/kou. atd.

8.1. Moje tělo – kluci

8.2. Moje tělo – holky

8.3. Milování

8.4. Násilí

8.5. Povolání